

SİİRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Gülşen Güzel IŞIKTAŞ

TEVFİK İLERİ'NİN SİYASİ HAYATI (1950-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şerif DEMİR

SİİRT-2019

TEZ BEYAN FORMU

04.12.2019

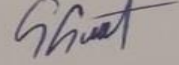
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Siirt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Tevfik İleri'nin Siyasi Hayatı (1950-1960)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Gülşen Güzel IŞIKTAŞ

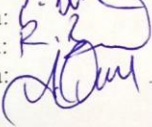
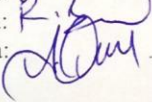
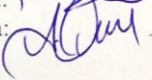
T.C.
SIIRT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Doç. Dr. Şerif DEMİR danışmanlığında, Gülşen GÜZEL IŞIKTAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma, 04/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Şerif DEMİR
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Resul BABAOĞLU
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

04.12.2019
İmza

Doç. Dr. Veysele OKÇU
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
ŞEKİL VE TABLOLAR.....	X
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	3
A. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİK ÇERÇEVESİ.....	3
a. Araştırmanın Konusu	3
b. Araştırmanın Amacı.....	4
c. Araştırmanın Önemi.....	5
d. Araştırmanın Yöntemi	6
e. Araştırmanın Kaynakları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVFİK İLERİ’NİN HAYATI.....	10
1.1. Ailesi.....	10
1.2. Eğitim Hayatı.....	11
1.3. Tefvik İleri ve Milli Türk Talebe Birliği	14
1.3.1. Vagon Li Olayı.....	14
1.3.2. Tefvik İleri’nin Milli Türk Talebe Birliği’nin Başkanı Olarak Seçilmesi	16
1.3.3. 16 Mart Şehitleri Anma Etkinliği	16
1.3.4. Razgrat Hadisesi.....	17
1.1.4. Meslek Hayatı.....	21
1.4. Tefvik İleri’nin Öne Çıkan Özellikleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

TEVFİK İLERİ’NİN SİYASİ HAYATI (1950-1960).....	24
--	-----------

2.1. Siyasi Faaliyetleri	24
2.1.1. Milletvekili Olma Yolundaki Gayretleri ve Demokrat Parti'ye Girişi.....	26
2.1.2. 1950 Seçimleri ve Samsun Milletvekili Oluşu.....	28
2.1.3. 1950-1954 Yılları Arasında Tevfik İleri'nin Faaliyetleri.....	34
2.1.3.1. Ulaştırma Bakanlığı (1950).....	34
2.1.3.1.1. Rüşvet Meselesi.....	35
2.1.3.1.2. Milli İradenin Nişanı olarak Pul Çıkartılmasına İlişkin Görüşleri ...	36
2.1.3.1.3. Suç ve Cezaların Affı hakkındaki Kanuna İlişkin Görüşleri.....	36
2.1.3.1.4. Komünizmle Mücadele ve Nazım Hikmet'in Affedilmesi Meselesi	36
2.1.3.2. Milli Eğitim Bakanlığı (1950-1954)	38
2.1.3.2.1. Beşinci Milli Eğitim Şurası	39
2.1.3.2.2. Köy Enstitüleri ve Tevfik İleri	40
2.1.3.2.3. Dini Eğitim ve Tevfik İleri	43
2.1.3.2.4. Faik Muzaffer Amaç Meselesi	48
2.1.4. 1954 Seçimleri ve Tevfik İleri'nin Milletvekili Seçilmesi.....	50
2.1.4.1. Tevfik İleri'nin Siyasi Hayatında Durgunluk Yılları (1954-1957)	52
2.1.4.1.1. 6212 Sayılı Kanun	52
2.1.4.1.2. 5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu	53
2.1.4.1.3. Milli Eğitim Bakanlığına Yeniden Tevcihi	54
2.1.5. 1957 Seçimleri ve Tevfik İleri'nin Milletvekili Seçilmesi.....	55
2.1.5.1. Başbakan Yardımcılığı.....	58
2.1.5.2. Bayındırlık Bakanlığı (1958-1960).....	59
2.1.5.2.1. Köylerdeki Su Problemi	59
2.1.5.2.2. Tarım Arazisi Sulama Meselesi.....	62
2.1.5.2.3. Yol ve Köprü Meseleleri	64
2.1.5.3. Vekâleten Görev Yaptığı Bakanlıklar	67

2.1.5.3.1. Başbakanlık	67
2.1.5.3.2. İç İşleri Bakanlığı	67
2.1.5.3.3. Milli Eğitim Bakanlığı.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960 DARBESİ ve TEVFİK İLERİ.....	68
3.1. 1960 Darbesine Genel Bir Bakış	68
3.2. Tevfik İleri'nin Tutuklanması.....	72
3.3. Tevfik İleri'ye İtham Edilen Davalar.....	74
3.3.1. Anayasayı İhlal Davası.....	74
3.3.1.1. Tahkikat Komisyonu Davası.....	74
3.3.1.2. Kayseri Nato Hava Meydanı İhalesine Fesad Karıştırılması Meselesi... 78	
3.3.1.3. Seçimler Meselesi	79
3.3.1.4. Görevi Kötüye Kullanma Davası	82
3.3.1.5. Dikta Yönetim: 7468 Sayılı Kanun.....	83
3.3.2. Avukatların Tevfik İleri'ye İlişkin Savunması (Anayasayı İhlal Davası).....	85
3.3.2.1. Konuşmalar	86
3.3.2.2. Tutumu	87
3.3.2.3. Kanunlar.....	87
3.3.2.4. Ölçsüz Davranışlar	87
3.3.2.5. Çıkarıcılık.....	88
3.3.3. Ankara-İstanbul Olayları Davası.....	88
3.3.3.1. Harbiye Hadisesi	90
3.3.3.2. Örfî İdare Kanunu	91
3.3.3.3. Basına Sansür ve Yayın Yasağı Meselesi	93
3.3.4. Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	93

3.3.5. Avukat Fevzi ıgırgan'ın Tefvik İleri'ye İlişkin Savunması (Ankara-İstanbul Olayları).....	95
3.3.5.1. Yayın Yasağı veya Basına Sansür	96
3.3.5.2. Örfi İdare Kanunu	96
3.3.5.3. Dikta Yönetim.....	97
3.3.6. Avukat Hüsamettin Cindoruk'un İleri'ye İlişkin Savunması (Ankara-İstanbul Olayları).....	97
3.3.6.1. Dava Nedir?	98
3.3.6.2. Örfi İdare Konusu	98
3.3.6.3. Dikta Politikasına İştirak.....	98
3.3.7. Tefvik İleri hakkında Alınan Nihai Karar	99
3.3.8. Tefvik İleri'nin Ölümü ve Naaşının Ailesine Teslimi.....	99
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	106
EKLER.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	129

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TEVFİK İLERİ'NİN SİYASİ HAYATI (1950-1960)****Gülşen Güzel IŞIKTAŞ****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şerif DEMİR****2019, 140 sayfa**

Bu araştırma; 1950-60 yılları arasında Türk siyasetinde etkin rol oynayan Tevfik İleri'nin siyasi faaliyetleri üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda İleri'nin siyasi hayata girişi, icraatları ve bunların etkileri, görev yaptığı idari makamlar ile 1960 darbesi sonrasında İleri'ye isnat edilen davalar incelenmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihi doküman analiz tekniği kullanılmıştır. İncelenen konuya ilişkin birinci ve ikinci elden kaynaklar temin edilmiş ve bu dokümanlar analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; 1950 seçimlerinde DP'den Samsun milletvekili seçilen İleri, Ulaştırma ve Milli eğitim Bakanlıklarında görev aldığı, bilhassa ülkenin eğitim politikası noktasında köklü reformlar gerçekleştirdiği, bu reformların memlekette büyük bir yankı uyandırırken aynı zamanda din-siyaset tartışmalarını hat safhaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İleri'nin 1954-57 yıllarındaki siyasi hayatının önceki döneme nazaran siyasette daha az etkili olduğunu kanaatine varılmıştır. Öte yandan 1957-60 yıllarında Türkiye siyasi hayatında yeniden aktif olan İleri, Bayındırlık Bakanlığı'nda görev alarak köylerdeki içme suyu problemini, tarım arazisi sulama sorununu, yol ve köprü meselelerini çözmeye yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. Bununla birlikte Başbakanlık, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarında vekâleten görev yapmıştır. 27 Mayıs darbesi sonrasında sanık durumuna düşen İleri, vatana ihanetten anayasayı ihlal, Tahkikat Komisyonu davası, seçimler meselesi, Ankara-İstanbul olayları, görevi kötüye kullanma, rüşvet, iltimas ve Vatan Cephesi gibi çeşitli davalardan yargılandığı neticesine ulaşılmıştır. Bu araştırma, gençlik yıllarından itibaren milli ananelerimizin savunucusu olan, ilkeleri ve vatanperverliğiyle dikkat çeken, akabinde siyasi yaşamı boyunca yaptığı icraatlarla Türk tarihinde iz bırakan, 1960 darbesiyle kaderi yön değiştiren anayasayı ihlal suçundan önce ölüm, daha sonra müebbet hapis cezasına çarptırılan Tevfik İleri'nin siyasi hayatının incelenmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tevfik İleri, Demokrat Parti, 1960 Darbesi.

ABSTRACT
MASTER THESIS
POLITICAL LIFE OF TEVFIK ILERİ (1950-1960)
GÜLŞEN GÜZEL İŞIKTAŞ
SUPERVİSOR: ASSOCIATE PROFESSOR: Doç. Dr. Şerif DEMİR
2019, 140 pages.

This research focuses on political activities of Tefvik İleri who played an active role in Turkish politics between 1950-60. In this context, the introduction of İleri into political life, his activities and effects, the administrative authorities in which he served and the cases accused to him after the 1960 coup have been examined. In this study historical document analysis technique which is one of the qualitative research methods is used. First- and second-hand sources on the subject matter have been provided and analyzed. İleri elected as Democrat Party MP from Samsun in 1950 elections, served in the Ministries of Transport and National Education, made fundamental reforms in the country's educational policy. these reforms aroused a great impact in the country and at the same time brought the religious-political debates to the line. We also found that İleri's political life in 1954-57 was less influential in politics than in the previous period. İleri, re-active in Turkey 1957-60's political life, carried out important works to solve the drinking water problem in villages, irrigation problem of agricultural land, road and bridge issues by working at Ministry of Public Works. In addition he also served as a proxy in the Prime Ministry, Interior and National Education Ministries. After May 27 Coup, İleri was judged as a defendant in various cases such as treason, violation of the constitution, the Inquiry Commission case, the election issue, Ankara-Istanbul events, the malpractice, bribery, favoritism. Tefvik İleri who was the defender of our national traditions since his youth, attracted attention with his principles and patriotism, subsequently left mark in Turkish history with his actions during his political life. He was sentenced to death and then life imprisonment due to violate the constitution. For all these reasons, this study which deals with İleri is important.

Key Words: Tefvik İleri, Democrat Party, 1960 Coup

KISALTMALAR

ATASE: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

BCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Bkz: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

HP: Halkçı Parti

Çev: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Ed: Editör

S.: Sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Vd: Ve diğerleri

ŞEKİL VE TABLOLAR

Şekil 1 Araştırmanın Kullanılan Kaynakları.....	6
Tablo 1 Tevfik İleri'nin 1950-1960 Yıllarına ait Gelir-Gider Bilançosu.....	94

ÖNSÖZ

Türkiye'nin 1950-1960 yıllarına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. DP'nin iktidarlık sürecine tekabül eden bu süreçte siyasi hayata adım atan Tevfik İleri, önemli bakanlıklarda görev yapmış ve gerçekleştirmiş olduğu icraatlarla de döneme damgasını vurmuştur. Nitekim bu sürecin önemli mimarlarından biri olan İleri hakkında yeterli çalışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Keza incelenen konuya ilişkin yapılmış araştırmaların ekseriyeti onun eğitim ve fikriyatı üzerine temellendirilmiştir. Bu nedendir ki çalışmada, İleri'nin siyasi faaliyetleri ortaya konulmuş -özellikle- 1960 darbesi sonrasında sanık durumunda yer alan ve ona isnat edilen davalar üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Tevfik İleri'nin hayatı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Tevfik İleri'nin hayatı, eğitimi, edebi ve şahsiyet yönünden gelişiminde rol oynayan hadiseler, Türk tarihindeki yeri ve önemi ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde İleri'nin siyasi faaliyetleri üç safhada incelenmiştir. Bu safhalar; 1950, 1954 ve 1957 seçimleri kıstas alınarak belirlenmiştir. İlk safhada DP'den milletvekili oluşu, Ulaştırma ve Milli Eğitim bakanlıklarındaki icraatleri irdelenmiştir. Bilhassa eğitim teşkilatı bağlamında uygulama koyduğu gelişmelerin doğurduğu tartışmalar üzerinde durulmuştur. Siyasi hayatının durgunluk yılları olarak nitelendirdiğimiz ikinci safhada; 1954 seçimlerinde milletvekili oluşu ve bazı kanunlara ilişkin Meclis'de yapmış olduğu konuşmalar ele alınmıştır. Son safhasını teşkil eden 1957-60 yıllarında ise İleri'nin Bayındırlık Bakanlığındaki icraatleri ve vekâleten bulunduğu bakanlık görevlerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın son bölümünde ise 27 Mayıs darbesi sonrasında sanık konumda yer alan İleri'ye isnat edilen davalara ilişkin bilgiler ortaya konulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak 1960 darbesine ilişkin genel bir bilgi verilmiştir. Akabinde İleri'ye isnat edilen davalar muhteva bakımından sınıflandırılmış, iddialar tespit edilmiş ve bu iddialara ilişkin gerek İleri'nin beyanatları gerekse avuklarının hazırlamış olduğu yazılı savunma tutanaklarından yola çıkarak durum analizi ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca Yassıda duruşmalarında İleri hakkında verilen karar ve onun ölümüne ilişkin bilgiler araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Söz konusu bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük bir emeği olan, bilgisi ve tecrübesiyle yol gösteren, değerli hocam Sayın Doç. Dr. Şerif DEMİR'e sonsuz teşekkür ederim. Görüşleri ve bilgileriyle çalışmaya katkı sağlayan jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Resul BABAOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN'a sükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırma süresince desteği ve motivasyonu bana güç veren meslektaşım, hayat arkadaşım ve biricik kızım Eylül Azra'ya teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİK ÇERÇEVESİ

Araştırmanın giriş bölümünü oluşturan bu başlık altında, çalışmanın konusunu oluşturan “Tevfik İleri” ile ilgili literatürde yer alan mevcut çalışmalar incelenmiştir. Bu araştırmanın odaklandığı temel nokta ve söz konusu çalışmalarla bilim dünyasına sunulan bulgular, karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilerek aralarındaki fark ortaya konulmuştur. Böylece söz konusu çalışmanın, ilgili alanda hangi sorulara cevap vermek adına gerçekleştirildiği, bu araştırmanın mevcut çalışmalardan farklı ve özgün bir şekilde nasıl ele alındığı, çalışmanın problemi, amaçları ve sınırlılıkları ortaya konulmuştur. Bununla birlikte araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler, kaynaklar, veriler ve verilerin analizine ilişkin metodolojik bilgiler sunulmuştur.

a. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma; 1950 ile 1960 yılları arasında DP'den milletvekili olan, akabinde Ulaştırma, Milli Eğitim ve Bayındırlık Bakanlığı görevlerini icra eden Tevfik İleri'nin siyasi faaliyetleri üzerinde genel bir çerçeve ortaya koymaya odaklanmaktadır. Bununla birlikte incelenen zaman dilimi içerisinde her ne kadar İleri'nin önemli siyasi faaliyetleri ele alınmış olsa da özellikle 1960 darbesi sonrasında sanık durumunda yer alan İleri'ye isnat edilen davalar üzerine yoğunlaşmış ve araştırmanın esas problem cümlesi bunun üzerine temellendirilmiştir. Çünkü uzun yıllar farklı görevlerde bulunan İleri'nin siyasi faaliyetlerinin bütüncül ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmasının zorluğu aşikârdır. Bundan dolayı her ne kadar İleri'nin siyasi faaliyetleri incelenmiş olsa da özelde yukarıda bahsedilen husus üzerine odaklanılmıştır.

Aslında araştırmada; İleri'nin siyasi faaliyetlerinin ele alınmasının iki farklı nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu konuya ilişkin literatürde yeterli çalışmaların yapılmamış olmasıdır. İleri'ye ilişkin yapılmış yüksek lisans tezlerinin ekseriyeti onun eğitim ve fikriyatı üzerine temellendirilmiştir. Keza İleri'ye ilişkin yapılan diğer çalışmaların da (kitap, makale) yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı araştırmada İleri'nin siyasi faaliyetlerine vurgu yapılarak araştırmacıların dikkati çekilmek istenmiştir.

Araştırma konusunun seçilmesinde etkili olan ikinci etken ise siyasi hayatı boyunca birçok faaliyet yapan ve en sonunda 1960 darbesinin kılıcına maruz kalan İleri'nin dava karşısındaki tutumu, düşüncesi ve hissiyatıdır.

Araştırmanın konusu, bu hususlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu kapsamda İleri'nin siyasi hayata atılmadan önceki yaşamı irdelenmiştir. Bu doğrultuda İleri'nin gelişiminde rol oynayan etkenler irdelenmiştir. Akabinde siyasi hayata DP ile adım atmasıyla birlikte on yıllık siyasi hayatında iz bırakan olaylar belirlenmiş bunlara ilişkin İleri'nin görüşleri araştırılmıştır. Son olarak ise 1960 darbesi ve Tefik İleri incelenmiştir.

b. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Türkiye'nin en mühim zaman dilimleri (1950-1960) içerisinde yer alan, siyaset yapan, düşüncesi, ilmi ve yaptıklarıyla iz bırakan Tefik İleri'nin siyasi hayatı içerisinde gerçekleştirmiş olduğu önemli faaliyetleri açığa çıkarmaktır. Bununla beraber, Türk siyasi hayatının en hazin bir dönemi olarak da ifade edilebilen 1960 darbesi sürecinde sanık durumunda yer alan Tefik İleri'ye ilişkin isnat edilen davaları tespit ederek, İleri'nin bu davalara karşı olan görüş ve beyanatlarından yola çıkarak döneme ve İleri'ye ilişkin tarihsel bir durum analizi yapmayı hedeflemektedir.

Araştırma'nın bu amacı doğrultusunda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- ❖ Tefik İleri kimdir? Siyasi fikriyatının oluşum sürecinde etkili olan dinamikler nelerdir?

Bu amaç sorusuna ilişkin genel değerlendirmeler ve tespitler araştırmanın ilk bölümde ortaya konulmuştur.

- ❖ Tefik İleri'nin siyasete atılışı ve DP'yi tercih etmesinde etkili olan etkenler neler olmuştur? 1950 ile 1960 yılları arasında çeşitli bakanlıklarda görev yapan İleri'nin önemli icraatleri neler olmuştur? Dönemin siyasi olaylarına bakışı ne şekilde tezahür etmiştir?

Bu amaç sorusuyla ilişkili tespitler, analizler ve tahliller ise çalışmanın ikinci bölümde ayrıntılarıyla ortaya çıkartılmıştır.

- ❖ 1960 darbesinin sanıklarından olan Tefik İleri'nin isnat edildiği davalar nelerdir? İleri'nin davalara ilişkin beyanatları ve bakışı nasıl olmuştur?

Yüce Divanda İleri hakkında beyan edilen karar nedir ve İleri'nin bu karara tavrı ne olmuştur?

Bu amaç sorusuyla ilişkili bulgu ve değerlendirmeler ise çalışmanın son bölümünde ortaya konulmuştur. Netice olarak araştırmaya, tespit edilmiş olan bu amaç ve alt amaç soruları etrafında şekillendirilmiş, ortaya konulan bilgiler tarih biliminin usul ve kaideleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

c. Araştırmanın Önemi

İktisadi, siyasi ve sosyal bağlamda Türkiye'nin en dinamik ve hareketli safhasını teşkil eden 1950-1960 yılları arasını ihtiva eden birden çok bilimsel araştırmanın var olduğunu söylemek gerekir. DP'nin iktidara gelişi, uygulamaya geçirdiği politikaları, dönemin seçimleri, toplumsal zemini etkileyen olaylar, CHP'nin süreç içerisindeki politikası ve darbeye giden süreç gibi çeşitli, kapsayıcı ve ayrıntılı çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak söz konusu döneme ilişkin birden çok çalışma yapılmış olsa da dönemi tam olarak anlamak veya anlatmanın zor olduğu kanaatindeyiz. Çünkü ilgili döneme ilişkin incelenmesi ve araştırılması gereken yığınla meselenin olduğunu söylemek abartı olmasa gerek. Bu nedenle incelenmesi ve araştırılması gereken hususlardan birisi de döneme damgasını vurmuş, siyasete yön vermiş bürokratik kişilerin incelenmesi mevzudur.

Konuya biyografik yaklaşmakla beraber esasta incelenen kişinin, döneme ilişkin fikriyatı ve etkilerinin ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Adnan Menderes, Celal Bayar, İsmet İnönü gibi kişiler üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da o dönemde yaşayan ve siyasi hayatın içerisinde yer alan birden çok kişi bulunmakta ve araştırmacılarını beklemektedir. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada; incelenen dönemin önemli simalarından biri olan Tefvik İleri ele alınmıştır. Gerçi, araştırmanın kaynakları kısmında izah ettiğimiz üzere ilgili şahsa ilişkin üç farklı tez çalışmasının yapıldığını ifade etmiştik. Haddizatında bu çalışmaların ekseriyeti eğitim ve fikriyat bağlamında ele alındığını da söylemiştik. Buradan hareketle araştırmada İleri'nin önemli bir meziyeti olan siyasi faaliyetleri irdelenmiştir. Bilhassa 1960 darbesi sürecinde İleri'nin durumu üzerine odaklanılmıştır. Bu itibarla, araştırma, gençlik yıllarından itibaren milli ananelerimizin savunucusu olan, ilkeleri ve vatanperverliğiyle dikkat çeken, akabinde siyasi yaşamı boyunca yaptığı icraatlarla Türk tarihinde iz bırakan, 1960 darbesiyle talihi ve kaderi yön değiştiren anayasası ihlal suçundan önce

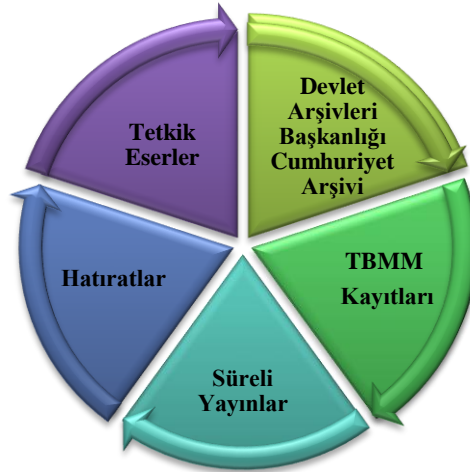
ölüm, daha sonra müebbet hapis cezasına çarptırılan Tevfik İleri'nin incelenmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

d. Araştırmanın Yöntemi

Bir araştırmada, güvenilir ve geçerli bilgiye ulaşmanın temel şartlarının başında en uygun yöntem ve tekniğin belirlenmiş olması gelmektedir. Dolayısıyla her disiplin, kendi kapsamı çerçevesinde yöntem ve teknik modellerinden istifade etmek zorundadır. Araştırma yöntem ve tekniklerini, iki sınıfta incelemek mümkündür. Bunlardan ilki nitel, diğer niceldir. Her iki yöntemin de kendi içerisinde farklılıkları ve esasları bulunmaktadır¹. Bu itibarla araştırmada; nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan ve aynı zamanda tarih bilimi araştırmalarının doğasına uygun olan “doküman analiz” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın problem durumu ve amacına ilişkin tespit edilen tarihi dökümanlar, tarih biliminin gerektirdiği ilmi usul ve esaslar çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda elde edilen veriler, tasnif, tahlil, terkip ve analiz edilerek araştırmanın problem ve amaçlarına cevaplar aranmıştır.

e. Araştırmanın Kaynakları

Bilimsel çalışmaların temel ayaklarından birini araştırma konusuna ilişkin çalışmada kullanılacak kaynaklar oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilgili çalışmaya ilişkin doküman tarama ve veri toplama süreci yapılmıştır. Bu süreçte yapılan taramalar neticesinde araştırmada kullanılan esas kaynaklar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1 Araştırmanın Kullanılan Kaynakları

¹ Nitel ve nicel araştırma yöntemleri ilgili bkz: Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2004; Elif Kuş, *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi; Nitel mi?*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere bu araştırmada kullanılan kaynaklar, 5 sınıfta kategorileştirilmiştir. Ayrıca bu kaynakları birinci ve ikinci elden kaynaklar olarak sınıflandırmak mümkündür. Birinci elden yani ana kaynaklar sınıfında yer alan materyaller arasında Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Cumhuriyet Arşivleri fonundan elde edilen vesikalar, TBMM arşivinde yer alan tutanaklar, süreli yayınlar kapsamında yer alan gazeteler ve döneme ilişkin hatıratlar yer almaktadır.

Öte yandan ikinci elden kaynaklar sınıfında yer alan ve incelenen konuya ilişkin yazılmış bilimsel kitap, tez, makale ve tebliğler de bulunmaktadır.

Araştırmada kullanılan ana kaynaklar grubunda yer alan Cumhuriyet arşivi kayıtları, çalışmanın esas kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Bu bağlamda bu arşiv fonunda yapılan araştırmalar sonucunda Tefik İleri'ye ilişkin 11 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlar; Tefik İleri'nin ölüm raporu, görevi kötüye kullanmaya ilişkin dava dosyası, Anayasayı ihlal davasına ilişkin İleri'nin savunması, İleri'nin not defteri ile evrakları, Ankara-İstanbul olayları davasındaki İleri'nin savunmasından oluşmaktadır. İlgili kayıtlar üzerinden yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın üçüncü bölümünü teşkil eden 1960 Darbesi ve Tefik İleri kısmında kullanılmıştır.

Yine çalışmada istifade edilen kaynak gruplarından birisi de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan kayıtlar olmuştur. Araştırma konusuna ilişkin belgelerin tedariki için ilgili birime "kaynak talep etme formu" ile başvuru yapılmıştır. Bu birimde Tefik İleri'ye ilişkin 8 adet belge tarafımıza gönderilmiştir. Bu belgelerin ekseriyeti çalışma mahiyetine büyük bir katkı sağlamamış olsa da kısmi bir şekilde verilerden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan ve ana kaynak sınıfında değerlendirilen materyallerden bir diğerini de TBMM kayıtları oluşturmaktadır. Bu bağlamda TBMM'nin 9. dönem (1950-1954), 10. dönem (1954-1957), 11. dönem (1957-1960) tutanak dergileri incelenmiştir. Her bir dönem, kendi içerisinde taranmıştır. Yapılan taramalar neticesinde Meclis'de İleri'nin ele aldığı hususlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca TBMM kütüphanesinden pdf olarak tedarik edilen Anayasayı ihlal davası, İstanbul-Ankara olayları davası ve görevi kötüye kullanma davasına ilişkin duruşma tutanakları incelenmiştir.

Araştırmanın bir diğer kaynak grubunu ise gazeteler oluşturmuştur. Bu kapsamda da Ulus, Zafer, Cumhuriyet, Milliyet ve Resmi gazeteden istifade edilmiştir. Bilhassa Ulus ve Zafer gazetelerinin 1950-1960 yıllarına ait kayıtları, Milli Kütüphane Arşivi'nden taranmış ve irdelenmiştir.

Keza söz konusu bu çalışmanın bir diğer önemli materyalini hatıratlar oluşturmuştur. İncelenen dönemde, dolaylı veya doğrudan yaşamış kişilerin kaleme aldığı bu eserler, tarih araştırmalarının vazgeçilmez kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Bu itibarla biz de bu araştırmada döneme ve konuya ihtiva edecek bazı hatıratlardan istifade ettik. Bunlardan biri de Tefvik İleri'nin kızı Cahide tarafından kaleme alınan ve Ekim 1977 yılında Samed Ağaoğlu'na hediye edilen "Babam Tefvik İleri Konuşmaları ve Görüşleri", adlı eseridir. Eser, çalışmamız açısından mühim bir önem arz etmektedir. Bu çalışmadan, olabildiğince istifade edilmeye çalışılmış, birinci ağızdan İleri'ye ilişkin kıymetli verilere ulaşılmıştır.

Yine hatıratlar sınıfında yer alan İleri ile aynı mesleği icra eden Rıfkı Salim Burçak'ın kalem aldığı "On Yılın Anıları (1950-1960)" ve "Yassıada ve Öncesi" adlı eserleri önem arz etmektedir. Bilhassa incelenen dönem içerisinde yaşanan hadiseleri kaleme almış olması, çalışmanın niteliğini arttırmıştır. Biz de zaman zaman dönem içerisinde yaşanan olaylara ilişkin izahatlarda bu eserden istifade etmeye çalıştık. Kezalik Emrullah Nutku'nun, "Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)", Metin Toker'in "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (7 cilt)", Cüneyt Arcayürek'in "Yeni İktidar Yeni Dönem (Cilt), Samet Ağaoğlu'nun "Arkadaşım Menderes" ve Ali Fuat Başgil'in "Ali Fuat Başgil'in Hatıraları" adlı hatıratlardan istifade edilmiştir.

Araştırmanın tetkik eserleri kısmında ise incelenen konuya, döneme ve olaylara refer olacak sonradan yazılmış kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiştir. Tezler kısmında İleri'ye ilişkin üç adet tez yapılmıştır. Bunlardan en eskisi, 2003 tarihinde Abdurrahman Bozkurt tarafından yapılan "Tefvik İleri'nin yaşamı ve fikirleri" adlı yüksek lisans tezidir. Akabinde 2005 yılında İskender Okudan tarafından "Tefvik İleri'nin eğitim alanındaki görüş ve uygulamaları" ve 2014 yılında Tuba Kaya tarafından "Tefvik İleri ve Türk eğitim sistemindeki yeri" adlı tez, ilim camiasına kazandırılmıştır. Bizde bu araştırma ile İleri'nin siyasi boyutuna dikkat çekerek hem yazın alanda var

olan boşluğa kısmen de olsa katkı sağlamak hem de bu alanda var olan boşluğa araştırmacıların ilgilsini çekmek için böyle bir çalışma yapmayı arzuladık.

Öte yandan Tefvik İleri'ye ilişkin literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan “Her Yönü ile Tefvik İleri”, yine Abdurrahman Bozkurt'un eseri olan “Tefvik İleri Cumhuriyetin İkinci Mimarı”, İskender Okudan'ın “Maarif Vekili Tefvik İleri”, Sadık Yalsızuçanlar'ın “Vefa Apartmanı” romanı ve Cahide Aksoy tarafından hazırlanan “Yassıda'dan Mektup Var” ve “Tefvik İleri Yassıda ve Kayseri Günlükleri” eserleri bilinen önemli kaynaklar arasındadır.

Sonuç olarak, bu araştırmada ortaya konulan tarihsel bulgu ve değerlendirmeler, yukarıda zikredilen kaynaklardan elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulmuş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVFİK İLERİ’NİN HAYATI

Tevfik İleri’nin seçkin ve başarılı bir devlet adamı olmasının yanı sıra vatana ve milletine bağlı örnek bir birey olması bakımından Cumhuriyet dönemi Türkiye siyasi hayatının yetiştirdiği önemli simaları içerisinde yer aldığını söylemek hiç de abartı olmayacaktır. Hatta O’nun milli ve manevi değerlerine bağlı, toplumsal duyarlılığı, azmi, kararlılığı, bilimi ve çağdaşlaşmayı ilke edinen özellikleriyle ön plana çıktığını ifade etmek de yanlış değildir.

Gerçekten de içinde bulunduğu dönem dikkate alındığında edebi ve şahsiyet yönünde kendini her yönüyle geliştirmeyi ilke edinen İleri’nin siyasi hayatının anlaşılması veya anlatılabilmesi ancak hayatı hakkında birtakım önemli bilgilerin ortaya konulmasına bağlı olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeptendir ki araştırmanın bu bölümünde; Tevfik İleri’nin hayatı, edebi ve şahsiyet yönünden gelişiminde rol oynayan etmenler, siyasi hayatla tanışması, fikirleri, Türk tarihine ve gençliğe kazandırdığı özellikler ele alınmıştır.

1.1. Ailesi

Türk siyasetin son dönemlerde yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biri olan Tevfik İleri’nin hayatına ilişkin bilgileri bütün yönleriyle eksiksiz bir şekilde ortaya koymanın zor olacağını söylemek gerekir. Ne var ki döneme ait ana kaynaklar ile konuya ilişkin yazılmış birtakım eserler dikkate alındığında İleri’nin yaşamına ilişkin bazı önemli bilgilerin ortaya konulması mümkün olabilmektedir.

Bir Türk milliyetçisi, fikir ve hareket adamı olan İleri, 1911 yılında Rize’nin Hemşin kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Celâl Efendi olup validesi Fatma Hanım’dır². Hemşin’de “İmamoğulları” olarak tanınan bu aile, iktisadî nedenlerden ötürü İstanbul’a göç etmek zorunda kalmıştır. Hafız Celâl Efendi, bu göç esnasında önce eşi ve çocukları Tevfik, Ömer ve Saadet’i göndermiştir. Bu sıralarda I. Dünya Savaşı’nın patlak vermiş olması hasebiyle Celâl Efendi, İstanbul’a gidememiş uzun bir dönem ailesinden uzak kalmıştır³.

² Komisyon, *Her Yönüyle Tevfik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.3.

³ Abdurrahman Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2010, s.18. Küçük yaşta kardeşleriyle birlikte İstanbul’a büyükbabasının yanına gitmek zorunda kalan İleri,

1.2. Eğitim Hayatı

Eğitim hayatına İstanbul'da başlayan İleri, ilkokuldan sonra Gelenbevi Ortaokulu'nu başarılı bir şekilde bitirmiştir⁴. İleri, henüz eğitim hayatının ilk yıllarında çalışkanlığı ve zekâsıyla hocalarının ilgisini çekmeyi başarabilmiştir. Ayrıca eğitim hayatının yanında çalışma hayatına erken atılmak zorunda kalan İleri, boynuna astığı bir kutunun içerisinde sigara kâğıdı satarak aile bütçesine katkı sağlamaya çalışmıştır⁵.

İleri, Ortaokulu bitirdikten sonra kardeşi Ömer ile birlikte Maden Mektebi'nin açmış olduğu sınava girmiştir. Bu imtihandan abisi Ömer birinci, kendisi ise ikincilik derecesini kazanmış ve mezkûr okulda eğitim görmeye hak kazanmıştır. Ne var ki annesi Fatma Hanım, çocuklarının madende çalışmasını istemediğinden Tefvik ve Ömer, Maden Mektebi'ne gitmekten vazgeçmiştir⁶.

1925 yılında ortaokulu bitirdikten sonra eğitimine iki yıl ara vermek zorunda kalan İleri, idadî (lise) tahsiline başlamadan 1927 yılında İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nin düzenlemiş olduğu sınava girmiş ve bu mektepte okumaya hak kazanmıştır. İleri, imtihanla sınava giren son öğrencilerden olmuştur⁷. Gerçekten de idadî mektebini okumadan yüksek tahsili kazanması, onun ne kadar zeki ve yetenekli bir birey olduğunu göstermektedir. Yine 1950 yılında Hürriyet gazetesine vermiş olduğu röportajda şu düşüncelerini zikretmiştir.

“...İşportacılık yaptım. O zamanlar ortaokuldan çıkanları imtihanla mühendislik mektebine alıyorlardı. Gelenbevi'yi bitirir bitirmez mühendis mektebi imtihanlarına girdim, kazandım. Leyli Meccani olmuştum. O zamanlar mektepler Perşembe günleri öğleden sonra tatil olurdu. Tabi ben eve yaya dönerdim. Riyaziye beni o kadar sarsmıştı ki, kafamın içinde daima halline uğraştığım bir mesele bulunurdu. Mesela Galata

---

20.08.1950 tarihinde Hürriyet Gazetesine vermiş olduğu bu röportajda o yıllarını şu şekilde dile getirmiştir: *“Aslen Rizeliyim. Küçük yaşta kardeşlerimle beraber bir sivil kaymakam mütekaiddi olan babamızın Fatih'teki evine sığınmak üzere İstanbul'a geldik. Harp yeni bitmişti. Hayat hudutsuz derece de pahalydı. Önceleri ilk mektebe sonra da Gelenbevi Ortaokulu'na devam ettim. Akşamları da Akşemseddin Mektebi'nin avlusunda kan-ter içinde kalıncaya kadar oynardık. Çok yaramazdım ama bilhassa riyaziyeden sınıfımın birincisiydim. Sıkıntılı seneler ailemizi tam bir fakru zarurete düşürmüştür. Onun için tatiller de boynuma astığım bir kutu içinde sigara kâğıdı satıyordum. Okumak, adam olmak ve hatta yaşamak için bunu yapmak zorundaydı...”*, bkz: *Her Yönüyle Tefvik İleri*, s.3.

⁴ Serhat Aslaner, “Fikriyattan İcraate Tefvik İleri'ye Dair Bir İnceleme”, *Dem Dergi*, Yıl 1, Sayı 2, s.94.

⁵ H. Rıdvan Çongur, *Büyük Türk Milliyetçisi Tefvik İleri*, Gaye Matbaacılık, Ankara 1987, s.3.

⁶ Bozkurt, *Tefvik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.20.

⁷ Cahide İleri Aksoy, *Babam Tefvik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, Cilt I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s.4.

*Köprüsünden geçerken zengin insanları lüks içinde görür, haset ve kıskançlık duyacak yerde kendi kendime, “Onların her şeyleri var ama kafalarının içinde bir riyaazi meseleleri yok derdim...”*⁸.

İleri'nin bu düşüncelerinden eğitim hayatını devam ettirdiği o yıllarda bir tefekkür halinde olduğu, memleket ve toplum meseleleriyle de alakadar anlaşılmaktadır. İleri, Yüksek Mühendis Mektebi'nde öğretim yıllarının ilk üç senesinde riyazî derslerini daima başarılı bir şekilde geçmiştir. Keza onunla aynı dönemde okuyan Sait Kuran, Azmi Pınar, Remzi Zekeriya ve İlk Türk kadın mühendisi Melek Hanım, hendese, riyazî mekanik, tamamî ve tefazulî derslerinden imtihana girmeden tam puan alarak sınıflarından başarı ile geçmişlerdir⁹.

1928 yılı, İleri'nin cemiyet meseleleri ile ilgilenmeye başlaması noktasında kritik bir dönemi ihtiva etmektedir. Çünkü Tevfik İleri'nin hayatı, bu dönemde meydana gelen iki önemli olayla değişmeye başlamıştır. Bunlardan ilki bir vekilin Yüksek Mühendis Mektebi ziyareti sırasında yaşanan olay, diğeri ise okulda baş gösteren öğrenci hareketidir.

İlk hadise; İleri, ikinci sınıftayken okulu ziyarete eden bir vekil; gençlerden dağarcıklarını doldurarak bunları doğdukları şehre akıtmalarını istemiştir. Bu sözleri işiten İleri, biran ayağa kalkarak ve Vekil Bey'e dönerek; “Arkadaşlar! Vekil Bey doğru söylüyor, dağarcıklarımızı dolduralım, ama daha sonra nerede ihtiyaç varsa oraya boşaltalım” sözleri ile karşılık vermiştir. İleri'nin bu hareketi, onun kalbinin derinliklerinde memleketine olan sevdasını ve hizmet aşkını göstermesi bakımından oldukça manidar bir örnek olmuştur¹⁰.

İkinci hadiseyi ise okulda öğrencilere kötü ve sağlıksız yemek verilmesine karşın İleri ve arkadaşlarının başlattığı bir öğrenci hareketi oluşturmuştur. Ne var ki Talebe Cemiyeti'nin idare heyetinin belirlenmesine yönelik yapılacak seçim dolayısıyla İleri, kendisini bu harekete teşvik eden ağabeylerinin ihanetine uğramıştır. Ancak İleri, savunduğu davada haklı olduğunu bu itibarla başlatılan öğrenci hareketine sınıfça devam etmiştir¹¹.

⁸ Hürriyet Gazetesi, 20 Ağustos 1950, s. 3.

⁹ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.5.

¹⁰ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.20.

¹¹ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.5.

Nitekim okul yönetimi, bu öğrenci hareketini iftira ve fesatla organize edilmiş bir isyan olarak değerlendirmiştir. Okul yönetimi tarafından yapılan tahkikat neticesinde İleri'nin arkadaşlarından olan yedi kişi okuldan uzaklaştırılmıştır. Bu olay, İleri'de haksızlıklara karşı mücadele hissini ve şuurunun kabarmasına neden olmuştur.

Öte yandan İleri'nin cemiyet meselelerine ilgisinin oluşmaya başladığı bu sıralarda Mühendis Mektebinde; çeşitli kültürel ve spor etkinliklerinin yapıldığı Muhasebe Kulübü, Dans Kulübü ve Talebe Cemiyeti gibi kulüpler bulunmaktaydı. İleri, bu kulüpler içerisinde Muhasebe Kulübü ile Talebe Cemiyeti'ne ilgi duymuştur. İleri, matematiğe olan ilgisinden dolayı Muhasebe Kulübü'nün düzenlemiş olduğu sohbetlere katılmıştır. Akabinde kulübe katılmasıyla toplum meseleleriyle ilgili sohbetler yapmıştır¹².

Oldukça kalabalık geçen bu sohbetler, İleri'nin hitabet yeteneğinin gelişmesinde büyük bir katkı sağlamıştır. Haddizatında Talebe Cemiyeti'nin sohbetlerine de katılmaya başlayan İleri, burada da liderlik ve iyi bir konuşmacı yönü ile ön plana çıkmıştır¹³.

1931 yılına gelindiğinde İleri, toplumsal konularla daha yakından ilgilenmek amacıyla Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti İdare Heyeti'ne girmiştir¹⁴. İleri, 1932 yılında Talebe Cemiyeti'nin başkanlığına seçilmiştir. İleri ve cemiyetin diğer üyeleri, Mühendis Mektebi'nde "Arı" isiminde bir dergi çıkarmıştır. İlgili dergide; mühendislerin duygu, düşünce ve heyecanlarına ilişkin yazılar kaleme alınmıştır¹⁵.

İleri liderliğindeki cemiyet üyeleri, memleket meselelerine ağırlık vermeye başlamıştır. Bu bağlamda İleri, 1932 yılında iktisat ve tasarruf haftasına istinaden Taksim Meydanında "Yerli Malı Davası" ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Bu miting, Türkiye Cumhuriyeti'nde yüksekokul gençliği arasında milli bilincin ve birliğin sağlanması noktasında atılmış önemli adım olarak değerlendirmek mümkündür¹⁶. İleri'nin konuşmasından etkilenen Halk Partisi milletvekili Cevdet Kerim, kendisini ve cemiyetlerini Milli Türk Talebe Birliği'ne davet etmiştir. Akabinde mitingde tanışan

¹² Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.7.

¹³ Aslaner, "Fikriyattan İcraate Tevfik İleri'ye Dair Bir İnceleme", s.94.

¹⁴ Yüksek Mühendis Mektebi ilgili bkz: Ruhi Kafescioğlu, *Yüksek Mühendis Mektebi'nden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne Bir Dönüşümün Öyküsü ve Anılar*, Yem Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁵ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.22.

¹⁶ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.23.

cemiyetçi arkadaşlar, birkaç hafta toplandıktan sonra Milli Türk Talebe Birliği yeniden kurulmuş ve Gaziantep milletvekili Muzaffer Canbolat birliğin başkanı seçilmiştir.

Milli Türk Talebe Birliği'nin yeniden teşekkülü esnasında Cumhuriyet Gazetesi, Cumhuriyet Bayramı ile ilgili dikkat çekici bir haber yayınlamıştır. Buna göre; "Türk gençliği adına kumandan Şükrü Nail Paşa'ya¹⁷ Cumhuriyet Bayramı'nı kutlayan dört gencin resmini asmış ve altına Türk gençliği bu dört kişiden mi ibarettir" ifadesini yazmıştır¹⁸. Bu olay, Milli Türk Talebe Birliği'nde bulunan bazı arkadaşlar arasında farklı yorumlansa da İleri ve arkadaşlarının ekseriyeti üzerinde mühim bir tesir bırakmıştır. Bu nedenledir ki İleri ve arkadaşları, Türk gençliğinin ruhunu ve şuurunu göstermek maksadıyla Milli Türk Talebe Birliği çatısı altında toplanan Türk gençleri, Beyazıt'tan Taksim'e kadar yürüyerek 1933 yılındaki Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamıştır¹⁹.

1.3. Tefik İleri ve Milli Türk Talebe Birliği

Milli Türk Talebe Birliği, Aralık 1916 tarihinde Darülfünun öğrencileri tarafından kurulmuş; 1936 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönem içerisinde milliyetçilik, Atatürk ilke ve İnkılaplarının savunucusu olmuştur²⁰. İleri, mili hissiyatına ve değerlerine cevap veren bu kuruluşa 1930 yıllarında katılmış, çok geçmeden Talebe Birliğinin Başkanı olmuştur. Kısa sürede büyük işler başaran İleri, Talebe Birliği Başkanlığı altında birçok faaliyeti hayata geçirmiştir. Bu başlık altında İleri'nin gerçekleştirmiş olduğu birtakım önemli hadiseler incelenmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.3.1. Vagon Li Olayı

Vagon Li olayının Türk siyasi hayatına damga vuran önemli hadislerden biri olduğunu söylemek gerekir. Vagon Li olayı, milli duyguların arttığı, Türkçeleştirme ve sadeleştirme faaliyetlerinin hız kazandığı, bu hareketleri benimsemeyenlere karşı hükümetin ve Türk gençliğinin büyük bir tepki gösterdiği bir dönemde patlak vermiştir²¹.

¹⁷ Şükrü Nail Paşa'nın hayatı ile ilgili bkz: Betül Batır, "Şükrü Nail Paşa ve Bursa'nın Kurtuluş Hatıratı", *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı: 14, Kasım, 2014, ATASE Yayınları, s.67-83.

¹⁸ Aksoy, *Babam Tefik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.18.

¹⁹ Aksoy, *Babam Tefik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.18.

²⁰ Emine Öztürk, "Milli Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ne Anti-Komünizm (1965-1971)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25, Yıl: 2016/3, s.105.

²¹ Şaduman Halıcı, "Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 11, Ocak 2007, s.74.

Vagon Li hadisesi, 22 Şubat 1933 tarihinde Fransız Vagon Li Şirketi'nin Beyoğlu acentesinde memur olarak görev yapan Naci Bey'in Türkçe konuştuğunu duyan Belçikalı müdür Jannoni'nin şirkette resmi dilin Fransızca olduğu söyleyip, Türk dilini küçümseyerek, Naci Bey'i azarlaması, kendisine on gün işten uzaklaşma ve para cezası vermesi üzerine patlak vermiştir²².

Söz konusu olay, bütün ülkede büyük bir yankı uyandırmıştır. Basından öğrenci birliklerine kadar çeşitli faaliyetlerle bu olay protesto edilmiştir. Bu bağlamda İleri başta olmak üzere Milli Türk Talebe Birliği mensupları, Fen Fakültesinde hususi bir toplantı yapmıştır. Toplantıya İleri ile Safi isimdeki arkadaşı iştirak etmiştir. Hukukçu arkadaşlarının itirazlarına rağmen İleri ve arkadaşları, Galatasaray'da toplanarak Vagon Li şirketinin camlarını kırmayı ve kaçmayı planlamıştır.

25 Şubat 1933 tarihinde Vagon-li Şirketi'ni protesto etmek için şirketin önünde toplanmıştır. Ne var ki ilgili plan, hayata geçirilememiştir. Vagon Li şirketi olaydan haberdar olmuş kepenkleri indirmiştir. Haddizatında polis ve itfaiye birlikleri de gerekli tedbirleri almıştır²³.

Öğrenci birlikleri ile kolluk görevleri arasında yoğun bir mücadele yaşanmıştır. Bilhassa Vagon Li şirketinin Beyoğlu'ndaki şubesi üzerinde yoğunlaşan öğrenciler, Türk ve milli duyguların korunması adına mühim bir adıma imza atmıştır. Öte yandan Beyoğlu'nda birçok mağaza, gençlerin bu hassasiyetinin karşısında Türkçe olmayan adlarını kendilerinden değiştirmiştir. İleri önderliğindeki Türk gençliği, Türk diline yapılan hakarete karşı sert de olsa böyle bir tepki vermeyi uygun görmüştür. İleri bu olayı şu ifadeyle dile getirmiştir:

*"...Beyoğlu Vagon-Li şubesinin perişan hali uzun zaman Türk yurdunda Türklüğe hakaret etme küstahlığında bulunanlar için müessir ve ibretli bir levha halinde kalacaktır..."*²⁴.

Öte yandan Türk basınında da bu olayın Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürecek bir nitelikte olduğu ve böyle bir hareketin kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır²⁵.

²² Hakan Uzun, "Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon Li ve Razgrad Olayları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Eylül 2009, s.61.

²³ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.18.

²⁴ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.20.

²⁵ Uzun, "Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon Li ve Razgrad Olayları", s.65.

Milli şuurun canlanması ve Türk gençliğini ortak değerler etrafında bir araya getirmesi bakımından Vagon Li olayı, Türk siyasi hayatında mühim bir öneme sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

1.3.2. Tefik İleri'nin Milli Türk Talebe Birliği'nin Başkanı Olarak Seçilmesi

Vagon Li olayından sonra, 1933 yılının sonlarına doğru Milli Türk Talebe Birliği kongresi düzenlenmiştir. 11 Mart 1933 tarihinde Eminönü Halkevinde Yapılan son toplantının ardından Milli Türk Talebe Birliği yeni misyonunu belirlenmiştir. Buna göre;

- ❖ Gençliğin sinesinde toplayacak, kahve köşelerinden kurtaracak bir mahfil tesis (Maalesef Yapılamadı),
- ❖ Neşriyata önem verilerek bir derginin çıkarılması (Birlik Dergisi)
- ❖ Türk tarihine damga vurmuş şahsiyetlerin anılması için toplantılar düzenlemek,
- ❖ Birlik üyeleri için ortak bir şapka belirlemek ve bu şapkaları taşıyanların birbirlerini arkadaş olarak selamlamalarını sağlamak,
- ❖ Türk gençliği için bir marş yapmak,

Milli Türk Talebe Birliği, ilgili hedefler doğrultusunda yeni bir idare heyetinin oluşturulması için seçime gitmiştir. Başkanlığa İleri ve tıbbiyeden Zeki Bey aday gösterilmiştir. Birçok tıbbiyelinin İleri'ye oy vermesinden dolayı sonra İleri, birliğin başkanı seçilmiştir²⁶.

İleri, bu göreve layık görünmekle onur duyduğunu ve omuzlarına yüklenen büyük vazifeyi hakkıyla yerine getirmek için büyük bir çaba sarf ettiğini ifade etmektedir²⁷.

1.3.3. 16 Mart Şehitleri Anma Etkinliği

İleri öncülüğündeki Milli Türk Talebe Birliği'nin ilk faaliyeti "16 Mart Şehitleri İhtifali" olmuştur. Bu itibarla 10 Mart 1933 yılında düzenlenen toplantıda 18 Mart 1933 şehitleri anma töreninin yapılmasına karar verilmiştir. İleri'nin böyle bir anma töreni tertip etmesinin nedeni bütün gençliği buna ortak ederek törenin mahiyetini ve anlamını arttırmaktır. İleri, 16 Mart Şehitleri anma etkinliğini yapmayı planlandığı sırada 16

²⁶ Cahide İleri Aksoy, *Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s.28.

²⁷ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.20.

Mart'ın bahtsız ve mukaddes şehitlerinin fotoğraflarını görmüştür. İleri bu fotoğrafları şu şekilde yorumlamıştır:

“...Bu fotoğraflar onların, kahpece yaralanmış, delik deşik edilmiş ve öldürülmüş haldeki fotoğrafları idi. Bunları büyüttük, siyah tüllerden çerçevelere oturttuk, kız ve erkek, ikişer genç tarafından onar metre aralıkla taşınan bu fotoğraflar ihtifale muazzam ve milli bir cenaze merasimi manzarası veriyordu...”

İleri, ilgili fotoğrafları büyütüp, siyah tüllerle çerçevelettikten sonra kız ve erkek ikişer genç tarafından onar metre aralıklarla taşıtıp, 18 Mart 1933 yılında Eyüp'teki şehitleri anmak için merasim alanına gitmiştir. Fotoğraflar, anma törenine büyük bir ihtişam ve mana katmıştır²⁸. Haddizatında İleri'nin arzuladığı gibi gençlerin ekseriyeti ilgili programa yoğun bir katılım göstermiştir. İleri, şehitlere şu şekilde seslenmiştir;

*“...Aziz ölüler!.. Bakınız!.. Türk çocukları sizi, namınızı anmağa geldi. Muhterem ve kutlu ölüler, bakınız Türk kızları karşınızda resimlerinizi başlarında nasıl taşıyorlar...”*²⁹.

16 Mart Şehitleri anma etkinliği, İleri'nin gençlere olan itimadını ve sevgisini göstermesi bakımında oldukça manidar bir hadise olmuştur. Öte yandan bu sıralarda İleri'nin üzerinde durduğu önemli bir konu ise gençleri bir araya getirecek, onların milli duygularını kabartacak marşın olmamasıydı. Bu bağlamda gerekli çalışmalara başlayan İleri, gençliği bir çatı altında toplamaya yönelik Eminönü, Beşiktaş ve Fatih Halkevlerinde kursların açılmasına öncülük etmiştir³⁰.

Açılan kurslarda, İstiklâl Marşı, Karadeniz ve Gençlik marşları öğretilmiştir. İlgili kurslarda kız ve erkeklerden oluşan binlerce Türk gencinin şuuru, azmi ve ciddiyetiyle dikkak çekmiştir. 23 Nisan 1933 yılındaki kutlamalarda bu marşlar, tüm gençleri milli duygular etrafında dile getirilmesi planlanmıştır. Ne var ki Razgrat hadisesinin ortaya çıkması bu planın gerçekleşmesini engellemiştir.

1.3.4. Razgrat Hadisesi

Türkiye'de milli duyguların ve faaliyetlerin arttığı bir dönemde Vagon Li ve Razgrat olaylarının patlak vermesi, İleri'nin vatanseverlik ve milliyetçi yönünün güçlenmesinde mühim bir etkiye sahip olduğunu söylemek gerekir.

²⁸ Aksoy, *Babam Teyfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.20.

²⁹ Bozkurt, *Teyfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.29.

³⁰ Aksoy, *Babam Teyfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.20.

Bilindiği üzere Razgrat hadisesi, 14 Nisan 1933 tarihinde Bulgaristan'ın Rusçuk Vilayetine bağlı Razgrad kasabasında bulunan bir Türk mezarlığının 200 kişilik bir grup Bulgar tarafından tahrip edilmesi üzerine ortaya çıkmıştır³¹. Bu olay, Türkiye'de büyük bir yankı uyandırmıştır³². Milli Türk Talebe Birliği, Razgrat olayını protesto etmek amacıyla bir miting düzenlemeyi planlamış ancak valilikten izin alamamıştır³³.

Milli Türk Talebe Birliği, bu esnada İstanbul'da bulunan Yunan ve Romen öğrencileri için şehir tiyatrosunda 19.04.1933 tarihinde Türk gecesi düzenlemiştir. Bu etkinlikte açılış konuşması yapan İleri, Razgrat olaylarını şu şekilde değerlendirmiştir:

“...Büyük bir heyecan ve neşe ile hazırladığımız bu geceyi yapmayacaktık. Yapmayacaktık, çünkü hepimiz ıstırap içindeyiz. Bulgaristan'ın bir kasabasında Türk ölülerinin kemikleri sızlamıştır. Bu, bütün Türklerin yüreğini yakmıştır...”³⁴.

İleri'nin bu sözleri, şehir tiyatrosunu dolduran gençleri derinden etkilemiştir. Etkinliğin ardından tıbbiyeden üç beş kişi, İleri'yi ziyaret etmiştir. Bu kişiler, Razgrat hadisesine gerekli tepkinin verilmesi gerektiğini İleri'ye beyan etmiştir. İleri, gençlere konuya ilişkin açıklamalar yaparak onları teskin etmek istemiştir. Ancak onlar, gençliğin tahammülü kalmadığını biran evvel gerekli tepkinin verilmesi gerektiğini İleri'ye beyan etmiştir. Bu nedendir ki İleri, cemiyetin idare heyetinden bir arkadaş ve o altı genç, Pangaltı'da bulunan Bulgar Konsoloshanesinin önünde toplanmayı, oradan Bulgar mezarlığına gidilerek mezarlıklara çiçek bırakmayı planlamışlardır³⁵.

Ne var ki İleri, bu tepki karşısında birtakım endişelere de kapılmıştır. Çünkü kendisi eğitim hayatının son rahlesinde olup böyle bir hadiseye katılması durumunda yakalanacağından endişe duymuştur. Bu sebeple böyle bir toplantıya katılmanın doğru olmayacağına kanaat getirmiştir. Ancak gençler, İleri'nin olmaması durumunda istenmeyen sonuçların olabileceği endişesiyle protesto toplantısına katılmasını talep

³¹ Uzun, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon Li ve Razgrad Olayları”, s.65.

³² Cumhuriyet Gazetesinde Razgrat olayı, “Bulgaristan'da İnanılmayacak Feci Bir Hadise, Türk Mezarlığı Feci Şekilde Tahrip edildi” şeklinde taşınmıştır. Cumhuriyet Gazetesi, 18 Nisan 1933, s.1., Yine Cumhuriyet Gazetesi'nin bir sonraki günkü manşetinde de “Razgrat Faciası Derin Bir Tessür Uyandırdı”, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Nisan 1933, s.1.

³³ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.32.

³⁴ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.28.

³⁵ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.33.

etmiştir. Gençlerin endişesini yerinde bulan İleri, ilgili etkinliğe katılmaya karar vermiştir³⁶.

20 Nisan 1933 tarihinde saat 17.00'da İleri, Sırrı Bey ve bir grup genç, Razgrat hadisesini protesto etmek üzere Bulgar Konsolosluğuna hareket etmiştir³⁷. Haddizatında olaydan haberdar olan güvenlik birimleri de Pangaltı'da yer almıştır. Bu esnada cemiyetten bazı arkadaşlar, bu hareketin gayr-i kanuni olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İleri'nin olay yerinde yer alması durumunda Milli Birlik Talebe Cemiyeti'nin kapatılmasına neden olabileceği endişesine kapılmış bunu İleri'ye iletilmişlerdir.

Nitekim İleri, Onlara; bu hareketten er geç sorumlu tutulacaklarını ancak burada bulunmamız durumunda ise hareketi kontrol altında tutacağını ve gerekirse Milli Birlik Talebe Cemiyeti'nin başkanlığından istifa edebileceğini ifade etmiştir.

İleri ve cemiyet arkadaşları arasında bu mesele mülâhaza edilirken bu esnada birtakım genç grubu konsolosluğa girmeye çalışması üzerine güvenlik güçleri olaya müdahale etmek zorunda kalmıştır. Olayları yakından takip eden İleri, bir arabanın üstüne çıkmış ve heyecan oluşturan bir konuşma yaparak yapılacak işin önemini anlatmış ve gençleri yatıştırmıştır. Akabinde gençler, Bulgar mezarlığına doğru harekete geçmiş Bulgar mezarlığına çelenk bırakarak; Bulgarlar bizden medeniyet ve insanlık dersi almalıdır. Biz ölümlere hakaret değil, hürmet ederiz ifadesini sarf etmiş ve taksime doğru harekete geçmişlerdir³⁸.

Gençlerin bu onurlu ve asil yürüyüşünde gençler ile güvenlik güçleri arasında ufak tefek birtakım olaylar husule gelmiştir. Bu olaylar neticesinde İleri başta olmak üzere birçok öğrenci gözaltına alınmıştır³⁹.

Şunu ifade etmek gerekir ki bu hadise karşısında basın başta olmak üzere birçok vatanperver bu harekete katılan gençliğe destek olmuştur⁴⁰. Razgrat olayının yaşandığı

³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Nisan 1933, s.1.

³⁷ 20 Nisan 1933 yılındaki bu uyanış ve protesto mitingi Cumhuriyet Gazetesi'nin manşetlerine şu şekilde yansımıştır: "Talebe Dün Büyük Bir Nümayiş Yaptı". Bkz: Cumhuriyet, 21 Nisan, 1933. s. 1.

³⁸ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.33.

³⁹ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.32.

⁴⁰ Peyami Safa gençlere desteğini şu ifadelerle dile getirmiştir: "Bulgarların yaptığı hadise açıkça meydandadır. Buna karşı Türk gençleri ne yapmışlardır? Her karşılığın daha şiddetli olması gibi en tabii haklarından da vazgeçerek Bulgar mezarlığına çiçek koymuşlardır. Burada herkesin gözünü yaşartacak yüksek bir beşeri duygu vardır. İnsanlığın umumi sulh için yırttığı, silahların azaltılmaya çalışıldığı günlerde, sulhperver ve milliyetperver Türk çocukları, sulh ve milliyet aşkını en ulvi şekilde birleştiren insanca bir iş yapmışlardır. Bkz: Ümit Ağca, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyuna Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaşî Veli Üniversitesi, Nevşehir 2014, s.122.

günlerde Belçika ve Finlandiya'dan gelen öğrenci toplulukları Milli Türk Talebe Birliği'ne göndermiş oldukları mektuplarda “siz dünyaya ölümlere nasıl hürmet edileceğini öğrettiniz” gibi kıymetli ve manidar ifadeler yer almıştır.

İleri, bu hareketi; Türklerin adalet ve hoşgörüsünün bütün cihana bir kez daha gösterilmesi bakımından oldukça manidar bir tepki olarak görmektedir. Öte yandan bu olay esnasında yaşanan nahoş gelişmeler İleri'yi derinden etkilemiştir.

Bu olay neticesinde; kendisi ve dava arkadaşlarının tevkif edilmiş olmasının yanı sıra Milli Türk Talebe Birliği'nin kapatılması gündeme gelmiştir. İstanbul Emniyet Müdürlüğü, yaşanan olaylardan Milli Türk Talebe Birliği'nin sorumlu olduğunu ve kapatılmasını istemiştir. Bunun üzerine cemiyet üyeleri, Başvekâlete, Maarif Vekâlet'ine ve Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtipliğine mektup göndermiş ve Gazi Atatürk'e bir telgraf çekmiştir. Gençliğin Razgrat olaylarına gösterdiği tepkinin yanlış anlaşıldığı, daima Atatürk'ün gösterdiği çizdiği yolda olduğunu ifade edilmiştir. Ayrıca Cemiyet üyeleri; Milli Türk Talebe Birliği'nin doğrudan bir rolü olmadığını ve cemiyetin kapatılmamasını istemişlerdir. Dönemin hükümeti, yayınlamış olduğu bir bildiriye Milli Türk Talebe Birliği'nin feshine karar vermiştir⁴¹.

Öte yandan olayları yakından takip eden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, dönemin Hariciye vekili Tefvik Rüştü Bey ile bir görüşme yapmıştır. Atatürk, Türk gençliğinin Razgrat olayına karşı tepkisiyle ilgili olarak Tefvik Rüştü Bey'in görüşünü almıştır.

Tefvik Rüştü Bey, şu ifadeleri sarf etmiştir;

“...Paşam, vatanperverlik kolay değildir. Bu gençleri mahkûm eder ve vatanperverliklerinden dolayı onları mükâfatlandırırız. Bulgar dostlarımıza da bakın biz sizinle o kadar dostuz ki bu uğurda kendi gençlerimizi mahkûm ettik deriz böylece meseleyi iki cepheden halletmiş oluruz...”⁴²

Tefvik Rüştü Bey'in bu cevabı üzerine Atatürk'ün vermiş olduğu cevap oldukça manidar olmuştur.

“... Sen bu kadar anlarsın. Biz senin dediğin gibi yaparsak peşimizde görmek istediğimiz gençliği karşımızda görürsün...”

⁴¹ Uzun, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon Li ve Razgrad Olayları”, s.73.

⁴² Aksoy, *Babam Tefvik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.36.

Atatürk, meselenin Şükrü Kaya tarafından halledilmesini istemiştir. İleri ve arkadaşları, 5 gün gözaltında tutulduktan sonra Cumhuriyetin 10. yıl dönemi münasebetiyle serbest bırakılmıştır.

Gerçekten de Razgrat olayı, Türk milletinin milli değerlere olan hassasiyetinin ve birlik beraberliğinin timsali olduğunu söylemek gerekir. Her ne kadar istenmeyen birtakım hadiseler yaşanmış olsa da Atatürk'ün Türk gençliğine olan güveni ve desteği bir kez daha kendini göstermiştir. İleri'nin önderliğindeki Milli Türk Talebe Birliği ve Türk gençliği, milli bir duruş sergileyerek bütün ahvalin takdirini toplamıştır. Bu olaydan sonra Milli Türk Talebe Birliği çalışmalarına devam etmiş ancak İleri'nin Yüksek Mühendis Mektebi'ni bitirmesinden sonra bu cemiyetin faaliyetleri azalmış ve birlik 1935 yılında kapatılmıştır⁴³.

1.1.4. Meslek Hayatı

1927-1928 yılında Eğitim-Öğretim yılında Yüksek Mühendis Mektebi'ne giren İleri, 1933 yılında bu okulu başarılı bir şekilde bitirmeye hak kazanmıştır. İleri, meslek hayatına Erzurum'da Nafia Müdürlüğünde Kontrol Mühendisi olarak başlamış ve 1938 yılına kadar bu görevde bulunmuştur⁴⁴. İleri, meslek hayatının ilk yıllarında boş zamanlarında öğretmenlik mesleğini de icra etmiştir. Hatta öğretmenlik mesleğine olan sevdasından dolayı mühendislik mesleğini bırakıp öğretmen olarak çalışmayı arzulamışsa da dönemin Erzurum Milli eğitim müdürü, İleri'yi bu fikrinden vazgeçirmiştir. İleri, Erzurum'da dört yıl görev yaptıktan sonra 1938 yılında Çanakkale Nafia Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Çanakkale'de beş yıl boyunca görevini hakkıyla ifade eden İleri, 1942 yılında Samsun Nafia Müdürlüğüne atanmıştır. İleri, 1946-50 yıllarında ise Samsun Karayolları Yedinci Bölge Müdürlüğü'nü kurmuştur⁴⁵. Meslek hayatı boyunca gittiği her yerde Halkevlerinde düzenlenen toplantılara katılmış ve memleket meseleleri ile ilgili çeşitli konuşmalar yapmıştır⁴⁶.

1.4. Tefik İleri'nin Öne Çıkan Özellikleri

Aslında içinde bulunduğu dönemin zorlu şartlarına rağmen fikriyatı ve yaşamıyla örnek bir şahsiyet olan İleri, yakın dönem Türk siyasi hayatında derin izler bırakan ve kıymetli mütefekkirler arasında yer almıştır. Haddizatında böylesine değerli

⁴³ Bozkurt, *Tefik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.36.

⁴⁴ Aslaner, "Fikriyattan İcraate Tefik İleri'ye Dair Bir İnceleme", s.94.

⁴⁵ TBMM, *Tercüme-i Hâl*, Sicil No: 1842, Zarf No: 51, 9. Dönem, s.1.

⁴⁶ Bozkurt, *Tefik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.41-43.

bir kişiyi tüm yönleri ile anlatmanın veya açıklamanın pek de kolay olmayacağını söylemek gerekmektedir. Ancak İleri'nin karakteristik yönlerinde ön plana çıkmış birtakım özelliklere sahip olduğunu söylemek gerekir.

- ❖ Bu bağlamda İleri'nin en önemli karakteristik özelliklerinden birisi vatanperverlik duygusu olmuştur. O'nun gençlik yıllarında milli meselelere olan ilgi ve sevgisi her geçen yıllarda daha da arttığını söylemek gerekir. Bu noktada şunu ifade etmek mümkündür ki İleri, gerek siyasi hayatı öncesi gerekse sonrasında “vatan ve millet” kavramlarını yaşam felsefesinde daima ön planda tutmuştur. Bu itibardır ki Razgrat ve Vagon Li hadiseleri bunun en açık delilleri olarak gösterilebilir. Ayrıca İleri, Milli Türk Talebe Reisliğini yürüttüğü dönemlerde vatana ve milletine olan sevgisini hayata geçirmiş olduğu faaliyetler ile perçinlemiştir. Yine siyasi hayata adım attığı yıllarda parti çıkarlarından öte vatan sevgisini ön plana çıkararak çeşitli konuşmalar yapmıştır⁴⁷. Hatta İleri, 1960 darbesi sonrasında Yassıada günlerinden eşi Vasfiye Hanım'a göndermiş olduğu mektuplarında vatan ve milletine olan sevgisini dile getirmiştir⁴⁸.
- ❖ Yine İleri, toplumsal meselelere olan ilgisi ile ön plana çıkmıştır. Aslında onun bu özelliği, gençlik yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu yıllar, 1930'lara tekabül etmesi ve Türk toplumunu derinden sarsan önemli hadiseleri kapsamıştır. Bu hadiselerin başında Razgrat ve Vagon Li yer almıştır. Öte yandan iktisadi, sosyal ve eğitim yönüyle Türk toplumunun içinde bulunduğu zor durum, İleri'nin toplumsal meselelere olan ilgisini daha da arttırmıştır. Bu itibarla İleri, bilhassa cehalet meselesi üzerinde uzun yıllar tefekkür etmiştir. Hatta siyasi hayata atıldığı dönemde Maarif Vekilliğini icra ederken özellikle toplumun ekseriyetinde görülen okuma-yazma problemini çözmeye yönelik ciddi çalışmalar yapmıştır. Ayrıca

⁴⁷ H. Rıdvan, Çongur, “Unutamadığımız Tevfik İleri”, *Her yönüyle Tevfik İleri*, Türkiye diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.115.

⁴⁸ 21 Haziran 1960 tarihinde eşi Vasfiye Hanım'a göndermiş olduğu mektupta şu ifadeler yer almaktadır: “... her zaman ki gibi büyük vatan ve millet sevgimiz ile vatanımız ve milletimizin selameti ve saadeti için dua etmeliyiz...”, detaylı bilgi için bkz: Cahide İleri Aksoy, *Yassıada'dan Mektup Var Tevfik İleri'den Eşi Vasfiye'ye Mektuplar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.95.

muasırlaşmak ve batılılaşmak noktasında yurt dışına öğrenciler göndermiştir.

- ❖ İleri'nin bir başka özelliği ise milli ananelere olan bağlılığı, bunları korumaya yönelik azmi ve çabası olmuştur.
- ❖ İleri, iyi bir hitabet gücüne sahip olmuştur.
- ❖ Modernleşme ve bilimi ilke edinmiştir.
- ❖ Manevi değerlerine de önem vermiş, hayatını buna göre şekillendirmiştir.

Sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür ki İleri, vatan-perverliği, milli ve manevi değerlerine olan bağlılığı, toplumsal meselelere duyarlılığı, azmi ve kararlılığı, mütefekkirliği, yetkin bir devlet adamlılığı, bilimi ve çağdaşlaşmayı ilke edinen özellikleriyle Türk tarihinde vücut bulan kıymetli isimler arasında yer almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEVFİK İLERİ'NİN SİYASİ HAYATI (1950-1960)

1945-60 yılları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal, siyasi ve iktisadi gibi alanlarda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem ihtiva etmektedir. II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu iktisadi ve sosyal buhranın etkileri devam ederken öte yandan 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması⁴⁹ ve aynı yılın Temmuz ayında yapılan genel seçimler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çok partili hayata geçiş yaparak siyasi yönetim rejiminde önemli adım atmıştır. Ayrıca söz konusu yıllar içerisinde DP'de yaşanan hizipleşmeler partinin bölünmesine neden olmuş, 19 Temmuz 1948'de Millet Partisi kurulmuştur⁵⁰. 1950 seçimlerinde ise Türkiye'de ilk defa iktidar seçim yoluyla el değiştirmiş ve bundan sonra gelecek on yıl içerisinde DP ülke yönetimini elinde tutmuştur. 1950-60 yılları arasındaki on yıl, başta iktidar-muhalefet ilişkileri olmak üzere pek çok açıdan önemli gelişmelere sahne olmuş ve sonunda DP iktidarı 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle son bulmuştur⁵¹.

Böylesine önemli hadiselerin cereyan ettiği bir dönem içerisinde siyasi mecrada faaliyet gösteren önemli devlet adamlarından birisi de Tevfik İleri olmuştur. Bu itibardır ki araştırmanın bu bölümünde dönemin şartları dikkate alınarak Tevfik İleri'nin siyasete atılışı, gerek Milli Eğitim gerekse Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlığı'nı icra ederken gerçekleştirdiği faaliyetleri, bilhassa DP-CHP arasındaki tartışmalarda Tevfik İleri'nin konumu ve tavrı irdelenmiştir.

2.1. Siyasi Faaliyetleri

Tevfik İleri'nin siyasi hayatı içerisindeki faaliyetlerini üç kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan ilkinin milletvekili olma yolundaki girişimleri, ikincisi DP iktidarlığında icra ettiği bakanlıklar dönemi sonuncusu ise 1960 askeri darbe sonrası Yassıadada geçen günleri oluşturmaktadır. Gerçekten de bu üç safha, İleri'nin siyasi yaşamının önemli noktalarını teşkil etmiştir. Bilhassa 1960 darbesi sonrası içinde

⁴⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.485.

⁵⁰ Ali Gevgilli, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1987, s.67.

⁵¹ 1950-1960 yılları arası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (DP'nin Altın Yılları 1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (DP Yokuş Aşağı 1954-1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991; Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1983; Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

bulunduğu ahval, onun fikiriyatına ve icraatlerine uygun düşmemekte ve Yassıada'da iken kaleme aldığı günlüklerinde bu hissayatını defaatle dile getirmekteydi. Bu bağlamda 1.8.1960 tarihinde Yassıada'da kaleme aldığı bir yazısında şu ifadeler yer almaktadır:

“1950 devr-i sabık yaratmayacağız diyeceğimize ..... bin bir günahı, binbir sahtekarlığı, binbir suiistimali olanlar hakkında tahkikat açmalı değil mi idik? Niçin yapmadık? Vazife ve hizmet aşkıyla dopdolu idik. Bunda gücümüzü ileriye hasretmek kararında idik. Geri dönmek ve memlekete bir takım kin, garez ve intikam tohumları ekmekten, sen, ben kavgasından memlekete fayda gelmez diye düşünüyorduk. O sayfayı kapayarak ileriye atıldık. Ve iyi de yaptık. Memleket çok şey kazandı. Fakat karşıımızdakiler bunu anlamadılar. Binbir suçun üstüne 1946 sahtekârlıklarına perde çekildiğini görür görmez bizim düşüncelerimizin bizim düşüncelerimizin tam zıddı bir düşünce ile bize, herşeyimize ve memleket mefaatlerine saldırdılar. Memleket bu on senede pek çok şey kazandı. Biz bugün içerdeyiz ve hesap vermek durumundayız. Anlaşıyor ki bir bakımına hata etmişiz Bu on senede hatalarımız olmadı mı? Var. ve hatta çok...

Ama herşeye rağmen ... bu vatana ve millete çok hizmet ettik. Çok şey kazandırdık. Nasip bu imiş... Allah devlete, millet zarar vermesi. Bu vatan için nice babyiğitler can verdiler. Ben ümitliyim...”⁵².

Hakikaten 1960 yılında kaleme alınan bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere İleri, on yıllık siyasi yaşamında vatana ve millete hizmet etmenin gurur ve sevincini ifade ederken aynı zamanda 1960 darbesiyle içine düştüğü ahvali metanetle karşılamakta herşeye rağmen millet ve vatan önceliğini ön planda tutmuştur. Tabi bu mesele, araştırmanın ilerleyen kısımlarında tekrardan mevzu bahis olacağından burada ayrıntılı olarak izahlara girmenin yeri olmadığı kanaatindeyiz. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz üzere İleri'nin siyasi yaşamının son safhasını teşkil eden 1960 yılı, Türk tarihinin en sancılı dönemlerinden biri olduğunu söylemek gerekir.

⁵² Aksoy, *Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri*, s.108-109.

2.1.1. Milletvekili Olma Yolundaki Gayretleri ve Demokrat Parti'ye Girişi

Tevfik İleri'nin siyasi hayata atılmayı düşündüğü dönemlere denk gelen 1946-50 yılları, Türk siyasi hayatının dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. Uzun bir dönem tek parti ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti, 1946 yılı seçimleri ile çok partili yönetim anlayışına geçiş yapmıştır⁵³.

Aslında Türkiye'de 1946 yılından önce çok partili hayata geçiş için önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar gibi önemli devlet adamları Halk Fırkasından ayrılarak, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuşlardır. Ne var ki bu fırka, uzun ömürlü olamamış, fırka üyelerinin Şeyh Said isyanı ile bağlantılı olduğu ve cumhuriyet rejimine aykırı politikalar benimsediği gerekçesiyle kapatılmıştır. Böylece çok partili hayata geçişin ilk denemesi başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır⁵⁴.

Çok partili hayata geçiş denemelerinin ikincisini ise Serbest Cumhuriyet Fırkası oluşturmaktadır. Bu parti, Fethi Bey'in (Okyar) öncülüğünde 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur⁵⁵. Yeni parti, Türkiye'de geniş halk kitleleri tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış, kısa süre de halkın büyük bir kısmını kendi bünyesinde toplamayı başarmıştır. Bunun sebebi, halkın mevcut kadronun uyguladığı ekonomik politikadan ve bu kadronun reformist yönünden şikâyetçi olmasıdır. Ancak bu fırkayı kendisine rakip olarak gören Halk Fırkası, bu fırkanın kapanmasına yönelik bir politika takip etmiştir. Böylece fırkanın kapatılacağını anlayan parti kurucuları, fırkayı kapatmak zorunda kalmıştır⁵⁶.

İfade etmek gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çok partili siyasi hayata geçmeye yönelik gerçekleştirmiş olduğu bu iki teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çok partili siyasi rejime hazır olmadığı anlaşılmış ve 1946 yılına kadar bu hususta bir adım atılmamıştır. Ancak Milli

⁵³ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.65.

⁵⁴ Barış Ertem, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 2013, s. 350.

⁵⁵ Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 3, I. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Temmuz 1995, s.297.

⁵⁶ Teziç, Erdoğan, *100 Soruda Siyasî Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 249.

Kalkınma Partisi ve DP'nin kurulması neticesinde 1946 yılı seçimlerine birden çok partinin katılım göstermesiyle Türkiye'de çok partili rejime geçilmiştir⁵⁷.

1946 yılından sonra Türkiye'de farklı grupların temsil ettiği partilerin olması İleri'nin siyasi hayata atılmasında etkili olan unsurların başında geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü İleri, İnönü liderliğindeki CHP'nin politikaları ve uygulamalarını tasvip etmediğinden siyasete atılmayı düşünmemiştir⁵⁸. Hatta 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta CHP ile bağdaşmayan fikirlerini açıklayan İleri, 1950 seçimleri öncesinde dönemin en etkili muhalefet partisi olan DP'den milletvekilliği teklifi almıştır. Siyasete ve toplumsal meselelerle olan ilgisi ve heyecanı ile mebus adayı olma teklifini değerlendiren İleri, bu teklifi eşi Vasfiye Hanım'la paylaşmıştır. İleri, eşi ile olan görüşmelerinde şu ifadeleri sarf etmiştir:

“...İleri: Hanım ben siyasete girmek istiyorum...”

“...Vasfiye Hanım: Ne olacak siyasete girdiğinde...”

“... İleri: Mebus olacağım, millete hizmet edeceğim...”

“...Vasfiye Hanım: Peki seçilmezsen bizi Türkiye'den sürerler mi?...”

“... İleri: Sürmezler...”⁵⁹

İleri'nin eşi ile olan bu konuşmalarında Vasfiye Hanım'ın birtakım endişelere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu endişelerin ise dönemin siyasi şartlarından kaynaklandığını söylemek gerekir. Çünkü muhalefet konumunda olan DP'liler, sürekli olarak idare mekanizmasının kendileri üzerinde baskı kurduğu iddiasındaydı⁶⁰. Muhtemeldir ki İleri'nin eşi de bu konuda endişelerini dile getirmiştir.

Netice olarak İleri, eşi Vasfiye hanımın tüm endişelerine rağmen 1950 seçimlerinde DP'nin Samsun milletvekili adayı olmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerin sonucunda İleri, Samsun milletvekili olarak TBMM'de yer

⁵⁷ Demokrat Parti'nin kuruluşu ile bkz: Kocak, Cemil, *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.15.

⁵⁸ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.41-43. İleri; 28 Nisan 1949 yılında kaleme aldığı bir el yazısında; 1950 yılında yapılan ilk demokratik seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi'nden de tekliflerin yapıldığını ancak bunu kabul etmediğine dair bilgiler yer almaktadır. Bkz: İ, Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.85.

⁵⁹ Ağah Oktay Güner, “Tevfik İleri'nin Siyasi Hayatı ve Şahsiyeti”, *Her Yönüyle Tevfik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.54.

⁶⁰ İsmet Bozdağ, *Menderes... Menderes...*, Emre Yayınları, İstanbul 1997, s.37-39.

edinmiştir⁶¹. İleri'nin 1950 yılında başlayan siyasi hayatı, 1960 yılına kadar devam etmiştir. Siyasi sahnede görev aldığı yılları kapsayan bu on yıllık süreç, Türk siyasi hayatının gelişimi, demokratikleşmesi ve darbeleri kapsamı bakımından oldukça ehemmiyetli bir devir olmuştur. Bu itibarla ki araştırmamızın ana muhtevasını da kapsayan bu zaman dilimi içerisinde İleri, Ulaştırma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Meclis Reis Vekilliği Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı ve Bayındırlık Bakanlığı gibi çeşitli görevleri ifa etmiştir⁶².

2.1.2. 1950 Seçimleri ve Samsun Milletvekili Oluşu

1946 yılında DP'nin siyasi hayata adım atmasıyla birlikte Türk siyasi rejiminde yeni bir dönem başlamıştır. Haddizatında DP ile iktidar partisi arasında ciddi bir rekabetin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu rekabetin ilk yansımaları 1946 yılında yapılan belediye seçimlerinin arifesinde görülmüştür. CHP, her ne kadar DP'nin kurulmasına ilk başlarda olumlu tepkiler göstermiş olsa da ilerleyen süreçte tersine dönmüştür. Hatta İnönü'nün yakın çevresinde bulunan kişiler, ilk fırsatta DP'nin kapatılması arzusu içerisinde olmuştur. Bu bağlamda farklı vilayetler de görev yapan valiler, kaymakamlar birtakım yasa dışı müdahaleler ve baskı ile muhalefeti sindirme politikası içerisine girmiştir⁶³. Keza, CHP'nin DP'ye olan olumlu tavrı da fazla uzun sürmemiştir. CHP, almış olduğu karar neticesinde mahalli seçimleri öne almaya yönelik girişimlere başlamıştır. Bu doğrultuda Kasım 1945 yılında TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde belediye seçimleri öne alınmıştır. Bu esnada tüm gelişmeleri yakından takip eden DP yetkilileri, uygulamaya konan antidemokratik kanunları tasvip etmediği ve parti teşkilatının tam olarak oluşturulamadığı gerekçesiyle 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan mahalli seçimlere katılmamayı uygun bulmuştur⁶⁴.

Mahalli seçimler yapıldıktan sonra DP ile CHP, 1946 tarihinde gerçekleştirilecek olan milletvekili seçimlerine yönelik çalışmalarına başlamıştır. CHP nezdinde bu seçim süreci öncekilerine nazaran farklı geçmiştir. Çünkü CHP, muhalefetsiz bir seçim sürecine alışkın olduğundan 1946 seçimlerinde bu politikasını

⁶¹1950 seçimlerinde Samsun'da Demokrat Parti 98.336, CHP ise 71.678 oy almıştır. Bkz: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=55, 27.06.2019.

⁶² Aslaner, "Fikriyattan İcraate Tevfik İleri'ye Dair Bir İnceleme", s.94.

⁶³ Yasin Kayış, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s.402.

⁶⁴ Kayış, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", s.404.

değiştirmek zorunda kalmıştır. İnönü, seçim meydanlarına inmiş, aktif bir siyaset ve miting faaliyetlerine başlamak zorunda kalmıştır. Ayrıca 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP meclis grubu, genel seçimlerin tek dereceli olarak yapılmasına karar vermiştir⁶⁵. Haddizatında DP de ülkenin dört bir yanında seçim çalışmalarını hızlandırmıştır⁶⁶.

5 Haziran 1946 tarihinde TBMM’de yapılan görüşmelerde 4918 sayılı yasa kabul edilmiştir. İlgili yasaya göre seçimlerin açık oy, gizli sayım ve çoğunluk sistemi esasına göre yürütülmesine karar verilmiştir⁶⁷. Ayrıca seçmenler, temsilcilerini doğrudan seçme hakkını elde etmiştir. Yine ilgili yasada seçmen oylarının yakılarak imha edilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁸.

Aslında 1946 yılındaki genel seçimler, 1947 yılında yapılması gerekiyordu. Ne var ki TBMM, 10 Haziran 1946 tarihinde toplanarak, seçimlerin 21.07.1946 tarihinde yapılmasını uygun bulmuştur. İfade etmek gerekir ki seçimlerin erkene alınmasında CHP’nin büyük bir rolü vardı. Çünkü CHP, o yıllar da siyasi yapılanmasını tamamlamayan DP’nin içinde bulunduğu teşkilatlanma zaafından istifade etmek istediğini söylemek gerekir. Hatta Meclis’de seçim kararının alındığı esnada DP, yalnızca 34 il ve 160 ilçe de yapılanabilmiştir. Ayrıca 1946 beledi seçimlerinde DP’nin kazandığı başarı, CHP’yi tedirgin etmiştir. Bu iki ana esas, milletvekili seçimlerinin erkene alınmasında etkili olan esas dinamikler arasında yer aldığını söylemekte fayda vardır⁶⁹.

İktidar ve muhalefet partileri, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak olan milletvekili seçimlerine yönelik aktif bir süreç içerisine girmiştir. Seçim çalışmaları süresince DP’nin söylemlerindeki ana tema, iktidar partisinin yaptıklarının eleştirisi üzerine dayandırılmıştır. Bu bağlamda DP, CHP’nin o dönemler de uyguladığı ekonomi, devletçilik, varlık vergisi, çiftçiyi topraklandırma ve ülke yönetimine ilişkin

⁶⁵ Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s. 179.

⁶⁶ Leyla Kırkpınar, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Vol: 1, s.92.

⁶⁷ Erol Tuncer, *1946 Seçimleri, Toplum Ekonomik Siyasal Araştırmalar Yayınları*, Ankara 2008, s.62.

⁶⁸ Muzaffer Taşyürek, *Adnan Menderes*, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2009, s.40.

⁶⁹ Ömer Karakaş, “1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 86, 2013, s.106.

politikalarını sert bir dille eleştirmiştir⁷⁰. Nitekim CHP’de, DP’nin eleştirilerine cevap vermek ve aksini göstermeye yönelik bir politika takip etmek zorunda kalmıştır⁷¹.

CHP ve DP arasında yaşanan yoğun siyasi rekabet neticesinde nihayet 21 Temmuz günü genel seçimler yapılmıştır. Halk, bu seçime %75’lik bir oranla katılım göstermiştir. 1946 seçiminin sonucunda 465 milletvekilliğinden 397’sini CHP’, 59’unu DP almıştır⁷². Bu seçimlerden sonra İnönü Cumhurbaşkanlığını, Recep Peker de Başbakan olmuştur⁷³. Öte yandan 1946 yılı genel seçimlerinin galibi CHP olsa da DP, geniş halk kesimlerinden büyük bir destek görmüştür.

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki 1946 seçimlerinden sonra devam eden dört yıllık süreçte İktidar ve muhalefet arasındaki tartışmalar devam etmiş, bu tartışmalar; bilhassa din-siyaset ilişkisi ve anti-demokratik uygulamalar üzerinden yürütülmüştür⁷⁴. Öte yandan farklı partilerin görüş ve söylemleri iktidar partisi tarafından dikkate alınmaması siyasi çekişmeleri had safhaya taşımıştır⁷⁵.

1947 yılına gelindiğinde iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmalar, “12 Temmuz Beyannamesi” ile bastırılmaya çalışılmıştır⁷⁶. İlgili beyanname sonrasında DP içerisinde başlayan çözülme neticesinde 31 milletvekili yeni bir parti kurma arayışları içerisine girmiştir. Bu bağlamda 20 Temmuz 1948 yılında Fevzi Çakmak öncülüğünde Millet Partisi kurulmuştur⁷⁷. Tabi 12 Temmuz beyannamesinden sadece DP etkilenmemiştir. Aynı zamanda CHP de bünyesinde bulundan parti usul ve esaslarına aykırı davranan kişileri tasfiye etmiştir⁷⁸.

İfade etmek gerekir ki 1946 yılı sonrasında iktidar ve muhalefet arasındaki bu sancılı tartışmalar, Türk siyasi hayatında önemli bir demokratik süreci başlatacak olan

⁷⁰ Resul Babaoğlu, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2017, s.389.

⁷¹ Murat Burğaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26 (2013-Bahar), s.166-168.

⁷² Karpat, *Türk Demokasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, s.223.

⁷³ Selahaddin Bakan - Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’Ye Karşı” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, s.379.

⁷⁴ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982, s.46

⁷⁵ Yeşim Karadeniz, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 2018, s.641.

⁷⁶ 12 Temmuz Beyannamesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz 1947 Beyannamesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, 1998, s.141-157.

⁷⁷ Karpat, *Türk Demokasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, s.306.

⁷⁸ Karadeniz, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, s.642.

1950 seçimlerine götürecektir. Çünkü gerek yeni hazırlanan seçim kanunu gerekse dönemin güçlü iki partisinin temkinli davranışları Türkiye’de demokrasinin gelişmesinde büyük bir katkı sağlayacaktır⁷⁹.

Gerek CHP gerekse DP, 1950 milletvekili seçimlerine yoğun bir propaganda ile hazırlık yapmıştır. Bu bağlamda Zafer Gazetesi, 8 Mayıs 1950 tarihinde atmış olduğu bir demeçte; DP’nin seçim beyannamesini Çarşamba günü yayımlayacağını ve Salı günü basına verileceğini ilan etmiştir⁸⁰. Bu kapsamda DP’nin seçim beyannamesinde şunlar üzerinde durulmuştur⁸¹:

- ❖ CHP’nin seçim beyannamesi realist değildir.
- ❖ İktidar partisinin uygulamaya koyduğu ekonomik politikalar eleştirilmiştir.
- ❖ Köylünün çektiği problemler dile getirilmiştir.
- ❖ Vergi sisteminin yetersiz olduğu vurgulanmıştır.
- ❖ DP’nin iktidara gelmesi durumunda bu sorunların çözüleceği ifade edilmiştir.
- ❖ Bütçe problemlerinin çözüleceği, vergilerin azaltılacağı ve özel teşebbüsü destekleyecek bürokratik icraatların yapılacağı vurgulanmıştır.
- ❖ Rejim bağlamında da demokratik bir yönetim anlayışının hakim olacağı söylenmiştir⁸².

DP’nin bu ilkeleri ülke basınında büyük bir yankı uyandırmıştır⁸³. Buna göre 9 Mayıs 1950 tarihinde Zafer Gazetesi; DP’nin seçim beyannamesine geniş bir yer vermiştir. Özellikle DP’nin iktidara gelmesi durumunda, CHP’nin beyannamesinde dile getirdiği hayali vaatlere başvurmadan ve teşebbüslere girişmeden evvel iktisadi alanda halkı rahata kavuşturacak tedbirlerin alınacağını vurgulanmıştır⁸⁴.

⁷⁹ Cemile Burcu Kartal, “Türk Siyasal Hayatında Beyaz İhtilal 1950 Seçimleri”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, 2003, s. 265.

⁸⁰ Zafer Gazetesi, 8 Mayıs 1950, s.1.

⁸¹ DP’nin seçim beyannamesine bakmak için bkz: Zafer Gazetesi, 9 Mayıs 1950, s.2.

⁸² Çağatay Benhür, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 17, Konya 2007, s.67.

⁸³ 1950 seçimlerinin memleketimizin siyasi hayatında müstesna bir önem taşıyacağına şüphe yoktur. Bu seçimler ya memlekete millet iradesine dayanan tam manasıyla hür bir iradenin kurulmasına temel olacak veya memleket yeniden yeniye buhranlara sürüklenecektir. Bu itibarladır ki DP, seçimlerin huzur ve sukün içinde yürümesini hedef tutmuştur. Bkz: Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 2, Pera Turizm Yayınevi, İstanbul 1997, s.1519.

⁸⁴ Zafer Gazetesi, 9 Mayıs 1950, s.1.

Öte yandan CHP nezdinde de seçim çalışmaları devam etmiştir. Bu faaliyetler arasında, yeni seçim kanununun ilan edilmesi, çiftçiyi topraklandırmaya yönelik kanunda birtakım değişikliklerin yapılması, memurlara vergi indirim yapılması yer almıştır⁸⁵. CHP'nin seçim kampanyasına destek veren ve halka neşreden Ulus Gazetesi, CHP'nin seçim beyannamesinin sadece sözde kalmayacağını uygulamada da işlerlik kazanacağını iddia etmekteydi. Bu bağlamda CHP genel sekreteri Cevat Dursunoğlu'nun bir demecine yer veren Ulus, şu ifadeleri kullanmıştır: “...Bizim propagandamız vatandaşa hakikati olduğu gibi söylemektir. Biz propaganda yalanlarından kaçırız. CHP kendisini böyle bir yoldan tenzih eder. Muhalefetin elindeki demagoji bayrağı hakikatin ışığı karşısında inmeye başlamıştır...” açıklaması bunun açık bir göstergesiydi⁸⁶.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlere kadar hem Ulus hem de Zafer gazetesi kendi partileri aleyhinde propaganda yürütmüştür. Örneğin Zafer gazetesi her manşetinde DP'nin seçimini kazanacağını ve milletin bir partisi olduğunu beyan etmiştir⁸⁷. Ayrıca Zafer gazetesi, bu partinin temel ilkeleri arasında başında demokrasinin yer aldığını ve hukukun savunucusu olduğunu bununla birlikte ülkedeki huzur ve güvenin sağlayıcısı olduğunu ifade etmiştir⁸⁸. Bilhassa DP ile CHP arasındaki ayrıma dikkat çeken Zafer gazetesi, DP'nin halkın bir partisini olduğunu savunmuştur⁸⁹. Öte yandan Ulus gazetesi de CHP'nin seçim politikasını ilk sayfalarda ilan etmiştir. Özellikle seçimlerin galibi CHP olacağını her fırsatta duyurmuştur⁹⁰. Ayrıca mezkûr gazetenin seçim propagandasında yalnızca yapılmış işlerden değil CHP'nin iktidara yeniden gelmesi durumunda icraata koyacağı işleri de halka neşretmiştir.

Tabi şunu ifade etmek gerekir ki Zafer gazetesinin DP ile Ulus gazetesinin CHP ile olan bağı dikkate alındığında mezkûr gazetelerde yer alan haberlerde destekleyici

⁸⁵ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim*, Kilit Yayınları, Ankara 2014, s.573-574.

⁸⁶ Ulus Gazetesi, 9 Ocak 1950, s.1.

⁸⁷ Demokrat Parti memleketin her tarafında benimsenmiş, teşkilatlanmış ve itibar kazanmış bir partidir. Gelecek seçimler eğer dürüst yapılırsa, Demokrat Parti Halk Partisi karşısında mühim bir rakip olacaktır. Bkz: Zafer Gazetesi, 5 Ocak 1950, s.1.

⁸⁸ Zafer Gazetesi, 24 Nisan 1950, s.1.

⁸⁹ Halkın bir partisini olduğunu ifade eden Adnan Menderes 6 Mart 1950 tarihinde Zafer gazetesine vermiş olduğu bir demeçte; iktidarlığı, şahsi ve idari hürriyetimiz için değil halkımızı refaha ve demokratik yönetime götürecektir bir araç olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bkz: Zafer Gazetesi, 6 Mart 1950, s.1.

⁹⁰ 30 Ocak 1950 tarihli Ulus Gazetesi, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran'ın Manisa'daki beyanatını manşetlerine şu şekilde taşımıştır: “...Dün olduğu gibi bu gün de yarın da aziz milletimizin hizmetinde olan bir parti olduğumuz için seçimleri biz kazanacağız. Biz kudretimizi halkın sevgisini elde edebilmiş olmakta ararız...”. Bkz: Ulus Gazetesi, 30 Ocak 1950, s.1.

veya karşı tarafı eleştirici bir üslubun görülmesi kaçınılmaz bir sonuç olsa gerek. 14 Mayıs'a kadar gerek Zafer gerekse Ulus gazetesi kendi partilerinin sözcüsü konumunda bir görev üstlenmiştir. Keza CHP ile DP arasındaki rekabetin yaklaşan seçimler ile büyük bir mücadeleye dönüştüğünü ifade etmek gerekir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerine CHP, DP ve Millet Partisi katılmıştır. Bu seçimlere CHP ile DP tüm ülke düzeyinde katılım sağlarken Millet Partisi ise başta Ankara, İstanbul, İzmir ve Kırşehir olmak üzere yirmi iki ilde aday göstermiştir. Ayrıca bu üç parti dışında kurulmuş olan yirmi iki partiden yalnızca dördü örgüt kurup seçime girmiştir. Bunlardan Milli Kalkınma Partisi, İstanbul, Tekirdağ ve Çanakkale illerinde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, İşçi ve Çiftçi Partisi ise yalnızca İstanbul'da seçime girmiştir. 1950 seçimlerinde oy kullanacak seçmen sayısı, "8.905.567" olarak hesaplanmıştır. Seçmenlerin "7.916.091'i oy kullanmıştır. Böylece seçime katılma oranı %88.88 olmuştur⁹¹.

1950 seçimleri ülke genelinde sükûnet içerisinde ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimin nihayetinde DP %53,59 oy ile milletvekili kazanırken, CHP %39,98 oyla yalnızca 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Bu seçimle birlikte tek parti iktidarı nihayete ermiştir. DP'nin çok kısa süren çalışmaları neticesinde iktidara demokratik yollardan gelmiş olması, Türk siyasi yaşamı için övünülmesi gereken bir gelişmedir. Bu gelişmede başta İsmet İnönü ve DP lideri Celal Bayar olmak üzere, Türkiye'de demokrasiye inanan tüm aydınların ve Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık nedeni olan Türk ulusunun payı büyük olmuştur⁹².

Öte yandan 1950 seçimlerinde DP, Tevfik İleri'yi Samsun'dan milletvekili adayı olarak göstermiştir. Bu ildeki seçimlerde DP 98.307⁹³ oy, CHP ise 71.678 oy almıştır⁹⁴. Aralarında Haşim Alışan, Naci Berkman, İsmail Işın, Şükrü Uluçay ve Ahmet Tevfik İleri gibi önemli isimlerin yer aldığı kişiler DP'den milletvekili seçilmiştir⁹⁵.

⁹¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: IV, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1999, s.278.

⁹² Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 177.

⁹³ TBMM, *Tercüme-i Hal*, Sicil No: 142, Zarf No: 51, IX. Dönem.

⁹⁴https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=55, 08.08.2019.

⁹⁵ TBMM, *Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak*, s.1.

2.1.3. 1950-1954 Yılları Arasında Tevfik İleri'nin Faaliyetleri

İleri'nin on yıllık siyasi hayatının ilk evresini 1950-54 yılları oluşturmaktadır. 1950 seçimlerinden sonra iktidarı eline alan DP, kabineyi kurmaya yönelik çalışmalara başlamıştır. Bu kabineyi kurmakla görevli olan Adana Menderes, 22 Mayıs 1950 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Menderes'in il kabinesinde; Adalet'te Halil Özyörük, Milli Savunmaya Refik Şevket İnce, İçişleri Bakanlığına Rüknettin Nasuhioğlu, Dışişleri'ne Fuad Köprülü, Maliye'ye Halil Ayan, Milli Eğitim'e Avni Başman, Bayındırlığa Fahri Belen, Ticaret'e Zühtü Hilmi Velibeşe, Sağlık ve Sosyal Yardıma Nihat Reşet Belger ve Ulaştırma'da ise Tevfik İleri görev yapmıştır⁹⁶. Nitekim İleri, Bakanlık için hazır olmadığını bir müddet milletvekilliği yaptıktan sonra Bakan olmak istediğini ifade etmişse de Menderes ve Bayar'ın ısrarları üzerine Bakanlık görevini kabul etmiştir⁹⁷.

2.1.3.1. Ulaştırma Bakanlığı (1950)

İleri'nin Ulaştırma Bakanlığı'ndaki ilk işi deniz yolları ile ilgili olmuştur. Bu bağlamda deniz yollarının yeni faaliyet programının hazırlanması ve yapılacak işlerin tespit edilebilmesi için çalışmalara başlamıştır. İleri, denizcilik işleri ile çok ciddi sorunlar tespit etmiştir. Buna göre tespit edilen sorunlar arasında; Türkiye'de bir dönemler gemi inşaatında önemli işler yapılırken ne yazık ki ilerleyen dönemde bu işin ihmal edildiği, kıyı emniyet meselesi, liman işletmeciliği gibi çeşitli meseleler yer almıştır. İleri, bu problemlerin çözüme kavuşturulması için Denizcilik Şurası'nın kurulmasını istemiştir. İleri, kurmayı tasarladığı bu şura, deniz ticaretinin "Genel Kurmay Heyeti" olacak ve bu sayede deniz işleri siyasi tesirler altından kalmayacaktı. İleri, bu fikrini hayata geçirmek için gerekli çalışmalara başlamış olsa da Ulaştırma Bakanlığı görevinde fazla kalamamıştır. DP'nin ilk Milli Eğitim Bakanı olan Avni Başman'ın istifa etmesi üzerine Adnan Menderes'in isteğiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na tayin edilmiştir⁹⁸. Kısa bir dönem de olsa Ulaştırma Bakanlığı'nı yürüten İleri, rüşvet, suç, yolsuzluk ve kominizm gibi dönemin önemli meseleleri hakkında fikriyatını beyan etmiştir.

⁹⁶ Rıfki Salim, Burçak, *On Yılın Anıları*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998, s.51.

⁹⁷ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.48.

⁹⁸ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.49-50.

2.1.3.1.1. Rüşvet Meselesi

Üç ay gibi kısa bir süreliğine de olsa Ulaştırma Bakanlığı'nı yürüten İleri, memlekette hırsızlığı ve suiistimalleri ortadan kaldırmayı gaye edinmiştir. Bu bağlamda Ulaştırma Bakanı olur olmaz İleri; devlet kademesinde görev yapan memurların halka insan gibi davranmalarını istemiştir⁹⁹. Ayrıca milletin parasına el uzatanları cezalandırmak temel hedefleri arasında yer almıştır. Hatta İleri, bundan önceki iktidarın bunu yapamadığı için başarısızlığa uğradığını vurgulamış ve öncelikli hedefinin ne olduğunu Türk Kamuoyuna ilan etmiştir¹⁰⁰. Keza bu husus ile ilgili görüşlerini 13.07.1950 tarihinde TBMM'de yapmış olduğu bir konuşmada şu şekilde ifade etmiştir:

“...DP Hükümeti ve bu Büyük Meclis; Türkiye'de hırsızlığın, rüşvetin, ihtilasın, her türlü yolsuzluğun, tıpkı komünistlikte olduğu gibi, kökünü kazımaya azmetmiş, yemin etmiş ve millete vadetmiştir. Fakat bu demek değildir ki, memur denilen insanların cümlesi hırsızdır ve namussuzdur. Arkadaşlar'; bu memlekette bir Türk Milleti bir de memur milletini yoktur. Tek bir Türk Milleti vardır ve bu milletin kucakından, koynundan, bünyesinden çıkmış bizim yavrularımız, bizim baba, kardeşlerimiz ve bizi dinleyenlerin taallukatı olan memurlar vardır. Bunların topuna birden bir dalavere makinası, bir dalavere çarkı demek cidden yürekler acısı bir şeydir. Ben şahsen bünyesinde binlerce memur çalıştıran bir teşkilâtın başına geçmiş bir bakan ve bir arkadaşınız sıfatıyla arz ederim ki, her kötü ve hırsız olan memurun ensesine kartal gibi inip cezasını vermekte bir an tereddüt etmiyoruz. Fakat namuslu ve aldığı çok az para ile çoluk çocuğunu kuru ekmekle geçindirmek zorunda ki memurların şerefini de bir bakan sıfatıyla korumak mecburiyetindeyiz...”

Gerçekten de bu ifadeler, İleri'nin rüşvet ve yolsuzluk noktasındaki hassasiyetini bir kez daha ortaya koymaktadır.

⁹⁹ İnsanca muamele meselesine ilişkin İleri'nin şu hatıratı oldukça dikkate şayandır: “...Yaz aylarında İstanbul'daki fakir bütçemize yük olmamak için Rize'ye giderdim. Yine Bir yaz Rize'ye gitmek üzere vapurun burnundaki güverteye şiltemi sermiş ve yıldızları seyrederken uyuya kalmışım. Sabahleyin uyandığım zaman altımda bir ıslaklık hissettim. Fakat bu oldukça ıslaktı. Bu kadar Büyük kabahat edemezdim. Sonra dikkate ettim ve gördüm ki daha ben uyurken tayfalar güverteyi hortumla yıkamışlar. Güvetenin tahtaları sabah serinliğinden çabuk kurumuş. Lakin benim yün şilte tamamen ıslak kalmış. Bu içinde öyle bir acı oldu ki...”. Bkz: Aksoy, Babam Teyfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri, s.88.

¹⁰⁰ Bozkurt, Teyfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı, s.48.

2.1.3.1.2. Milli İradenin Nişanı olarak Pul Çıkarılmasına İlişkin Görüşleri

İleri'nin Ulaştırma Bakanı iken TBMM'de görüşülen önemli konulardan birisi de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan milletvekilli seçimlerinin bir nişanesi olarak pulları çıkartması olmuştur. Bu bağlamda 14.06.1950 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmelerde söz hakkı alan DP Kastamonu Milletvekili Şükrü Kerimzade, Milli iradenin tecelli ettiği 1950 seçimlerinin ebedileştirilmesi için hâtıra pullarının çıkartılmasının hükümetin bir kararı olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerine Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri, konuya şu şekilde cevap vermiştir: Gerçekten de Türk tarihinde ilk defa Milli iradenin tam ve hakiki bir şekilde tezahür ettiği 14 Mayıs 1950 gününün hatırası olarak bir seri pul çıkartılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu pulların 30 Ağustos 1950 Zafer Bayramına yetiştirilmesi için çalışmaların başlatıldığını ifade etmiştir¹⁰¹.

2.1.3.1.3. Suç ve Cezaların Affı hakkındaki Kanuna İlişkin Görüşleri

İleri, 14 Temmuz 1950 tarihinde çıkartılan genel af kanunu hakkında Meclis'de önemli açıklamalar yapmıştır. Gerek savunduğu ilkelere gerekse fiiliyatlarında olsun İleri, vatanperverlik duygusunu her zaman ön planda tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu itibardır ki suç ve ceza konusunda da aynı hissiyatı gösterdiğini söyleyebiliriz. İleri, suçların en büyüğünü vatana ihanet olarak görmektedir. Vatan'a ihanet edenlerin bu kanun kapsamına dâhil edilmesini istememiştir¹⁰².

2.1.3.1.4. Komünizmle Mücadele ve Nazım Hikmet'in Affedilmesi Meselesi

1950 seçimleri ardından iktidara gelen DP, Türkiye'deki komünizm¹⁰³ hareketlerine karşı oldukça temkinli davranmıştır¹⁰⁴. Hatta hükümet olarak komünizmle

¹⁰¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, 14.7.1950, 1 Cilt, 8. Birleşim, s.175.

¹⁰² TBMM, *Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, 14.7.1950, 1 Cilt, 23. Birleşim, s.695.

¹⁰³ Komünizm, üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine oluşan sınıfsız, parasız ve devletsiz bir toplumsal düzeni sağlayan ve bu düzenin kurulmasını amaçlayan sosyal, siyasal ve ekonomik bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Bkz: Caner Çakı, "Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Gösterge Bilimsel Analizi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2018, s.55.

¹⁰⁴ Türkiye'de komünizm veya sosyalizm hareketinin 20. yüzyılın başlarında filizlenmeye başladığını söylemek mümkündür. 1908 yılında meşruti sistemin yeniden uygulanmaya başlanmasıyla birlikte fikrîsel bağlamda çeşitli fırkaların faaliyet gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde sosyalizm ve komünizmle bağlantılı olan birden çok fırka kurulmuştur. Bunlardan ilki de Osmanlı Sosyalist Fırkası olmuştur. Keza İttihat-Terakki döneminde de sosyalist faaliyetler devam etmiştir. İttihatçılar her ne kadar sosyalist hareketlere destek vermese de bu hareketin ülke içinde uygulamayacağını ileri sürmüşlerdir. Milli Mücadele dönemine gelindiğinde Anadolu'da bu tür hareketler devam etmiştir. Bu hareketlerin hayata geçirilmesinde Rusya'nın büyük bir etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Bilindiği üzere 20. yüzyılın başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen komünist hareketin taraftarı olan Bolşevikler,

mücadeleye etmeye karar verilmiştir¹⁰⁵. Bu kapsamda; Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. Maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun 5844 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir¹⁰⁶.

İleri, gerek hükümet programında gerekse kendi prensiblerinde olsun komünizmle mücadeleye etmeyi kendisine ilke edinmiştir¹⁰⁷. Öte yandan Nazım Hikmet'in affedilme meselesine gelince İleri, bu husus ile ilgili önemli açıklamalar yapmıştır. Buna göre; İleri, eskiden Nazım Hikmet'e olan hayranlığını bir toplantıda dile getirmiştir. Her ne kadar Nazım Hikmet'e olan hayranlığını ifade etmiş olsa da 14.07.1950 tarihinde TBMM yapmış olduğu bir konuşmada O'nun (Hikmet'in) komünistliğinden hiçbir şüphe duymadığını da ifade etmiştir. Hatta Nazım Hikmeti'nin şu sözlerine yer vererek; “...Nazım Hikmet daha dün hapisanede, benim kalbimin bir yarısı Yunanistan'da her sabah kurşuna diziliyor o bir yakısı Çin'de kurşuna diziliyor...” Nâzım Hikmet'in mutlak surette bir komünist olduğunu meclis kürsüsünden tekrardan beyan etmiştir¹⁰⁸.

Nazım Hikmet'in affedilmesi ve hapsedilmesi meselesini de ele alan İleri, meseleye farklı bir açıdan bakmıştır. Nazım Hikmet'in komünistlikten mahkûm edilmediğini söylemiştir. Bundan dolayı öncelikle bu meselenin mutalaa edilmesi kanaatindedir. Bu itibarla İleri, Nazım Hikmet'in, Türk ordusunu ve Türk bahriyesine kundak sokmak suçundan mahkûm edildiğini ifade etmiştir. Bu suçun hakikati hakkında kesin bir şey söylemenin zor olacağını da ifade eden İleri, eğer Nazım Hikmet'i mahkûm edenler komünist değil de başka bir suçtan mahkûm etmişlerse hata ettiklerini söylemiştir. Lakin ortada bir hata varsa da bunu düzeltmek Meclis'in işi olmadığını mahkemelerce tetkik edilmesi gerektiğini ibraz etmiştir. Mesele, mahkemelerce

---

1917 yılında Rusya'da yönetimi ele geçirmiştir. Uluslararası platformda yalnız kalan Bolşevikler, hem bu yalnızlığından kurtulmak hem de Bolşevik hareketlerine yaymak amacıyla Türkiye ile ilişkiler içerisine girmiştir. Mustafa Kemal Paşa, gerek Milli Mücadele yıllarında gerekse ondan sonraki dönemde Türk-Rus ilişkilerine önem verdi ve Türkiye'nin dış politikasında Rusya ayrı bir yer tutmuştur. Ne var ki Rusya'nın kendi rejimini Türkiye'de uygulamaya yönelik bir çaba içerisinde olması Atatürk'ün Rusya'ya karşı temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenledir ki M. Kemal Atatürk, her fırsatta Türk-Rus dostluğuna vurgu yaparken aynı zamanda Bolşevizmin rejim olarak Türkiye'de uygulanmasının mümkün olmadığını da ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Alaattin Uca, “Atatürk ve Komünizm”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 15, 2000, s.323-348, Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul 2000, Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1918)*, Cilt: I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁰⁵ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.243.

¹⁰⁶ Resmi Gazete, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun, 11 Aralık 1951, Sayı: 7979, s.1.

¹⁰⁷ Aksoy, *Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.243.

¹⁰⁸ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, 14.7.1950, 1 Cilt, 23. Birleşim, s.695.

incelendikten sonra eğer suçlu olmadığına mahkeme kanaat getirirse beraat eder. Bu itibarla İleri, Nazım Hikmet'in affedilmesi mevzuunda esas kararın Meclis kanunlarıyla değil mahkemeler tarafından alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Diğer taraftan İleri, Meclis'in alacağı bir af kararı ile suçlu olma ihtimali olan bir adamı, serbest bırakılması durumunda bu kararın ülkede yaratacağı tesiriyatına da değinmiştir. Çünkü İleri, Nâzım Hikmet'i kupkuru bir Nâzım Hikmet olarak değerlendirmemektedir. O'nun serbest kalması durumunda Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkülü varsa orası Nâzım Hikmet için bayrak açacağını söylemiştir. Bugün saf duygularla hareket edip Nazım Hikmet'i serbest bırakmamız durumunda bütün komünist cihan; Nâzım Hikmet'i ellerinden aldık diye övüneceklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte İleri, memleket sevdalısı binlerce vatanperver gencin Nâzım Hikmet'in affedilmemesine razı olmadıklarını açıklamıştır. Meclis olarak Nazım Hikmet ile ilgili bir af kararın alınması bu gençlerin yüreklerini sızlatacağını söylemiştir. Bu nedenle İleri, Nazım Hikmet meselesinin vatana hiyanet davası olarak ele alınmasını istemiştir¹⁰⁹.

2.1.3.2. Milli Eğitim Bakanlığı (1950-1954)

Türkiye'de eğitim olgusunun şekil ve vucut bulmasında en etkili kurumların başında Milli Eğitim Bakanlığı'nın geldiğini söylemek gerekir. Daha çok siyasi rejimin bir tezahürü olarak ortaya çıkan bakanlık, dönemin iktidar partisininin tasvip etmiş olduğu temel politikalarına göre kendi çerçevesini oluşturmuştur. Bundan dolayı DP'nin iktidara gelmesiyle on yıllık iktidar süresince hükümetin benimsenmiş olduğu program çerçevesinde ülkenin eğitim politikası şekil bulmuştur¹¹⁰.

1950 seçimlerinin ardından DP lideri Menderes, 22 Mayıs günü hükümetini kurmuş, Eğitim Bakanlığı'nın başına Avni Başman'ı getirmiştir¹¹¹. Hükümet, geçmişte uygulanan eğitim-öğretim politikasının rasyonel bir plandan yoksun olduğu, sürekli değişkenlik gösterdiğini ifade etmiştir. Bu nedendir ki hükümet, eğitimi bir bütün

¹⁰⁹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, 14.7.1950, 1 Cilt: 23. Birleşim, s.696.

¹¹⁰ Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* Bahar 2012, Cilt: 10, Sayı: 2, s.389.

¹¹¹ Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni dönem*, Cilt: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983, s.45.

olarak ele alacağını ve parti programının ilkelerine göre yeniden düzenleyeceğini bildirmiştir¹¹².

Yeni kurulan hükümette Milli Eğitim Bakanlığı'nı icra edecek olan Avni Başman'ın kabinedeki vazifesi çok kısa sürecektir. Başman'ın istifası üzerinde vekâleten Nuri Özsan göreve tayin edilmiş akabinde Milli Eğitim Bakanlığına Tevfik İleri asaleten atanmıştır¹¹³. İleri, dört yıllık Milli Eğitim Bakanlığı süresince önemli icraatlerde bulunmuştur. Bunlardan öne çıkanlar şunlardır:

- ❖ Din derslerinin zorunlu hale getirilmesi,
- ❖ Öğretmenlerin siyasi işler ile meşgul olmalarının yasaklanması,
- ❖ Eğitim problemlerinin çözümü noktasında ABD'den uzmanların getirilmesi ve raporların hazırlanması,
- ❖ Beşinci Milli Eğitim Şurası'nda alınan kararlar,

Söz konusu bu beş madde, İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki dikkat çeken ana hususlar olmuştur. İleri'nin eğitim alanında yapmış bu icraatler, daha önce yapılan çalışmalarda (kitap, tez vs.) detaylı olarak ele alındığından bunlara ilişkin ayrıntılı bilgilerin tekrardan ortaya konulmasına gerek olmadığı kanaatindeyiz. Bu nedendir ki İleri'nin Eğitim faaliyetlerinde dikkat çeken olgulara karşı hem İleri'nin nazariyesini ortaya koymak hem de uygulamaların doğurduğu tepkilere vurgu yaparak literatürde yer alan çalışmalara katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

2.1.3.2.1. Beşinci Milli Eğitim Şurası

DP'nin eğitime ilişkin politikasının hayata geçirilmesi maksadıyla 4-14 Şubat 1953 tarihleri arasında V. Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Şura, dönemin Milli eğitim Bakanı olan Tevfik İleri başkanlığında toplanmıştır. Ayrıca şuraya Reşat Tardu, Bekir Türk ve Kazım İsmail Gürkan katılmıştır. Milli eğitim şurasının açılış konuşmasını yapan İleri, İlköğretim mevzusuna dikkat çekmiştir. Çünkü eğitimin esas meseleleri arasında ilköğretime önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu öğretimi, memleketin her köşesine yaymak mecburiyetinde olduklarını söylemiştir¹¹⁴.

¹¹² Zehra Taşdöven, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2013, s. 38.

¹¹³ Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni dönem*, Cilt 2, s.51.

¹¹⁴ V. Milli Eğitim Şurası, 04-14 1953, s.1., <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12,16.06.2019>.

İleri, ilköğretim teşkilatının zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki kısma ayrılmasının uygun olduğunu beyan etmiştir. Zorunlu eğitim kapsamında yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar, özel eğitim ve öğretime muhtaç çocuklar için okullar açılacağını ifade etmiştir. Haddizatında okul öncesi eğitim ve öğretim teşkilatıyla tamamlayıcı kurslar ise isteğe bağlı eğitim içinde yer alacaktır.

Öte yandan çeşitli dinamiklerden ötürü ilkokul açılmamış, mekânsal bağlamda yakın köylerde yatılı ilkokullar, gündüzlü bölge okulları ve öğretmenlerin teşekkül edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca alanında uzman ve nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi maksadıyla köy enstitülerine -köy ve muayyen bir nispet dâhilinde- ilkokul mezunlarının alınması ve bunların eğitim süreçleri altı yıl olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte öğretmen okullarına, ortaokul mezunları alınarak üç yıl eğitime tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır. Öğretmenlerin terfi, nakil ve taltif işleri için bir kanun hazırlamıştır.

İleri'nin açılış konuşmasındaki bu bilgileri aktarmakla birlikte eğitim politikası noktasında önemli tespitlerde de bulunmuştur. Ona göre, yeni Türk nesillerinin ilmi usullerle ve asrın ihtiyacına uygun şekilde yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. İleri'nin konuşmasının ardından Şura'da önemli kararlar alınmıştır. Alınan kararlar arasında; İlkokul programının amaç ve ilkeleriyle içeriği arasında ahenk sağlanması, toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de hâkim olması, aylık ve yıllık saatlerin kullanılmasında esneklik sağlanması ve programların yaygınlaştırılmadan önce denenerek geliştirilmesi yer almıştır¹¹⁵.

2.1.3.2.2. Köy Enstitüleri ve Tevfik İleri

Türk eğitim teşkilatının önemli müesseselerinden olan Köy enstitülerinin tarihsel kökeni 1920'lere dayanmaktadır. Bilindiği üzere 1920'lerin Türkiye'sinde kırsal problemlerin başında eğitim sorunu gelmekteydi. Bu bağlamda kentsel kesimden kırsal alana doğru eğitimin genişletilmesi için çaba sarf eden 1920'lerin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, köy eğitimi ve köye öğretmen yetiştirilmesine ilişkin önemli çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda köy eğitimine ilişkin çeşitli raporlar hazırlanmış ve 1926 yılında çıkartılan Maarif Teşkilat Kanunu ile öğretmen okulları, ilk öğretmen okulları ile köy öğretmen okulları olarak iki sınıfa ayrılmıştır.

¹¹⁵ V. Milli Eğitim Şurası, 04-14 1953, s.1., <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12,16.06.2019>.

Köy Öğretmen Okulları, hem köylerdeki eğitim problemlerini en aza indirmek hem de köy şartlarına uyum sağlayacak nitelik öğretmen yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur. Üç yıllık bir eğitimi sürecini kapsayan bu okulların ilk örnekleri 1927’de Kayseri ve Denizli’de açılmıştır. Ne yazık ki köylerin eğitim problemlerini çözmeye yönelik gerçekleştirilen bu atılımlardan istenilen sonuçların alınamaması üzerine Kayseri’deki okul 1932’de, Denizli’deki ise 1933 yılında kapatılmıştır¹¹⁶.

1930’lara gelindiğinde Türkiye’de köylerdeki kalkınma ve eğitim problemleri devam etmekteydi. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, köy sorunlarına ilişkin raporlar hazırlatmıştır. Raporda; medrese kökenli ve sarıklı hocalar yerine modern, akılcı ve idealist bir öğretmen modelinin köylere gönderilmesi üzerine durulmuştur. Ayrıca köylünün, sadece eğitimini değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik dönüşümüne katkı sağlayacak öğretmenlerin yetiştirilmesi arzulanmıştır. Ancak bu proje de çeşitli dinamiklerden ötürü başarılı olamamıştır. Öte yandan köye öğretmen yetiştirme projeleri 1935 yılında Maarif vekili olan Saffet Arıkan döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde İlköğretim Genel Müdürlüğüne atanan İsmail Hakkı Tonguç’un çabaları neticesinde köy öğretmenleri kursları yeniden faaliyete girmiştir¹¹⁷.

1940’lı yıllara kadar Türk eğitim sistemi içerisinde köy öğretmen okullarına yönelik yapılan çeşitli girişimler, zaman zaman sekteye uğrasa da eğitim tarihi içerisinde son derece önemli safhayı teşkil etmiştir. Bu safhanın bir devamı olan Köy Enstitüleri ise 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasayla açılmıştır. Bu okullar, köye öğretmen yetiştirme bağlamında daha önce hayata geçirilen uygulamalara benzemekle birlikte eğitim-öğretim faaliyetleri ve kuruluş amaçları bakımından farklılıklar göstermektedir¹¹⁸. Bu kurumların teşekkül gayelerinin esası; üretime dayalı eğitim ile köye farklı alanlarda (eğitim, sosyal, iktisadi) verimlilik sağlayacak nitelikli öğretmenleri yetiştirmek olmuştur¹¹⁹. Bu okullara gelen öğretmen adaylarına mesleki eğitimlerinin yanında tarım ve teknik dersler de sunulmuştur. Köy enstitülerinden

¹¹⁶ Faik Reşit Unat, “Türkiye’de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış ”, *Eğitim Hareketleri*, Yıl: 1, Sayı: 4, Nisan, Ankara 1955, s.28.

¹¹⁷ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.73.

¹¹⁸ Mehmet Şeren, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2008, s.210.

¹¹⁹ Necdet Aysal, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.270.

mezun olacak öğretmenlerin görevleri, 1942 tarihinde çıkartılan 4274 sayılı kanun ile tertip edilmiştir¹²⁰.

1940 yılında köylünün eğitim, sosyal, kültür ve modernleşmesinde büyük bir rol oynayan Köy Enstitüleri, 1954 yılına kadar varlıklarını devam ettirebilmiştir. Bu süreç içerisinde Köy enstitüleri faaliyetlerine devam etmiştir. Öte yandan 1946 yılında çok partili hayata geçiş yapılmasıyla birlikte bu mevzu siyasete alet edilmiş ve propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Dönemin güçlü iki partisi olan CHP ve DP arasında enstitülerin durumuna ilişkin ciddi tartışmalar yaşanmıştır. DP cephesi tarafından oldukça ciddi iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanları şunlardır:

- ❖ Köy enstitülerine giriş hakkının sadece köy çocuklarına tanınmış olması ve bu okullardan mezun olan öğrencilerin köylerde görev yapmaları nedeniyle köylü ve kentli arasında bir sınıf farklılığını doğurduğu,
- ❖ Köy enstitülerindeki eğitim anlayışının komünist bir anlayışı barındırdığı,
- ❖ Enstitülerde uygulanan karma eğitim sisteminin Türk aile ve ahlak anlayışına uygun olmadığı¹²¹,
- ❖ Enstitülerde din derslerinin konulmadığı hatta din düşmanlığı işlendiği,

Şunu ifade etmek gerekir ki DP, iktidarı yıpratmak için bu mevzuyu bir koz olarak kullanmıştır. Öte yandan 1946 yılı seçimlerinden sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilen Reşat Şemsettin Sirer, bu kurumun işleyişinde önemli değişiklikler yaparak, enstitülerin ilköğretmen okulları haline gelmesinde önemli bir adım atmıştır.

1950 seçimlerinin ardından iktidara gelen DP, köy enstitüleri meselesini tekrardan gündeme almıştır. DP, yukarıda maddeler halinde vermiş olduğumuz gerekçelerin yanısıra Köy Enstitülerini ve köylüye yüklenen eğitim külfetini oldukça sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca yıllardır uygulanan bu sistemin, köylüyü köye kapattığını iddia etmiştir¹²². Bu bağlamda DP, bu kurumlar ile ilgili önemli kararlar almaya başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'da Köy Enstitülerinin esaslarıyla ilgili değişiklik yapmak için çalışmalara başlamıştır. Dönemi Milli Eğitim Bakanı olan İleri, 1951 yılında Meclis'te yapmış olduğu bir konuşmada; Köy Enstitüleri ile ilgili durum değerlendirmesi yapmak üzere bir komisyonun oluşturulduğunu, gerekli çalışmalar

¹²⁰ Resmi Gazete, "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu", 19.6.1942, 5141 sayı.

¹²¹ Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", s.277.

¹²² Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", s.400.

yapıldıktan sonra bir kanun tasarısının hazırlandığı ifade etmiştir. Köy enstitülerini inceleyen komisyonun hazırladığı rapora göre; köy enstitüleri, ilköğretmen okullarına dönüştürülecek ve bu okulların eğitim yılı altı yıl olarak belirlenmiştir. Köy Enstitülerinin dönüşümünü ele alan bu tasarı Talim ve Terbiye Kurulu'nda incelendikten sonra Bakanlar Kurulu'na sunulmuş, 11 Nisan 1952 tarihinde uygun bulunmuştur¹²³.

Köy enstitülerine ilişkin düzenlemeler devam etmiştir. Bu bağlamda 7 Mayıs 1952 tarihinde köy enstitülerini, ilk öğretmen okuluna dönüştürecek kanun tasarısı Meclis'e gönderilmiştir. Bu tasarıda köy enstitüleri ile kent öğretmen okulları için ortak program hazırlanmıştır. Bu program Meclis'te onaylanmadan 1952-53 eğitim-öğretim yılında köy enstitülerinde ve kent ilk öğretmen okullarında uygulanmaya başlanmıştır¹²⁴. Nihayet 1954 tarihinde 6234 sayılı kanunun ilk maddesiyle Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen okulları birleştirilmiştir¹²⁵.

İleri, Köy Enstitüleri'nde yapmış olduğu değişiklikler neticesinde bu kurumun ortadan kaldırılmasından sorumlu tutulmuştur. Ancak Engin Tonguç; İleri'nin sert uygulamalar kullandığını fakat bu enstitülerin ortadan kaldırılmasında baş yıkıcı olmadığını enstitülerin ortadan kaldırılmasında esas sorumlunun CHP ve CHP'nin Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sırer'in olduğunu ifade etmiştir¹²⁶. Keza İleri de bu hususla ilgili olarak kendisine yöneltilen sert eleştirileri kabul etmemekle birlikte bu okulların CHP döneminde kapatıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca İleri, hiçbir öğretmen okulunun kapatılmadığı, aksine mevcut olanları ıslah ettiklerini, yenilerini ilave ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu okulların tahsil süresini altı yıla çıkardıklarını kendi bakanlığı döneminde yapılan icraatler sonucunda bu okulların öğretmen okullarıyla birleştirildiğini açıklamıştır¹²⁷.

2.1.3.2.3. Dini Eğitim ve Tefvik İleri

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte dini eğitim meselesi yeniden gündeme alınmıştır. Bilhassa Tefvik İleri'nin bakanlığı esnasında dini eğitimi içine alan birçok

¹²³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, 24 Aralık 1951, Cilt: 11, Birleşim 21, s. 330.

¹²⁴ Tuba Kaya, *Tefvik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 2014, s.205-207.

¹²⁵ Resmi Gazete, "Köy enstitüleri ile ilköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkında Kanun", 04.02.1954, 8625 sayı.

¹²⁶ Kaya, *Tefvik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, s.208.

¹²⁷ Aksoy, *Babam Tefvik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, s.224-225.

çalışmanın yapıldığını söylemek mümkündür. Milli Eğitim Bakanlığı'na atanan İleri, dinin millet hayatında, medeniyetlerin oluşumunda son derece etkili olduğuna inanmıştır. Bu itibarla dini, devlet himayesinde halka öğretilmesini arzulamıştır¹²⁸. İleri'nin bu kapsamdaki ilk faaliyeti bir bilim komisyonu kurdurmak olmuştur. Bu komisyonu oluşturulmasının amacı dini eğitim noktasında gerekli incelemelerin yaptırarak din eğitime ilişkin bir rapor oluşturmaktır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmed Hamdi Akseki Başkanlığı'nda kurulan bu komisyon, konuya ilişkin gerekli incelemeleri yaptıktan sonra ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Din eğitimi ve kurumları hakkında oldukça önemli olan bu rapor, 4 Kasım 1950 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır¹²⁹.

Söz konusu raporda dini eğitime ilişkin dikkat çekici bulgular tespit edilmiştir. Rapora göre; 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat esasına göre ülkedeki dini eğitim veren kurumların işleyişi ve bağlılık kaideleri Diyanet işlerine verilmiştir. Haddizatında dini işleri yürütecek yetkililerin yetiştirilmesi işi de Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Ancak İmam Hatip okullarının ve İlahiyat fakültesinin kapatılmasından ötürü Milli Eğitimin bu görevini yerine getiremediğine vurgu yapmıştır. Bu nedendir ki 1950'li Türkiye'sinde dini vazifeleri yerine getirecek muktadir kişilerin azlığına dikkat çekmiştir¹³⁰.

Yine ilgili raporda; söz konusu okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na değil de Diyanet İşlerine bağlı olsalar da kapatılması mevzusunun gündeme gelmeyeceğini, bütün dini kurumların aşamalı bir şekilde kapatıldığını, bunun sonucu olarak batıl fikirlerin toplamda üremeye başladığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu nedendir ki din görevlileri yetiştirilmek üzere Diyanete bağlı okulların açılmasını, ilk ve ortaokul eğitimlerinde zorunlu, lise ve yükseköğretimde seçmeli din derslerini okutulmasını ve din eğitimi özel kursların faaliyete geçmesini önermiştir¹³¹.

Akseki'nin hazırladığı rapor, Milli Eğitim Bakanlığına sunulmuştur. Rapor, ilgili bakanlıkta incelenmiş, rapor üzerinde bazı düzenlemeler yapıldıktan sonra Bakanlar

¹²⁸ Yakup Üstün, "Tevfik İleri'nin Din Eğitime Hizmetleri", *Her Yönü ile Tevfik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s.85.

¹²⁹ Taşdöven, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)*, s.66.

¹³⁰ Hicret Toprak, "Dinin İhyasi, Toplumun Maslahati, Devletin Bekâsi: Ahmet Hamdi Akseki Üzerine Bir Çözümleme", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:15 - Sayı:54, Mayıs-Ağustos 2018, s.174.

¹³¹ Toprak, "Dinin İhyasi, Toplumun Maslahati, Devletin Bekâsi: Ahmet Hamdi Akseki Üzerine Bir Çözümleme", s.174.

Kuruluna götürülmesi planlanmıştır. Ancak hem rapor hakkında hem de İleri hakkında bazı dedikodular zuhur etmeye başlamıştır. Bu bağlamda öne çıkan eleştiriler arasında; din derslerinin zorunlu olmasının vican hürriyetini sarsacağı, toplumdaki ahlak bozukluğunu din derslerini engelemeyeceği, din derslerine bütçeden para ayırmanın doğru olmadığı ve devletin din konusunda tarafsız olması yer almıştır¹³².

Ancak tüm bu eleştirilere rağmen DP'nin iktidara gelmeden önce halka beyan ettiği vaadlerden birisi de halkın dini ihtiyaçlarının dikkate alınacağı ve ve dini değerlere karşı hoşgörülü olunacağıydı¹³³. Hatta 29 Mayıs 1950 tarihinde hükümet programını Meclis'te okuyan Menderes, din ve vicdan hürriyetini esas alacaklarını açıklıyordu¹³⁴. Bu itibarla din eğitimi üzerine vaad edilen hususlar üzerinde çalışan İleri, 4 Kasım 1950 tarihinde önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu kapsamda din bilgisi derslerinin program içine alınması ve isteğe bağlı olarak okutulması kararlarştırılmıştır¹³⁵.

Milli Eğitim Bakanlığınca uygun görülen bu karar, Bakanlar Kurulu nezdinde kabul görmüş ve 7 Kasım 1950 tarihli ve 2949 sayılı genelge ile kamuoyuna paylaşılmıştır. İlgili genelgede;

- ❖ Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi din ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılması ve bu derslerin diğer dersler arasına alınması
- ❖ Bakanlıkça bastırılmış olup 1950 ders yılı kitap listesine alınmış olan ilkokul din dersleri kitapları şimdilik maksada yeterli görüldüğü
- ❖ Bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazırlanması
- ❖ Çok öğretmenli ilkokullarda din derslerinin bu dersleri bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlar da çok olduğu takdirde içlerinden daha yaşlılarının tercih edilmesi

¹³² Kaya, *Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, s.169.

¹³³ Eyüp Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 49, Erzurum 2013, s.399.

¹³⁴ Zafer Gazetesi, 30.05.1950, s.1-2.

¹³⁵ Üstün, "Tevfik İleri'nin Din Eğitimine Hizmetleri", s.85.

- ❖ Çocuklarına din dersi okutmak istemeyen ebeveyn, bu hususu sene başında okul idaresine yazı ile bildirdiği takdirde bu çocukların Din Bilgisi dersleri ve imtihanlarından muaf tutulması¹³⁶

önemli kararlar yer almıştır. Bu kararlar, DP nezdinde olumlu karşılanmıştır. Bu mesele ilişkin Zafer Gazetesi'ne geniş bir yazı kaleme alan Ali Fuad Başgil, din dersleri, bugün Türkiyenizde hüküm süren diyanet buhranının doğurduğu bir sonuç olduğunu ifade etmiştir¹³⁷. Yine din dersleri mevzusunu ele alan Nurettin Artan ise derslerin zorunlu hale getirilmesi, hürriyet esasının zedeleneceğine dikkat çekmek istemiştir. Şunu ifade etmek gerekir ki gerek DP gerekse CHP meseleye kendi cihetinden bakmıştır¹³⁸. Din mevzusu geçmişte olduğu gibi o günde siyasetin tartışılan konularının başında geldiğini söylemekte fayda vardır. İleri, din derslerinin ilkokullarda programa dâhil edilmesinin gerekçesini şu şekilde izah etmiştir:

“...İlkokul çocuğu terbiye ve telkin çağındadır. Onun için biz din dersini ilkokula koyuruz. Çocuk dini deancak telkin yolu ile öğrenecektir. Binaenaleyh, çocuk Allah vardır, Peygamber vardır diye öğrendiği bu bilgiyle bütün ömrü boyunca bu bilgileri unutmayacaktır, onunla yaşayacaktır. Hâlbuki liseye gelipde kozmoğrafyayı, astronomiyi, fiziği okuyan bir öğrenc, Allah var diye inanıyorsa veya inanmıyorsa, artık onun fikrini değiştiremezsiniz. İşte, biz de bütün bunları düşünerek bir ilkokul talebesini muhtelif hocaların eline vermemeyi ve sadece bir elden yetiştirmeyi uygun görüyoruz...”¹³⁹.

İleri'nin bu düşüncesinden de anlaşıldığı üzere ilkokul çağı bir kritik zaman dilimini ihtiva etmektedir. Öğrenme ve öğretmeye en açık zaman diliminde dini derslerin verilmesi bireyin ilerleyen yaşamında etkili olacağına dikkat çekmiştir. İfade etmek gerekir ki iktidara gelir gelmez DP'nin din eğitimi noktasında yapmış olduğu faaliyetler, halk nezdinde de hoşnutla karşılanmıştır. Hatta halk, dini reformların daha da genişletilmesini arzulamaktaydı. Bu nedenledir ki DP, din meselesine ilişkin faaliyetlerini arttırabilmek için bir programa ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda İleri, 25 Mayıs 1952'de DP'nin Samsun kongresinde yaptığı bir konuşmada; *“...Bizim için yol,*

¹³⁶ Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, s.399.

¹³⁷ Zafer Gazetesi, 05.11.1950, s.1-2.

¹³⁸ Ulus Gazetesi, 21 Ekim 1950, s. 2.

¹³⁹ Üstün, “Tevfik İleri'nin Din Eğitimi Hizmetleri”, s.85.

köprü veya mektep yapmak bu millete bir hizmet ise aynı zamanda din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde öğretmek de bir hizmet niteliğindedir...” ifadelerini sarf ederek dini eğitime olan bakışını bir kez daha ortaya koymuştur¹⁴⁰.

Din eğitimi meselesi, 1953 yılında icra edilen V. Milli Eğitim Şurası’nda da ele alınmıştır. Mesele, Şura’da büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir. Meseleye destek verenler olduğu gibi karşı görüş beyanında bulunanlar da olmuştur. Komisyon çalışmaları esnasında dini meselesi hakkında ortaya çıkan tartışmalar İleri’de müdahil olmuştur. İleri, laiklik ilkesinin hiç kimse tarafından zedelenemeyeceğini, buna kimsenin gücü yetmeyeceğini, çok yönlü bir eğitimin gerekliliğini ve asıl amacın dikkate alınarak çocukların mahalle hocalarının eline düşmesinin engellenmesi olduğunu söyleyerek meseleye açıklık getirmiştir¹⁴¹.

Siyasal aranda din meselesi tartışılırken dönemin iktidar ve muhalefetin sesleri olan Zafer ve Ulus cephesinde din eğitime ilişkin lehte ve aleyhte yayın çalışmaları devam etmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere din eğitimi mevzusuna Ali fuad Başgil’in destek verici makalelere Zafer gazetesinde geniş yer verilmiştir. 5 Kasım 1950 tarihinde kaleme aldığı “Mekteplerde Mecburi Din Dersi” adlı makalesinde Rusya’nın komünizmi yayma tavrına vurgu yaparken aynı zaman bu etkiden uzak durabilmenin yolunun din eğitiminin esaslı bir şekilde devlet eliyle öğretilmesi gerektiğinin altını çizmiştir¹⁴². Haddizatında Ulus Gazetesinde İleri’ye ilişkin çıkan bir haberde İleri’nin memlekette irticayı körüklemek maksadıyla Milli Eğitim Bakanlığı’nın başına getirildiğini ileri sürmüştür¹⁴³.

Din derslerinin okul programlarına konulmasına karşı çıkan Bülent Nuri Esen, bu derslerin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Danıştay’da dava açmıştır. Ancak mesele hakkında yapılan incelemeler neticesinde davanın reddine karar verilmiştir¹⁴⁴.

İlkokullarda din derslerinin konması dönemin muhalefet ve iktidar partisi arasında ciddi tartışmalara neden olsa da DP’nin bu yöndeki politikasında ciddi bir değişiklik yaşanmamıştır. Hatta ilerleyen yıllarda ortaokul müfredatlarına da din

¹⁴⁰ Kaya, *Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, s.170.

¹⁴¹ İskender Okudan, *Tevfik İleri’nin Eğitim Alanındaki Görüş ve Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri ABD, Ankara 2005, s.60.

¹⁴² Zafer Gazetesi, 05.11.1950, s.1-2.

¹⁴³ Ulus Gazetesi, 26 Nisan 1951, s. 1.

¹⁴⁴ Necati Aksanyar, “Demokrat Partinin Din Politikalarının Türk Basınında Yansımaları (1950-1954)”, *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:11, Ocak 2007, s.15.

derslerinin konulmasına yönelik talepler gelmeye başlamış ve bunun gerekliliği gündeme sık sık getirilmiştir.

Şunu ifade etmek gerekir ki İleri, CHP'nin dini eğitim konusunda yapmış olduğu kısmi çalışmalara hız kazandırarak ilkokullara seçmeli olarak konulan din derslerini zorunlu dersler arasına almış ve ortaöğretimlerde bu din eğitimin verilmesi maksadıyla çalışmalarına başlamıştır¹⁴⁵. Bu bağlamda İmam Hatip okullarının açılması gündeme gelmiştir. Aslında İmam Hatip okullarının yeniden açılmasına ilişkin girişimler CHP tarafından başlatılmış ancak laikliğe aykırı olabileceğinden İmam-Hatip kurslarının açılmasına izin verilmişti. Ancak bu kurslar, din eğitmeni yetiştirme noktasında yetersiz kalmıştır. 1951 yılına gelindiğinde bu zaruriyet tekrardan gündeme gelmiştir. Bu bağlamda *“İmam-Hatip Okullarının açılması zaruretine kaniyiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetiştirilmesini arzu ediyoruz”* İleri'nin konuşmasının ardından bakanlıkta bu okulların açılmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu bağlamda 1951 tarihinde dini eğitim konusunu görüşmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Gerekli çalışmalarını bitiren komisyon, 1951-1952 öğretim yılından itibaren öğretime geçecek imam-hatip okullarının kurulmasına karar verilmiştir¹⁴⁶.

Sonuç olarak DP'nin 1950 ile 1954 yılları arasındaki iktidarlığında Millî Eğitim Bakanlığı görevini icra eden Tevfik İleri'nin dini eğitim kapsamında hayata geçirdiği uygulamaları döneme damgasını vurmuştur. Gerek DP'nin hükümet programı kapsamında yer alan esaslar gerekse İleri'nin din eğitimi meselesine karşı olan tavrı; siyaset-din ilişkisi bağlamında iktidar ve muhalefet partisi arasında ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

2.1.3.2.4. Faik Muzaffer Amaç Meselesi

Bu mesele; eski Felsefe öğretmeni olan daha sonra avukatlık mesleğine yönelen Faik Muzaffer Amaç'ın 10.09.1952 tarihinde Adana Menderes'e yazmış olduğu “Cumhurbaşkanını aldatan Tevfik İleri hâlâ Bakanlık mevkiinde kalmalı mıdır?” adlı bir mektubu kaleme almasıyla ortaya çıkmıştır.

Amaç, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğine hitaben kaleme aldığı bir yazıda hakikate aykırı beyanda bulunarak Cumhurbaşkanlığı

¹⁴⁵ Okudan, *Tevfik İleri'nin Eğitim Alanındaki Görüş ve Uygulamaları*, s.60.

¹⁴⁶ Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi Ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, s.403.

makamını iğfal ettiğini iddia etmiştir. 4.10.1951 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğinden 3-12112 sayılı bir yazı Millî Eğitim Bakanına gönderilmiştir. İlgili yazı, Millî Eğitim Bakanlığında incelendikten sonra Tevfik İlerinin imzasını taşıyan 5314/11-24110 sayılı cevap yazısı Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğine gönderilmiştir. Amaç, bu yazının ikinci maddesini dayanak göstererek onu yalancılıkla itham etmektedir. Bu yazının ikinci maddesinde şu şekildedir¹⁴⁷:

"...Her ne kadar Faik Muzaffer Amaç'ın Diyarbakır Ağır Ceza mahkemesince verilen kararlar beraat ettiği anlaşılmış ise de mahkeme kararının altıncı maddesinde belirtildiği veçhile adı geçen öğretmenin aynen (Amerika mandasına girmektense Rus idaresine girmek daha iyidir) sözlerini sarf etmesinin sabit olması dolayısı ile bu zatın öğrenci karşısına çıkarılması ve okul muhitine sokulması her bakımdan çok tehlikeli, zararlı ve mahzurlu görülmüştür..."

Amaç, Tevfik İleri'nin kendisini *"Amerikan mandasına girmektense Rus idaresine girmek daha iyidir."* şeklinde bir söz sarf ettiğinin sabit olduğunu iddia etmiş ve bu suçunun mahkeme kararınca onaylandığını söylemiştir. Nitekim Amaç, İleri'nin bu isnatlarının doğru olmadığını ifade etmiş ve Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesinin 27.11.1950 tarihinde kaleme aldığı 950/134 sayılı kararını dayanak göstererek İleri'nin iddialarının doğru olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. İlgili kararda; Amaç'ın Amerikan mandasına girmektense Rus idaresine girmek daha iyidir diye bir söz sarfettiğine vurgu yapılmıştır. Ancak İleri, Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğine yazdığı yazıda Amaç'ın bu sözleri söylediğini iddia etmiştir. Bu itibarla Amaç, İleri'nin Mahkeme kararına rağmen Cumhurbaşkanlığı makamını aldatmakla suçlamıştır¹⁴⁸.

Sonuç olarak Amaç, bir iftira sonucunda öğretmenlik mesleğinden ihraç edilmiştir. Ancak hukuk mercileri nezdinde yapılan tahkikat neticesinde bu iftiranın gerçek olmadığı ispat edilmiş olmasına rağmen Tevfik İleri'nin bu konuda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı aldattığını ifade etmiştir. Amaç, Cumhurbaşkanlığını aldattığı gerekçesiyle İleri'nin istifa etmesi gerektiğini söylemiştir¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/3-9, Fihrist No: 994-163, s.2.

¹⁴⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/3-9, Fihrist No: 994-163, s.3.

¹⁴⁹ Cafer Güler - Serdar Sarısır, "Türk Siyasi Hayatında Açık Mektuplar (1950-1960)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl 16, Güz 2018, Sayı: 25, s.241.

2.1.4. 1954 Seçimleri ve Tevfik İleri'nin Milletvekili Seçilmesi

1950 seçimlerinin ardından hükümete geçen ve dört yıllık iktidarlık sürecinde yapmış olduğu icraatlarla halkın nezdinde başarılı bir görüntü çizen DP, 1954 seçimlerine seçimin en güçlü adayı olarak girmiştir. Öte yandan seçimin bir diğer etkin partisi konumunda CHP yer almıştır. Aslında geçen dört yıllık sürede mezkur iki parti arasındaki ilişkiler gelgitler üzerine teşekkül ettirilmiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin değişkenlik göstermesinde uygulanan ve yürütülen siyasal politikanın iki taraf nezdinde de kabul görmeyişi yatmıştır. Muhalefet; iktidarı demokrasiye sırt dönüp dikta bir yönetim kurmak ve demokratik hak ve özgürlüklere saygı göstermemekle suçlarken iktidar ise yapılan icraatların tek partili dönemin kalıntılarını tasfiye etmekten başka bir şey olmadığını, demokratik hak ve hürriyetlerine saygılı olduğunu söylemiştir¹⁵⁰.

İktidar-muhalefet çekişmelerine rağmen iktisadi hayatta yaşanan olumlu parametreler, tarımsal üretimin artması, laiklik ilkesine yeni bir anlam verilerek dinsel törenlere ve öğretime ağırlık verilmesi, taşranın merkezi yönetim üzerindeki etkisinin görülmesi, DP'ye halk nezdindeki değerini arttıran temel dinamikler arasında yer almıştır¹⁵¹. Haddizatında Nato'ya üyelik ve Kore savaşındaki ülkenin politikası iktidara dış arenada itibar kazandırmıştır. Bu itibar ve şöhretle ülkede bahar havası yaşatan DP, 1954 seçimlerine erken gitme yoluna başvurmuştur. Bu bağlamda 11 Şubat 1954 günkü grup toplantısında Menderes, genel seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılmasını önermiş ve bu teklif kabul görmüştür¹⁵². DP, bir an evvel seçim çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda Seçim Kanunu ile ilgili bazı değişiklikler yapılmasına karar verilmiş ve 17 Şubat 1954 tarihinde mesele Meclis'te görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerde seçmen kütüklerinin daha sağlıklı bir biçimde düzenlenmesi, listelerden birer kopyanın seçime giren partilere verilmesi noktasında birtakım kararlar alınmıştır¹⁵³.

TBMM'nin 12 Şubat 1954 tarihindeki toplantısında seçimlerin 2 Mayıs günü yapılmasına karar kılınmıştır. Seçim kararının ardından partiler hazırlıklarına başlamıştır. Bu seçime dört parti katılmıştır. Bunlar; DP, CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi'dir¹⁵⁴. Bilhassa DP ile CHP arasında yaşanan rekabet,

¹⁵⁰ Burçak, *On Yılın Anıları*, s.190.

¹⁵¹ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)*, s. 1530.

¹⁵² Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt: 4, 2. Bölüm, s.87.

¹⁵³ Kaya, Yakup, "Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 3, 2018, s.2283.

¹⁵⁴ Burçak, *on Yılın Anıları*, s.190.

seçime damga vurmuştur. Bu bağlamda İlk seçim beyannamesi CHP tarafından yayınlanmıştır. CHP seçim sloganlarının özünde iktisadi pahalılığa vurgu yapılırken aynı zamanda dikta rejimin ülkede ihdas edildiliği yer almaktaydı¹⁵⁵. Haddizatında Cumhurbaşkanı Bayar, DP simgeli bastonu ile geziye çıkıp halktan bu partiyi desteklemelerini istemiş ve CHP'nin iddialarının yalan olduğunu söylemiştir¹⁵⁶. DP, düzenlemiş olduğu mitinglerde bir yandan dört yıldır yapılan icraatleri üzerinde dururken yapılacak faaliyetlere ilişkin halka beyanatlar veriyordu. CHP-DP arasındaki yoğun rekabet içerisinde 1954 seçimlerine gidilmiştir¹⁵⁷.

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen bu seçimlerde çoğunluk seçim sistemi uygulanmıştır. DP, toplam oyların yüzde 58,4'ünü alarak 503 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi %35,1'lik oranla 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5 milletvekili çıkarırken, 2 kişi de bağımsız olarak toplam 541 milletvekili seçilmiştir¹⁵⁸.

1954 seçimleri, Türkiye siyasi hayatında ayrı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü DP'nin 1954 seçimlerinde ulaştığı başarıya çok partili dönem içerisinde hiç bir parti ulaşamamıştır. Parlamentodaki her 100 Milletvekilinden 93'ü DP'liydi. Ağır ve ezici bir çoğunluğa ulaşmıştır¹⁵⁹. DP'nin bu başarısı partini halk nezdinde bir kabul gördüğünü göstermesi açısından önemlidir¹⁶⁰.

Bir önceki seçimde olduğu gibi 1954 seçimlerine DP'den katılan ve Samsun'dan aday gösterilen Tefik İleri, Samsun'da oy kullanan 202476 oyun 121477'ini alarak il temsilciliği nezdinde milletvekili seçilmiştir¹⁶¹. 1954 seçimlerinin ardından TBMM 14 Mayıs günü toplanmıştır. Bu toplantıda Refik Koraltan TBMM Başkanlığı'na yeniden aday gösterilmiş ve seçilmiştir. Haddizatında Cumhurbaşkanlığı seçimini de 486 oy ile Celal Bayar kazanmıştır. Bayar, hükümeti kurma vazifesini Menderes'e yeniden vermiştir¹⁶². Menderes, yeni kabineyi 17 Mayıs 1954 tarihinde Meclis'e sunmuştur. Yeni kabine, 23 Mayıs 1954 tarihinde güvenoyu almıştır. Ancak İleri, DP'nin üçüncü

¹⁵⁵ Yılmaz Ensar, 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 5, No: 4, 2010, s. 544.

¹⁵⁶ Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt 4, 2. Bölüm, s.87.

¹⁵⁷ Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979, s.274.

¹⁵⁸ Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt 4, 2. Bölüm, s.90.

¹⁵⁹ Mehmed Ali Birand- Can Dünder vd., *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, Doğan Kitapevi, Ankara 1991, s.31.

¹⁶⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, s. 263.

¹⁶¹ TBMM, "Milletvekili Seçilmiş olanlara Tutanak", Devre X, 4/5/1954, s.1.

¹⁶² Burçak, *On Yılın Anıları*, s.220.

hükümet kabinesinde yer almamıştır. İleri'nin 1954-1957 yılları arasındaki siyasi yaşamında bir durgun süreci başlamıştır. Bu süre zarfında DP'nin genel yönetim kurulunda görev almıştır. Ayrıca DP'nin Meclis Başkanvekilliliği görevlerini icra etmiştir¹⁶³.

2.1.4.1. Tefik İleri'nin Siyasi Hayatında Durgunluk Yılları (1954-1957)

DP'nin ikinci iktidarlık dönemi olarak ifade edilen 1954-1957 yılları, Türkiye Devleti'nin siyasi hayatının önemli safhasını teşkil etmiştir. Haddizatında bu süreç, İleri'nin siyasi yaşamında bir duraksama veya durgunluk dönemini oluşturmaktadır. Zira 1950-1954 yılları arasında çeşitli bakanlıklarda görev almış ve DP'nin yapmış olduğu önemli icraatlerinde sözü olan bir kişinin, 1954-1957 yılları beyninde etkin bir şekilde siyasetin içerisinde yer almaması dikkate şayan olup incelenmesi gereken bir mevzudur. Keza söz konusu yıllara ait zabıt cerideleri incelendiğinde İleri'nin Meclis içerisindeki konuşmaların az olduğu görülmektedir. Bu durum, mevzu bahis olan yıllar içerisinde İleri'nin siyasi faaliyetlerini hakkında ayrıntılı bilgilerin ortaya konulmasını zorlaştırmaktadır. Bunun açığa çıkartılması veya literatüre kazandırılması için de DP meclis grup toplantılarının kayıtlarına başvurulması gerektiği kanaatindeyiz. Araştırmanın metod kısmında ifade ettiğimiz üzere İleri'nin siyasi hayatını ilişkin araştırmacıların dikkate çekmek üzere hazırladığımız bu çalışmada, bu mevzunun ileri de tekrardan incelenmesini temenni etmekteyiz. Bu itibarla Araştırmanın bu başlığı altında elde edeceğimiz bilgiler, Meclis zabıt ceridelerine istinaden oluşturulmuştur.

2.1.4.1.1. 6212 Sayılı Kanun

11.06.1954 tarihinde yapılan Meclis toplantısının birinci celsesinde; 6212 sayılı Kanunun geçici maddesine göre kamuda işçi sıfatıyla görev yapan kimselere ve İnhisarlar Umum Müdürlüğü işçilerine bir aylık ikramiye veya toplu para verilmesi mevzusu görülmüş ve yapılan oylama ile kabulüne karar verilmiştir¹⁶⁴. Bu kanun münasebetiyle söz hakkı alan İleri, 6212 sayılı Kanunun esas hükümlerine göre devlet bünyesinde bulunan diğer idari birimlerde görev yapan işçilere ikramiye verilir iken Devlet İktisadi Teşekkülleri arasında yer alan inhisarlar Umum Müdürlüğü işçilerinin bu ikramiyelerden istifade edememeleri bir eşitsizlikliği ortaya çıkardığını söylemiştir. Ayrıca Meclis'in aldığı kararı tasvip etmekle birlikte prim ya da ikramiye mevzusuna

¹⁶³ Bozkurt, *Tefik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.100.

¹⁶⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 10. Dönem, 11.06.1954, Cilt: 1, 7. Birleşim, s.137-138.

diğer kamu iktisadi birimlerinde (Bakanlık ve Belediyelere bağlı işçiler) çalışan işçiler dâhil edilmediği müddetçe bu eşitsizliğin giderilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Bu itibarla İleri, bir eşitsizliği gidermek için bir kanun getirilirken işçiler arasında yeni haksızlığın oluşturulmaması gerektiği beyan etmiştir. Bununla birlikte Hükümetin diğer işçiler içinde aynı imtiyazı vermesini ve buna ilişkin gerekli tasarının Meclis'e getirmesini temenni etmiştir.

2.1.4.1.2. 5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu

5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve kaldırılmasına ilişkin Kanun, 30.06.1954 tarihinde Meclis'te görüşülmüş ve kabul görmüştür. Bu kanun ile 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35, 71, 89, 91, 109, 110, 135 ve 166. maddeleri değiştirilmiş ve 45. ve 46. Maddeleri ise kaldırılmıştır¹⁶⁵. Meclis görüşmelerinde seçin kanunuyla ilgili yapılacak değişikliklere ilişkin DP ve CHP nezdinden farklı tepkiler gelmiştir.

Bu itibarla İleri, 109. Maddenin değiştirilmesi mevzusunda Meclis'de söz hakkı almıştır. İlgili maddeye göre; kâdık kurulunca verilen tek biçim ve renkte bir zarfın yerine başka bir zarfa konulmuş pusulalar, imzalı, mühürlü veya seçmenin kim olduğunu belirten her hangi bir işaret taşıyan pusulalar, hangi seçmen tarafından atıldığı belli olacak şekilde imza, mühür veya işaret taşıyan oy pusulaları, sandık kurulunca okunamayan oy pusulaları geçersiz sayılacaktır. İleri, bu maddeye ilişkin açıklamalarında seçim sahtekârlığına veya hileye dikkat çekmek istemiştir. Hatta 1954 seçimlerine ilişkin Samsun'da yaşanan bir vakayı örnek göstererek durumun ciddiyetini ortaya koymuştur. Buna göre 1950 yılında Trabzon'da basılmış ve kullanılmış DP listesinden yüz binlercesi basılarak köylere dağıtılmıştır. Böylece seçmen, DP'yi görecek ve sandığa atacaktı. Akabinde sandık açıldığında çıkan listelerdeki DP adayları Samsunlu olmayup Trabzon'un 1950 seçimlerinden kalan vekil adayları olacaktı. Eğer bu tespit edilmeseydi sandıktan çıkan listeler geçersiz sayılacaktı. Nihayetinde CHP 40 oy farkla Samsun seçiminden galip çıkacaktı. İleri, bu sahtekârlığa vurgu yaparken Aynı

¹⁶⁵ Milletvekilleri Seçimi Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddeler eklenmesine dair Kanun için detaylı bilgi için bkz: Teşkilâtı Esasiye Encümeni mazbatası, esas no: 1/19, karar no 2, 28.06.1954, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001015ss0023.pdf> f, 25.09.2019.

zamanda bu yola başvuran kişiler hakkında nasıl bir cezanın uygulanacağını sorgulamıştır¹⁶⁶.

2.1.4.1.3. Milli Eğitim Bakanlığına Yeniden Tevcihi

1954 seçimlerinden sonra Menderes'in kabinesinde yer almayan Tevfik İleri, 1957 yılına gelindiğinde Menderes'in teklifi ile Milli Eğitim Bakanlığı görevine tayin edilmiştir. Sivas milletvekili olan ve Milli Eğitim Bakanlığına taltif kılınan Ahmed Özel, 1957 yılına gelindiğinde Ahmed Özel ilgili bakanlıktan istifa etmiştir. Bu istifa üzerine Menderes, 12.04.1957 tarihinde Cumhurbaşkanlığına göndermiş olduğu yazıda Samsun vekili Tevfik İleri'nin atanmasını ve Cumhurbaşkanlığınca bunun tasvip edilmesini istemiştir. Cumhurbaşkanlığından yazılan 13.04.1957 tarihli yazı ile Menders'in talebi uygun bulunmuştur¹⁶⁷.

İlk bakanlık görevinde eğitim meselelerine ilişkin önemli icraatlar yapan ve hatta muhalefet nezdinde ciddi tartışmalar yaratan İleri, ikinci bakanlık döneminde de eğitim politikası bağlamında yarım bıraktığı işlere odaklanmıştır. Bu bağlamda bilhassa orta ve yükseköğretime odaklanan İleri, kısa süre önemli icraatleri hayata geçirdiğini söylemek gerekir.

İleri, ortaöğretim noktasında lise müfredatlarında ciddi değişiklikler yapmıştır. Bunlardan en dikkat çekici faaliyetleri arasında; lise ikinci sınıftan itibaren öğrencilerinin fen veya edebiyat kollarına ayrılmaları, eğitim-öğretim yılının iki ara dönem şeklinde yapılması, her dönemde öğrencilere kanaat notlarının verilmesi, bir ve ikinci sınıfta seçmeli mahiyetinde din derslerinin konulması yer almıştır¹⁶⁸.

Yükseköğretim bağlamında 31.05.1957 tarihinde 6990 sayılı kanunun Meclis'de kabul görmesiyle Atatürk Üniversitesi'nin kurulmasında öncülük etmiştir¹⁶⁹. Ayrıca Gülhane Askerî Tıp Akademisinin kuruluşu da İleri'nin bakanlık dönemine denk düşmektedir. 6996 sayılı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu'nun kabul edilmesiyle eğitim, öğretim ve araştırma yapan akademik bir müessese ve ordunun sağlık hizmetlerinin müzakere edildiği en yüksek istişare organı durumuna gelmiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 10. Dönem, 30.06.1954, Cilt: 1, 15. Birleşim, s.340.

¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4697-2.

¹⁶⁸ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.101-102.

¹⁶⁹ Zafer Gazetesi, "Atatürk Üniversitesine Dair Kanun Layihası Kabul Edildi.", 1 Haziran 1957, s. 1

¹⁷⁰ Kaya, *Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, s.154.

2.1.5. 1957 Seçimleri ve Tevfik İleri'nin Milletvekili Seçilmesi

1958 yılının yaz aylarında yapılması gerekirken, Hükümet tarafından 27 Ekim 1957'ye çekilen genel seçimlerinin neden erken bir tarihe alındığını açıklamakta fayda vardır. Bunun için DP'nin iktidarı ele aldığı 1950 Seçimlerine kadar gidilebilir. DP, 14 Mayıs 1950'de iktidarı devralınca CHP'nin 1946-1950 yılları arasında başlattığı liberalleşmeyi sürdürerek kişilerin toplanma, basın, seyahat gibi çeşitli hak ve özgürlüklerini genişletmiştir. DP'nin asıl başarısı ise hızlı bir kalkınma sağlayan ekonomi politikası olmuştur. Bu politika dışarıdan alınan yardımlar ve krediler ile de desteklenmiştir¹⁷¹.

Özgürlük ve ekonomik refah alanlarındaki başarıları sayesinde DP, 1954 Seçimlerinden de zaferle ayrılmıştır. Ancak 1955 yılına gelindiğinde ekonomi istenildiği gibi gitmemiştir. Sanayideki yüksek yatırımlara rağmen üretim düşük düzeyde dağılım göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak enflasyon artmış ve hayat pahalılığı ciddi oranda yükselmiştir. Ayrıca sermaye ve döviz yetersizliği nedeniyle yaşam standartları kötüleşmiş, buna bağlı olarak iktidara karşı bir hoşnutsuzluk havası oluşmuştur¹⁷².

Tüm bu gelişmelere paralel olarak basın, muhalefete dostça bir tutum içerisindeydi. Bu ortamı fırsat bilen muhalefet, Hükümet politikalarını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Öyle ki DP'nin içinde bile muhalefet belirmiş ve 1955 sonunda ise DP'den ayrılanlar Hürriyet Partisini kurmuştur¹⁷³.

Şimdiye kadar değinilen çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisi 1954-57 döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Tüm bunlara rağmen hükümet kendi politikasını yürütmeye çalışıyor, muhalefet ise kamuoyundaki değişimden cesaret alarak eleştirilerini sert bir dille tırmandırmıştır. Sonunda DP liderleri durumun farkına varmış ve 1958 yazında yapılması planlanan seçimlerin 27 Ekim 1957'ye alınmasına karar vermiştir¹⁷⁴. Bu karar, Eylül ayının başında kesinleşmiştir¹⁷⁵. Buradaki amaç,

¹⁷¹ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.300-301.

¹⁷² Baban, *Politika Galerisi*, s.300-301.

¹⁷³ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*, (Çev). Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.94-95.

¹⁷⁴ Başbakan Adnan Menderes, seçimlerin öne alınacağını 1957 yılının Mayıs ayında Sivas'ta yaptığı bir konuşmada şöyle duyurmuştu; "Tekrar ediyorum, bu memlekette fikir ve tenkit hürriyeti kemaliyle mevcuttur. Serbest seçim rejimi bütün şartları ve icapları ile tahakkuk etmiştir. Seçimler de yakındır. Şayet onlar haklı, biz hatalı isek millet rey-i neticeyi tespit eder ve şeriatın kestiği parmak acımaz, işte mesele bundan ibarettir." (*Hürriyet Gazetesi*, 26.05.1957: 1,5), Temmuz ayının sonunda ise ulusal basında seçimlerin yakın bir zamanda yenileneceği söylentileri iyice artmıştı. *Milliyet*'teki bir haberde

muhalefetin seçimlere iktidara karşı ortak bir liste ile girmesini, hatta birleşerek yeni bir siyasi parti kurmasını önlemek olmuştur. 13 Eylül 1957’de kabul edilen yeni seçim kanunu ile partiler, bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmaya mecbur tutulmuş, bir partinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca Fuat Köprülü’yü hedef aldığı görülen bir değişiklik ile, bir partiden altı ay önce istifa etmiş kişinin başka partiden aday olmasına imkân verilmiyordu. Seçim Kanunu’nda yapılan değişiklik ile muhalefetin geçici koalisyonu dağılmış ve böylece her parti seçime yalnız katılmak zorunda bırakılmıştır¹⁷⁶.

Öte yandan Hükümet, bunun yanı sıra tüm çiftçilerin Ziraat Bankası’na olan borçlarını 10 yıl süre ile erteleyen bir yasa çıkarmıştır. Köylülere bu tür maddi kazançlar sunulması ve ilk defa köylüye özel siyasi ve sosyal statü tanınması, DP’nin kırsal kesimden aldığı oyları arttırmaya hedeflenmiştir. Buna ek olarak İstanbul’da elektrik fiyatları ucuzlatılmış, darlığı çekilen oto lastiklerinin karşılanması için dış ülkelerden 1.900.000 tl’lik lastik satın alınması yoluna gidilmiştir¹⁷⁷.

Seçimde yarışan dört büyük siyasi parti; CHP, DP, CMP¹⁷⁸ ve HP idi. Küçük partiler bu seçimde önemsiz bir rol oynamıştır. Bunlardan yalnızca seçimleri boykot eden Türkiye Köylü Partisi bir bakıma etki oluşturmuştur. Seçimlerden kısa bir süre önce Hikmet Kıvılcımlı başkanlığında kurulmuş olan Vatan Partisi de seçimlere İstanbul ve İzmir’de katılmıştır. Seçimlerde muhalefete önceki seçimlerde olduğu gibi yine CHP öncülük etmiştir. O güne kadar meydan mitingleri ve kahve toplantılarından öteye gitmeyen propagandalara 1957 Seçimleri ile birlikte ev toplantıları da yapılmıştır. Bu seçimler; bayrak, afiş ve el ilanlarının o güne kadar görülmedik biçimde kullanılmaya başlandığı seçim olmuştur¹⁷⁹.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda DP, 4.303.190 oy ile 424 vekil çıkarırken CHP, 3.768.053 oy alarak 178 milletvekili çıkarmıştır. 1954

şöyle denilmekteydi; “DP, teşkilatına seçime hazır ol emri verdi. DP Genel Merkezi, teşkilatına yaptığı bir tamimle ‘seçime hazır ol’ emrini vermiştir. Tamimde, umumi seçimlerin çok yakın bir zamanda yapılacağı bildirilmekte, ancak tarih kesin olarak açıklanmamaktadır. Bu suretle umumi seçimlerin öne alınması ihtimalleri çok kuvvetlenmiş bulunmaktadır” (Milliyet Gazetesi, 30.07.1957: 1).

¹⁷⁵ Basında seçimlerin yenileneceği şu haberle duyuruluyordu; “Seçimlerin 27 Ekim 1957 Pazar günü yapılması takarrür etmiştir. Bu husustaki karar evvelki gece Hariciye Vekâleti köşkünde hükümetin, DP Genel İdare Kurulu ve DP Meclis Grubu İdare Heyeti ile yaptığı uzun toplantı sonunda alınmıştır.” (Milliyet Gazetesi, 05.09.1957: 1; Vatan Gazetesi, 05.09.1957: 1).

¹⁷⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s.125.

¹⁷⁷ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.305.

¹⁷⁸ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi.

¹⁷⁹ Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*, s.296.

seçimlerine nazaran DP'nin oy kaybettiğini ifade etmek gerekir. Seçimlere "Büyük Türkiye için desteğinizi istiyorum!" posteriyle giren Menderes beklediği desteği alamamıştı. 1954'de 503 milletvekilliği kazanmışken şimdi 610 milletvekilinden ancak 424'ünü çıkarabilmiştir. Gerçi bu sayı ile de TBMM'de 2/3 çoğunluğu elinde bulundurmaya sürdüremişti ama aldığı oy oranı % 50'nin altına düşmüştür. 1954'e göre % 10.72 oranında oy yitirmiştir¹⁸⁰. Burçak, DP'nin oy kaybetmesini şu ifadelerle izah etmiştir:

“...DP'nin elverişsiz koşullar içinde ve memlekette ekonomik sıkıntıların yoğunlaştığı bir dönemde seçime girmesi, aydın kesimin iktidar aleyhinde bir tutum ve davranışın içinde bulunması, ispat hakkı kanun teklifinin iktidar tarafından reddedilmiş olması, CMP Genel Başkanı ve Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın seçimler sırasında tutuklu bulunması, aday listelerinin tanziminde işlenen hatalar...”¹⁸¹.

Tabi DP'nin bu düşüşünde siyasi, sosyal ve iktisadi gibi çeşitli faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan 1957 seçimleri, önceki seçimlere kıyasla daha olaylı geçmiştir. Örneğin Kayseri'de çıkan olaylarda 16 kişi, Van'ın Başkale ve Konya'nın Ilgın ilçeleri ile Kastamonu, Çanakkale, Samsun ve Giresun'da da birçok yaralananlar olmuştu. Ayrıca birçok yerde usulsüzlükler, haksızlıklar yapıldığı öne sürülmüştür. Tüm bu hengânelere rağmen seçim sonucu değişmemiş DP tekrardan ülkenin iktidar partisi olmuştur¹⁸².

1957 seçimlerine DP'den giren Tefik İleri, Samsun'da bulunan 211641 seçmen oyun 102235'ini alarak il temsilciliği nezdinde milletvekili sıfatını kazanmıştır¹⁸³. 27 Ekim seçimlerinden sonra toplanan DP Meclis Grubu'nda; Celal Bayar'ın yeniden Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan'ın da TBMM Başkanlığı için aday gösterilmesi kararlaştırılmıştı. Meclis ise ilk toplantısını 2 Kasım 1957'de yapmıştır. 404 oy ile Koraltan, yeniden başkanlığa getirilirken Bayar da DP milletvekillerinin oybirliği ile 3. kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Anayasa gereği istifa eden Adnan Menderes de 5. kez hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt: 4, 2. Bölüm, s.133.

¹⁸¹ Burçak, *On Yılın Anıları*, s. 502–505.

¹⁸² Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt 4, 2. Bölüm, s.133.

¹⁸³ TBMM, “Milletvekili Seçilmiş olanlara Tutanak”, Devre XI, 30/10/1957, s.1.

¹⁸⁴ Turan, *Türk Devrimi Tarihi*, Cilt 4, 2. Bölüm, s.135.

Bu itibarla Menderes'in son ve V. kabineside; Başbakan Adnan Menderes, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tevfik İleri, Devlet Bakanı Emin Kalafat ve Muzaffer Kurbanoglu, Adalet Bakanı Esat Budakoğlu, Milli Savunma'da Şemi Ergin, İçişlerinde Namık Gedik, Dışişleri'nde Fatin Rüştü Zorlu, Maliye'de Hasan Polatkan, Milli Eğitim'e Celal Yardımcı, Bayındırlığa Ethem Menderes, Ticaret'e Abdullah Eker, Sağlık ve sosyal Yardım'a Lütfü Kırdar, Gümrük ve Tekel'e Hadi Hüsman, Tarım'a Nedim Ökmen, Ulaştırılmaya Fevzi Uçaner, Çalışma'ya Hayrettin Erkmen, Sanayi'ye Samet Ağaoğlu, Turizm'e Sıtkı Yırcalı ve İmar'a Medeni Berk bakanlık sıfatında yer almıştır¹⁸⁵.

1954 ile 1957 yılları arasında siyasi hayatında durgun bir süreci yaşayan İleri, DP'nin son iktidarlık döneminde yeniden siyasi hayatın merkezine getirilmiştir. Bu dönem içerisinde Başbakan Yardımcılığı, Bayındırlık Bakanlığı ve bir müddetliğine vekâleten Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu yıllar, gerek DP gerekse İleri'nin siyasi hayatının en zor safhasını teşkil edecektir.

2.1.5.1. Başbakan Yardımcılığı

1957 seçimlerinden sonra DP'nin V. kabinesini kuran Adnan Menderes, Başbakan Yardımcılığı görevine Tevfik İleri'yi tayin etmiştir. İleri, kısa bir süreliğine de olsa (25.11.1957-19.01.1958) Başbakan Yardımcılığı görevini icra etmiştir. Bu dönemde İleri'nin siyasi hayatına etki eden en önemli olay, Hüseyin Nail Kubalı ile yaşadığı tartışmanın olduğunu söylemek mümkündür¹⁸⁶. Çünkü İleri ile Kubalı

¹⁸⁵ Burçak, On Yılın Anıları, s. 516.

¹⁸⁶ Burçak; *Üniversiteleri siyasetin dışında tutmak maksadıyla 1953 yılında çıkarılan kanunun başarılı bir şekilde uygulanmadığını ifade etmiştir. Bu kanun, akademik camianın memleket meseleleri hakkında fikir beyan etmelerine salâhiyet tanımakla birlikte bu camiada yer alan kişilerin günlük siyasetle iştiğal olmalarını engellemekteydi. Hata ilgili kanunda, bu yasağı yürütme işi üniversitenin organlarına bırakılmıştır. Fakat üniversiteler kanun tatbik etmedi ya da edemedi. Bu dönemde günlük siyasetle en fazla ilgilenen kişilerin başında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyelerinde Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı idi. Kubalı, Meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikler hakkında sert bir dille eleştirmiştir. Bunun üzerine, üniversiteler meselesi yeniden DP'nin gündemine oturmuştur. Bu arada 06.02.1958 tarihinde; Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu, Sıtkı Yırcalı ve Tevfik İleri vs. kişiler Koraltan'ın evinde toplanmıştır. Refik Koraltan, toplantının sebebini şu şekilde izah etmiştir; Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu ve Kemal Zeytinoğlu'nun Başbakan'a göndermiş olduğu mektupta üniversiteye dokunulmamasını ve bu meselenin partinin aleyhinde olacağını belirtmiştir. Öte yandan Başbakan, İstanbul'dan gelmiş birtakım profesörlerle üniversite meselelerini görüşmüştür. Kubalı meselesini de ele ala Başbakan, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Kubalı olayını idare edemediği, üniversite kesime ile ilgili bir sorun olmadığını hatta partiye yakın olduklarını ve Kubalı'nın göreve iade edilebileğini beyan etmiştir. Nitekim çok geçmeden Kubalı görevine dönmüştür. Bkz: Burçak, On Yılın Anıları, s. 538-542.*

arasındaki hararetli tartışmalardan sonra İleri, Başbakan Yardımcılığı görevinden alınmış ve Bayındırlık Bakanlığı'na tayin edilmiştir¹⁸⁷.

2.1.5.2. Bayındırlık Bakanlığı (1958-1960)

19.01.1958 tarihinde Başbakanlık makamı tarafından Cumhurbaşkanlığına hitaben tertip edilen bir yazıda Milli Müdafaa Vekili Şemi Ergin'in istafa etmesi üzerine boşalan bakanlığa Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes'in atanması talep edilmiştir. Haddizatında boşta kalan Bayındırlık Bakanlığı'na ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tevfik İleri'nin tayin edilmesi istenmiştir¹⁸⁸. Bu bağlamda mesele Cumhurbaşkanlığında müzakere edildikten 19.01.1958 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından hem Başbakanlığa¹⁸⁹ hem de TBMM Başkanlığına yazılan yazılarla Bayındırlık Bakanlığı'na ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tevfik İleri'nin atanmasının uygun olduğu beyan edilmiştir¹⁹⁰.

İleri'nin Bayındırlık Bakanlığı görevinde icra edilen faaliyetler arasında; köylerdeki su problemi, zirai alanların sulama sorunu, doğal afetler meselesi, bayındırlık işleri için ayrılacak bütçe, köprüler ve yollar meselesi, Türkiye Elektrik Kurumu'na ilişkin hazırlanan kanun, kamu binalarının onarımı ve yenilerinin eklenmesi yer almıştır.

2.1.5.2.1. Köylerdeki Su Problemi

İleri, Kırsal bölgelerindeki içme suyu probleminin çözülmesi için oldukça ciddi çalışmalar yapmıştır. Niğde'nin Bor kazasına bağlı Akçeviran köyüne içme suyu sorunu ile ilgili 24.01.1958 tarihinde TBMM'de yapmış olduğu bir konuşmada; Niğde'nin Bor kazasına bağlı Akçeviran köyüne içme suyu sorununu çözmek amacıyla bu sene içerisinde derin kuyu açılacağını ve istenilen sonuç alınması durumunda bu problemin halledileceğini ifade etmiştir¹⁹¹. Yine 23.01.1959 tarihinde TBMM'deki oturumda Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaşı, köylerin su problemini dile getirmiş ve bu soruna ilişkin hükümetin ne gibi tedvirler aldığını Bayındırlık bakanlığına

¹⁸⁷ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.104.

¹⁸⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457-2.

¹⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457.

¹⁹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457-1.

¹⁹¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 24.01.1958, 11. Dönem, Cilt: 2, 29. Birleşim, s.525.

sormuştur¹⁹². Bunun üzerine söz alan İleri, hususa ilişkin önemli açıklamalarda bulunmuştur.

Bu itibarla İleri, susuz köylerin içme suyuna kavuşturulması mevzusunda Devletin yardımcı bir fonksiyonu olup bu meselenin tatbikatının yürütülmesi vilâyetlere bırakıldığını söylemiştir. Ayrıca gerek devlet bütçesinden gerekse mahallî idarelerin bütçelerinden ayrılan bütçenin en verimli bir şekilde kullanılması için aşağıdaki tedbirlerin alındığını ifade etmiştir.

- ❖ Devlet Su işleri Umum Müdürlüğüne mensup uzmanlar, zaman zaman bütün vilâyetleri dolaştıkları, yapılan işleri raporlandıkları ve bu tathkikatın neticesine göre gerekli tedbirler belirlenir.
- ❖ İdarî ve teknik şartnameler hazırlanarak, vilâyetlerin gerek idarî bakımdan, gerekse teknik bakımdan nasıl hareket etmeleri ve ihtiyaçları tesbit olunur.
- ❖ Emsal projeler hazır edilerek dağıtılmıştır. Bunlar zaman zaman gözden geçirilir.
- ❖ Devlet Su işleri Umum Müdürlüğü'nce grup halinde bulunan köylerin projeleri hazırlanır.
- ❖ Vilâyetlerin muğlâk bulduğu bâzı projeler, Devlet Su işleri Umum Müdürlüğünce ihzar olunur. Su mevcut olmaması halinde yeraltı sularından faydalanılarak su temin yoluna gidilir.
- ❖ Kurslar açılarak teknisiyenlerin yetiştirilmesi cihetine gidilir. Bu maksatla 128 aded teknisiyen yetiştirilmiş ve bunlar vilâyetlere tevzi edilmiştir. Bunlar ayrıca tekâmül kuralarına tâbi tutulmuştur.
- ❖ İsalelerde kullanılacak malzemelerin yerleri tesbit ve tarif edilmiştir. Meselâ bu cümleden olarak ağaçlı mıntakalarda toprak künk kullanılması menedilmiştir.
- ❖ Bilhassa piyasalara uzak bulunan vilâyetler için bu vilâyetlere ayrılan paranın bir kısmı ile boru alımı yapılmış ve bu vilâyetlere gönderilmiştir.

İleri, Bayındırlık Bakanlığı'nın köylerdeki içme suyu problemini çözmek için alınan tedbirleri ifade ettikten sonra Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaşı'ın Burdur'daki köylerin su sorunlarına da cevap vermiştir. Bu kapsamda; Burdur'a bağlı merkeze bağlı

¹⁹² TBMM, *Tutanak Dergisi*, 23.01.1959, 11. Dönem, Cilt: 6, 28. Birleşim, s.582.

olan Kışla, Çeltikçi; Tefenni'de Höyük ve Yuvalak; Bucak'ta Yüreğir, Yeşilova'da Doğanbaba köylerinde içme suyu tesislerinin yapıldığını, Bucak kazasına bağlı Boğazköy içme suyu probleminin yıl içerisinde çözüleceğini ve bu vilayete bağlı birçok köyün içme suyu için alt yapı çalışmalarının devam ettiğini ifade etmiştir¹⁹³.

İleri, içme suyu meselesine ilişkin birtakım tedbirlerin alındığı ifade etmiş olsa da bu sorunun yıllardan beri devam ettiğini de ifade etmiştir. Hatta memleketin en önemli sorunlarından biri de köylerde içme suyunun tedarik edilememesinin olduğunu Meclis kürsüsünde defalarca dile getirmiştir. Bu itibarla meseleye oldukça önem veren ve sorunu çözmeye gayreti gösteren İleri, 1960 yılında yürürlüğe giren köy içme suları hakkındaki Kanun münasebetiyle önemli izahatlar da bulunmuştur¹⁹⁴. Bu kapsamda İleri; DP'nin iktidara gelene kadar Türkiye'de köylerin içme su problemine köklü bir çözüm oluşturulamadığı ve önemsenmediğini ifade etmiştir. 1950 yılından itibaren ilk defa Türkiye'de köy içme suyuna Devlet el atmıştır. 1950 ile 1960 yılları arasında bu meselenin hal edilmesi için Devlet bütçesinden 195 milyon lira vilâyetlere para gönderilmiştir. Bu bağlamda yapılan hizmetler neticesinde; 24.232 köy ile 9.322 mahalleye içme suyu getirilmiştir. Ayrıca yapılan tespitler sonucunda da 11.642 köy ile 12.900 mahallenin içme suyundan mahrum olduğunu ifade etmiştir. Bu itibarla Meclis nezdinde kabul gören bu kanunla içme suyu sorununun da çözüleceğini söylemiştir¹⁹⁵.

Netice olarak ifade edilebilir ki Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulduğu günden beri içme suyu probleminin devam ettiğini söylemek mümkündür. DP döneminde mesele ciddi bir şekilde ele alınmış olsa da kesin mahiyette bir çözüm ortaya konulamamıştır. Bunda iklim şartlarındaki değişiklikler, finansal yetersizlik ve merkez taşra ilişkisinin zayıflığı gibi çeşitli dinamiklerin etkili olduğunu söylemek gerekir. Ne var ki DP döneminde Bayındırlık Bakanlığı'na getirilen İleri, sorunun mahiyetine ilişkin gerekli hassasiyeti göstermiş ve önemli çalışmalar yapılmıştır.

¹⁹³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 23.01.1959, 11. Dönem, Cilt: 6, 28. Birleşim, s.583.

¹⁹⁴ Kanun ile ilgili bkz: Resmi Gazete, *Köy İçme Suları Hakkında Kanun*, 9.05.1960, 7478 sayı.

¹⁹⁵ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 09.05.1960, 11. Dönem, Cilt: 13, 66. Birleşim, s.427.

2.1.5.2.2. Tarım Arazisi Sulama Meselesi

İleri'nin Bayındırlık Bakanlığı döneminde Meclis gündemine getirilen meselelerden bir diğeri de tarım arazilerinin sulama sorunu olmuştur¹⁹⁶. Bu bağlamda 24.01.1959 tarihinde CHP'nin Niğde milletvekili Asım Eren, Niğde ilinin iktisadi hayatında, hayati ihtiyaç olan zirai sulama işlerinin Devlet Su İşleri programına alınıp alınmadığı sormuştur. Bunun üzerine İleri, bütçe imkânları dâhilinde genel kıstas ve esaslar göz önünde bulundurularak yapılacak işlerin Devlet Su İşleri programına dâhil edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca 1957 yılında başlanan 1958 yılına kadar Niğde vilayetinde devam etmiş olan birtakım işlere ilişkin izahatlarda bulunmuştur. Bu bağlamda; Acıgöl kanal temizliği, Koyunlu Göleti'nin tamiri, Samanlı gölü kanal temizliği, Gebere barajı kanalının tamiri, Pertek Göleti'nin tamiri, Dipsiz gölü kanalı temizliği ve Kızılca köyü sulama suyu çalışmalarını bakanlık bünyesinde gerçekleştirilecek işler arasında yer almıştır¹⁹⁷.

Asım Eren, İleri'nin açıklamaları yeterli bulmamakla birlikte faaliyete geçirilen bu tedbirlerin Niğde'nin âcil zirai sulama ihtiyacına çözüm olmayacağını söylemiştir. Ayrıca Hükümetin yer altı sularından yeterince istifade etmediğini de iddia etmiştir. Bu sebeple yeraltı suyu tulumbarı; halledilmesi gereken birinci mesele olup, Yeraltı Suları Araştırma Dairesi'nin imkânlarının arttırılması gerekir. Bunun içinde gerekli teçhizatın ve personelin oluşturulması gerekmektedir. Ne var ki bu meselenin çözümüne ilişkin ne gerekli araç-gereç imkânları mevcut ne de alt yapısı hazır bir teşkilat hazırdır. Eren, Ameraka ve İtalya'dan alınan sondaj araçlarının işe yaramadığını da ortaya atmıştır. Hatta Yer altı sularında kullanılabilircek çekme ve font boru yapacak bir sanayinin bir an evvel metdana getirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir¹⁹⁸.

Asım Eren'in isnatları üzerine İleri, konuya ilişkin dikkate şayan açıklamalarda bulunmuştur. İleri, Türkiye'de su mevzusunun 1937 yılında ortaya çıktığını söylemiştir. 1937'de 2 milyon, 1938'de 5 milyon, 1939'da 7 milyon, 1940'da 7 milyonluk bir bütçe su meselesine pay edilmiştir. Ayrıca 1937 yılından 1949 yılına kadar baraj ve yer altı

¹⁹⁶ Aslında DP'nin hükümet programında iktisadi büyüme çerçevesinde tarıma ilişkin önemli politikalar yer almıştır. Liberal bir anlayışla tarımsal politikasını şekillendiren DP, tarımda makineleşme, sulama, ilaçlama, tahım ıslahı ve gübreleme gibi çeşitli alanda gelişme göstermiştir. Ayrıca ekilebilir arazinin makineleşmeye bağlı olarak hızla artması kısa vade de önemli sonuçların elde edilmesine neden olmuştur. DP'nin Tarım politikası hakkında detaylı bilgi için bkz: Nadir Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.

¹⁹⁷ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 24.01.1958, 11. Dönem, Cilt: 1, 29. Birleşim, s.522.

¹⁹⁸ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 24.01.1958, 11. Dönem, Cilt: 1, 29. Birleşim, s.522.

sularına harcanan toplan meblağın 146 milyon liraya tekabül ettiğini ifade etmiştir. Nitekim İleri, DP iktidarlığı döneminde su meselesine ilişkin harcanan toplan paranın 1 milyar 552 milyon liraya ulaştığını ifade etmiştir. Yani İleri, CHP döneminde harcanan toplam meblağın on iki katı olduğunu açıklamıştır. Bu nedendir ki Eren'in iddia ettiğinin aksine DP'nin konuya ilişkin oldukça hassas davrandığı, içme ve sulama suyu noktasında gerçekleştirmiş olduğu icraatlarla meseleyi ön plandığı tuttuğunu Meclis kürsüsünde dile getirmiştir¹⁹⁹.

Öte yandan İleri'nin bu hususa ilişkin beynatları dikkate almayan Eren, barajlara harcanan paranın beyhude olduğunu getirmiş ve İleri'nin geçmiş ile bugünü kıyaslayarak harcanan mebleğ üzerinden bir kıyaslama yapmasına da mana bulamamıştır. Çünkü bütçenin miktarına göre bu iktidar döneminde de su mevzusuna ayrılan paranın az olduğunu ifade etmiştir. Baraj yerine Türkiye en büyük hazinelerden biri olan yer altı sularının sulamada kullanılması durumunda bu meselenin büyük ölçüde halledilebileceğini de iddia etmiştir. Eren, Niğde'nin güneyinde zengin bir su hazinesinin olduğunu DP'nin bunu görmezden geldiği diğer vilâyetlere nazaran Niğde'nin üvey evlât muamelesi gördüğünü de söylemiştir. Ayrıca Bor ve Aksaray'ın güneyinde toprak altındaki suyun hâlâ ele alınmadığı, hükümetin, Konya, Urfa, Mardin, Kütahya ve Diyarbakır'a ciddi yatırımlar yaptığını fakat Niğde'nin sulama sorununun çözülmesi noktasında çaba göstermediğini ifade etmiştir²⁰⁰.

Eren, Türkiye'de farklı mahallerde bulunan kurak bölgelerinin zirai sulama sorununu 1959 yılında yeniden gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Ziraat ve Bayındırlık bakanlıklarının bütçeleri Devlet planlamasına istinaden belirlenip veya belirlenmediğini ve Türkiye'nin kurak bölgeleri bilgi verilmesini istemiştir. Bunun üzerine İleri, zirai sulama meselesine ilişkin kıymetli açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre; 6200 sayılı Kanunla kurulan ve Bayındırlık Bakanlığına bağlı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğün ana fonsiyonlarından biri sulama tesisleri inşa ettirmektedir. Bu bağlamda yurdun çeşitli yerlerinde inşa edilen sulama tesisleri, küçük sulamalar, orta büyüklükte sulamalar, büyük sulamalar ve yeraltı sularından faydalanarak yapılan sulamalar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır²⁰¹. Ayrıca Ziraat Bakanlığı, 3203 sayılı Kanunun 6.ncı maddesine göre ve iki bakanlık arasındaki protokol gereği beş yüz litreden az sulamaları

¹⁹⁹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 24.01.1958, 11. Dönem, Cilt: 1, 29. Birleşim, s.523.

²⁰⁰ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 24.01.1958, 11. Dönem, Cilt: 1, 29. Birleşim, s.524.

²⁰¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.01.1959, 11. Dönem, Cilt: 6, 25. Birleşim, s.470.

ele aldığını geriye kalan sulama sorunları Devlet Su işleri tarafından çözülmüştür. Bu nedendir ki İleri, Devlet Su İşlerin de meydana getirilen tesislerin Devlet plânına istinaden yapıldığını ifade etmiştir²⁰². İleri, bu plana bağlı olarak 1959 yılında 1.000.000 dönüm arazinin sulandığını söylemiştir. Hatta yapılan hesaplamalara göre 1960 senesinde 3.221.500 dönüm, 1970 yılında 10,000000 dönüme çıkarılması planlandığını açıklamıştır.

Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki İleri'nin Bayındırlık Bakanlığı döneminde üzerinde durulan önemli meseleler içerisinde sulama suyu problemi olmuştur. İleri, DP'nin iktidara geldiği andan itibaren meseleye hassas bir şekilde yaklaştığını, kurak arazilerin sulandırılması yönelik baraj ve kuyu açma gibi çeşitli faaliyetlerin yapıldığını ve bunlara ciddi paraların harcandığını dile getirmiştir. Ancak CHP, DP'nin sulama konusundaki çalışmalarını yetersiz bulmakla birlikte bu dönemde yapılan icraatleri ve harcamaları ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Bilhassa yer altı sularının istifadesi noktasında hükümetin yeterli çalışma yapmadığını ifade etmiştir.

2.1.5.2.3. Yol ve Köprü Meseleleri

İleri'nin Bayındırlık Bakanlığındaki görevi esnasında mevzu bahis olan diğer konular arasında; yol ve köprü çalışmaları, bataklıkların ıslahı ve doğal afetlerin tesiratını azaltmaya yönelik alınan tedbirler yer almıştır. Bu bağlamda köprü çalışmaları noktasında Meclis'de görüşülen konulardan biri Cizre'de Dicle nehri üzerinde bir köprü projesinin faaliyete geçip geçmeyeceği olmuştur. Bu bağlamda 16.05.1958 tarihindeki Meclis toplantısında söz alan Mardin milletvekili Mehmet Ali Arıkan, yapılması planlanan bu köprünün Bağdad Paktı projeleri çerçevesinde ABD tarafından hibe şeklinde yapılan yardımdan ve Cizre-Silopi-Zaho (Irak) karayolu için ayrılan sekiz yüz bin dolarlık projeye dâhil olup olmadığını sormuştur. Ayrıca bu köprünün inşasına ne zaman başlanacağını sorulmuştur.

Bunun üzerine İleri, Cizre'de Dicle üzerinde bir köprü inşaat projesinin Cizre-Silopi-Irak yoluna ayrılan hissedenden yapılacağını söylemiştir. Akabinde Arıkan, Cizre-Silopi-Irak yolunun faaliyete geçmesi noktasında memlekte ciddi kazançlar getireceğine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda bu yolun inşaatı esnasında geçecek olan zaman zarfı dikkate alındığında köprü işinin de bu süreçte faaliyete geçmesini talep etmiştir²⁰³.

²⁰² TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.01.1959, 11. Dönem, Cilt: 6, 25. Birleşim, s.470.

²⁰³ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.05.1958, 11. Dönem, Cilt: 4, 69. Birleşim, s.149.

Meclis’de mevzu bahis olan bir diğ er mesele ise tarihi İpek yolunun tali güzergâhının de ğ iştirilmesi hususu olmuştur. Bu bağ lamda bir suali İleri’ye ileten milletvekili Ali Arıkan’dır. Mezkûr mesele üzerine açıklama yapan İleri, İpek yolu güzergâhının tesbitin de tüm unsurların dikkate alınacağını söylemiştir²⁰⁴. İleri’nin meseleye ilişkin olan izahatlarını yetersiz bulan Arıkan önemli izahatlarda bulunmuştur. Ona göre 1949 yılında CHP Hükümeti, tarihi ipek yolu meselesini iktisadi, siyasi ve askerî mülâhazalarla bu dâvayı ele almış ve çeşitli projeler üretmiştir.

Hazırlanan projeler neticesinde 1950 yılının sonlarına doğru çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda 25 km yolun Kızıltepe-Mardin hattında yer alan 16 kilometrelik kısmı inşa edilmiştir. Ancak 1950 yılının sonlarına doğru dönemin Bayındırlık Bakanlığı maarifeti bazı müdahaleler yapılmış ve güzergâh, İran sınırına doğru kaydırılmasına karar verilmiştir.

Öt yandan Kızıltepe-Mardin hattının tamamlanması 1954-1955 arasında çalışmalar devam etse de iş i yüklenen firmasının zarar etmesi üzerine çalışmalar sekteye uğ ramıştır. 1957 yılına gelindiğine Mercanhan-Kızıltepe kesiminde yol çalışmaları başlamıştır. Arıkan, bu yola ciddi paralar harcadığını ve milletin parasını boş ve lüzumsuz yere harcamanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca son zamanlarda Orta Ş ark’ta ve Suriye’de meydana gelen siyasi durum dikkate alındığında bu yol huduttan uzaklaştırılmadığı takdirde ileride komünist çetelerin gasp ve eşkıyalık faaliyetlerinin sıklacağını söylemiştir. Bu nedenledir ki İran ve Irak ile siyasi, iktisadi ve askerî ilişkilerimizi güvence altına almak istiyorsak bu yolun huduttan uzaklaştırılması gerektiğini dile getirmiştir²⁰⁵.

İleri, Arıkan’ın bu hususta ki beyanatlarını dikkate almakla birlikte Arıkan’ı meseleyi farklı taraflara çekmek istediğini ifade etmiştir. İpek yolu güzergâhı noktasında 1950 yılında başlatılan çalışmaların DP hükümeti tarafından başlatıldığını söylemiştir²⁰⁶.

Yine İleri ile Arıkan arasında Meclis’de tartışılan bir diğ er konu Dicle üzerinde Hasankeyf köprüsünün inşasına ne zaman başlanacağına ve Batman-Hasankeyf-Gercüş-Midyat-Nusaybin karayolunun inşası meselesi olmuştur. Bunun üzerine İleri, Dicle üzerinde yapılacak olan Hasankeyf Köprüsü 1957 yılından 1,054569 lira keşif bedelinin

²⁰⁴ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.05.1958, 11. Dönem, Cilt: 4, 69. Birleşim, s.147.

²⁰⁵ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.05.1958, 11. Dönem, Cilt: 4, 69. Birleşim, s.148.

²⁰⁶ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 16.05.1958, 11. Dönem, Cilt: 4, 69. Birleşim, s.148.

yapıldığı ve 1959 yılının haziran ayı içerisinde yapıma başlanacağını söylemiştir. Arıkan, bilhassa Hasankeyf köprüsünün yapımına ilişkin neden bir faaliyet göstermediğini sorgulamıştır. Çünkü Arıkan, Güneydoğu illerinin iktisadi kalkınmasını Birecik, Cizre ve Hasankeyf Köprüsünün faaliyete geçmesine bağlamaktadır. Bu nedendir ki hükümetin, Hasankeyf köprüsünün yapımı noktasında ihmalkâr davrandığını iddia etmiştir. İleri, bu isnatları kabul etmemekle birlikte Hasankeyf projesinin Hükümetin programı dâhilinde ele alındığını ve yapıldığını söylemiştir²⁰⁷.

Yol mevzusuna ilişkin Meclis’de görülen bir diğer husus Elazığ’ın Keban ilçesiyle Baskel arasında bir karayolunun inşası konusudur. Bu doğrultuda Elâzığ Milletvekili İsmail Hakkı Talay, Beynelahali, Zırkılar ve Kinirler namıyla anılan bölgenin içinden geçerek demiryoluna bağlanmak üzere Keban’la Baskel arasında bir karayolu inşası hakkında bakanlığın bilgi vermesini istemiştir. Bunun üzerine İleri, Baskil kazasının kara ve demiryolu ile Keban’ın ise devlet yolu ile Elazığ’a bağlı olduğunu söylemiştir. Talay, arzusu Baskil’i doğrudan doğruya Keban’a bağliyacak yoldur. Ancak şuan ki şartlar dikkate alındığında böyle bir çalışmanın yapılması ve programa dâhil edilmesinin söz konusu olamayacağını ifade etmiştir²⁰⁸.

Sonuç olarak DP döneminde Türkiye’de ulaşımaya büyük bir önem verildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda DP iktidara geldiğinde toplam kara yolunun uzunluğu 47.080 iken 1950-1960 arasında yılında 61.542 km uzunluğa ulaşmıştır²⁰⁹. Ulaşımındaki bu artışta İleri’nin payı olduğu aşikârdır. Bu bağlamda İleri’nin siyasi hayatının son safhasını teşkil eden Bayındırlık Bakanlığı esnasında uğraştığı önemli meseleler arasında memleketin farklı vilayetlerinde bulunan ve hayata geçirilen yol ve köprü faaliyetleri yer almıştır. Bu itibarla hükümet, programı çerçevesinde önemli icraatlara adım atılmış olsa da muhalefet, yapılan icraatleri eleştirilmekle kalmamış aynı zaman bu işler için harcanan paraların boşa gittiğini iddia etmiştir.

²⁰⁷ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 30.05.1958, 11. Dönem, Cilt: 4, 74. Birleşim, s.252-254.

²⁰⁸ TBMM, *Tutanak Dergisi*, 07.02.1958, 11. Dönem, Cilt: 2, 35. Birleşim, s.30-31.

²⁰⁹ Emine Pancar, “Demokrat Parti Döneminde Elazığ’da Ekonomik ve Sosyal Hayat (1954-1957)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl/Year: 2013, Cilt: 10, Sayı: 23, s.226.

2.1.5.3. Vekâleten Görev Yaptığı Bakanlıklar

2.1.5.3.1. Başbakanlık

Başbakan Adnan Menderes'in NATO toplantısına iştirak etmek üzere Paris'e hareketleri dolayısıyla Başbakanlık sıfatının Tevfik İleri tarafından vekâleten yürütülmesine ilişkin Başbakanlığın talepleri olmuştur²¹⁰. Bu itibarla 13 Aralık 1957 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından hem Başbakanlığa²¹¹ hem de TBMM Başkanlığına yazılan yazılarda Başbakanlık görevine vakeleten Tevfik İleri'nin görevlendirilmesinin uygun olduğu beyan edilmiştir²¹².

2.1.5.3.2. İç İşleri Bakanlığı

Başbakan Adnan Menderes, 13.03.1959 tarihinde Cumhurbaşkanlığı makamına yazdığı bir yazı ile vazife ile yurt dışına görevlendirilen İçişleri Bakanı Namık Gedik'in -dönene kadar- yerine Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'nin vekâleten tayin edilmesini talep etmiştir²¹³. Bunun üzerine 23.03.1959 tarihinde Cumhurbaşkanlığından hem Başbakanlığa²¹⁴ hem de TBMM Başkanlığı'na kaleme alınan yazılarda bunun uygun görüldüğünü bildirmiştir²¹⁵.

2.1.5.3.3. Milli Eğitim Bakanlığı

İleri'nin vekâleten göreve tayin edildiği bir diğer bakanlık ise Milli Eğitim olmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcı'nın istifa etmesi üzerine 23.05.1959 tarihinde Bayındırlık Bakanı olan Tevfik İleri'nin tayin edilmesi uygun bulunmuştur²¹⁶.

²¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711-2.

²¹¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711

²¹² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711-1.

²¹³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384-2.

²¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384.

²¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384-1.

²¹⁶ Bozkurt, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, s.106.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960 DARBESİ ve TEVFİK İLERİ

3.1. 1960 Darbesine Genel Bir Bakış

27 Mayıs askeri müdahalesi, Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle başlayan demokrasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra demokrasi tarihi askeri müdahalelerle kesintiye uğramıştır. 27 Mayıs Darbesi'nin birçok sebebi vardır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre 27 Mayıs'a giden süreçte iktidarda tek söz sahibi haline gelmiş, her şartta hakimiyetini devam ettirmek istemiş bir yönetimin var olması ülkede toplum düzeninin bozulmasına bir kaos ortamının oluşmasına sebep olmuştur²¹⁷.

Ali Fuat Başgil'e göre ise 27 Mayıs, İstanbul ve Ankara Üniversitesi öğrencilerinin ayaklanmasıyla ortaya çıkmıştır. İstanbul Üniversitesi öğrencileri 9 Ocak 1960'da DP'nin Said-i Nursi'yi yeniden ön plana çıkarıp ondan destek almaya çalıştığı iddia ederek bir miting düzenlemişlerdir. Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasından hemen sonra 19 Nisan 1960'da Ankara'da öğrenciler para çekmek bahanesiyle sokakta yürüyen İnönü'yü desteklemek için bir gösteri düzenlemişlerdir. Sevgi gösterisi gibi başlayan olay halkın katılımı ile mitinge dönüşmüştür. Çıkan arbede sonucu tutuklananlar olmuştur²¹⁸.

CHP'nin faaliyetlerini araştırmak için kurulan Meclis Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini tayin eden yasa, anayasa profesörleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Prof. Tunaya bu durumu anayasa ihlali olarak nitelendirmiş, demokrasi zedelenecek Türk İnkılâbının eserlerinin devam ettirilemeyeceğini söylemiştir. Prof. Nail Kubalı'nın ise komisyonlara geniş yetki verenlerin ağır mesuliyetten kurtulamayacağını ifade etmesi ile üniversitelerde gündeme dâhil olmuştur²¹⁹.

27 Nisan 1960'da ise İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Derneği'nin olağan genel kurul toplantısında DP aleyhinde bir bildiri hazırlaması üzerine polis bildirinin yayınlanması engellemek için toplantıya müdahale etmiştir. Bu müdahale 27-28 Nisan 1960'da hem Ankara'da hem de İstanbul'da öğrenci olaylarının yeniden başlamasına neden olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde DP aleyhine büyük bir gösteri yapılmış,

²¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 292.

²¹⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s. 205-206.

²¹⁹ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2009, s.138.

öğrencilerden ikisi ölmüş, birçoğu da yaralanmıştır. Polislerden ise biri ağır olmak üzere 16 kişi yaralanmıştır. İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar, polis zoruyla valiliğe götürülürken tartaklanmıştır²²⁰.

Öğrenci olaylarını CHP'nin kışkırttığı bir ihtilal olarak değerlendiren DP hükümeti, İstanbul Üniversitesi'ni tatil etmiş, basına yayın yasağı getirmiş ve İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmiştir. Ancak bu öğrenci olaylarını durduramamıştır. 29 Nisan 1960'da Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde başlayan gösteriler Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne de sıçramış ve bu fakültede öğrenciler ile askerler arasında çatışma çıkmıştır. Bu hadiselerin ardından İstanbul ve Ankara Üniversitelerini bir ay süre ile kapatan DP hükümeti karşı atağa geçerek 5 Mayıs 1960'da Celal Bayar ve Adnan Menderes'in katılımı ile büyük miting düzenlemek böylece hâlâ büyük bir halk desteğine sahip olduğunu göstermek istemiştir. Ancak muhalifler bunu kendi lehlerine bir fırsata çevirmişler, 555K (beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da) parolasını kullanarak DP'lilerden daha önce Kızılay'da toplanmışlardır²²¹. Miting alanına gelen Celal Bayar ve Adnan Menderes'i "Menderes istifa" sloganıyla karşılamışlar, buna rağmen kalabalık arasına karışan Menderes'i tartaklamışlardır²²².

Olaylar karşısında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, hükümet yanlısı bir tutum sergilerken askerler arasında hükümet karşıtı bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grubun ilk önemli adımı emekliliği yaklaşmış olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in izinli olarak görevden ayrılırken Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı mektuptur. Bu mektupta Cemal Gürsel, ülkenin çıkmazdan kurtarılması için şu önlemlerin alınmasını önermiştir:

1- Bütün kötülüklerin kaynağı olarak kabul edilen Celal Bayar istifa etmelidir.

²²⁰ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s. 206.

²²¹ 555 K, yani beşinci ayın, beşinci gününde, -öğleden sonra- saat 5'te Kızılay Meydanında.... Herkes, özellikle talimat alan polisler de toplandı. Saat 5.45'de, o günkü bağırışlarına polisin tepki göstermemesine şaşırانlar, Çankaya'dan aşağı siyah bir Cadillac'ın indiğini gördüler. Anlaşıyordu; gösterinin hazırlayıcıları Cumhurbaşkanı Bayar'la, Başbakan Menderes'ti; onlar da kendi taraftarlarının kuvvetini göstermek istemişlerdi. Fakat oradaki Demokratlar hükümet aleyhtarı öğrencilerin yanında ufak bir azınlık halindeydi. Menderes arabasından çıkar çıkmaz, saçları karmakarışık oldu, kravatı çarpıldı. Göğsünü öğrencilere çevirerek, »Öyleyse öldürün beni!» diye bağırıldığı zaman gurur kırıcı cevapla karşılaştı: «Seni öldürmek istemiyoruz. Sadece istifa et!». Menderes tesadüfen kalabalığın arasında kalmış bir gazetecinin arabasına güçlükle bindirilmiştir. Bkz: *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Cilt: II, (Çev.) Sabiha Bozbağlı, Yirminci Yüz Yıl Yayınları, İstanbul 1966. s.422.

²²² Süreç hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Sarol, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, II, Kervan Yayınları, İstanbul 1983; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, Şerif Demir, *Türk Siyasal Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

2- Dürüst davranmadıkları kabul edilen bakanlar değiştirilmeli; adalet ve iyi niyet sahibi kişilerden oluşan yeni bir hükümet kurulmalıdır.

3- İstanbul Valisi Ethem Yetkiner Ankara Valisi Dilaver Ergun ile emniyet müdürleri ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç değiştirilmelidir.

4- CHP için soruşturma komisyonu kurulmasına ilişkin yasa yürürlükten kaldırılmalıdır.

5- Tutuklu gazeteciler ve öğrenciler serbest bırakılmalıdır.

6- Bütün antidemokratik yasalar kaldırılmalıdır.

7- Din sömürücülüğünden vazgeçilmelidir.

8- Ordunun sorunları süratle çözülmelidir²²³.

Yaşanan olaylara karşı askeriye'den gelen bir diğer tepki 21 Mayıs 1960'da Harp Okulu öğrencilerinin bazı komutanları ile birlikte sessiz bir yürüyüş yapmalarındır. Yürüyüşü haber alan Genelkurmay Başkanı öğrencilerin dağıtılması için bir birlik göndermiş ancak birlik Kızılay'a vardığında öğrencilerin okullarına dönmek üzere olduğu anlaşılınca müdahale edilmemiştir²²⁴.

Sonuç olarak orduda, gittikçe artan bunalım karşısında ordunun harekete geçmesi ve yönetime el koyması gerektiğini düşünen bir grup ortaya çıkmıştır. Darbeden sonra Milli Birlik Komitesi adını alacak olan ve kuruluşu aslında tam 1957'ye kadar uzanan, o sırada Kara Kuvvetleri Lojistik Başkanı olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu'na bağlı grup, 25 Mayıs 1960 günü harekete geçme kararı almış ve 26 Mayıs 1960 gecesini harekât merkezi ve karargâh olarak kullanacakları Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı binasında toplanmıştır. Öncelikle önemli kişi ve dairelerin telefonları kesilmiş, darbe hareketi başlamıştır. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece için bütün hazırlıklar tamamlanmıştır. Sabahın dördünde hareket planı gereğince PTT, Ankara Radyosu binaları, ardından da diğer belirlenen yerler ele geçirilmiş, birlikler şehre hâkim olmuş, karşı koyma potansiyeli olan komutanlardan başlayarak tutuklamalara girişilmiştir. Yalnızca PTT'in işgali sırasında bir kişi ölmüştür. İstanbul'da her şey Ankara ile aynı saatlerde ve aynı hızla gerçekleşmiştir. 27 Mayıs sabahı Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes ve Çankaya Köşkü'ndeki Celal Bayar tutuklanmış böylece darbe tamamlanmıştır²²⁵.

²²³ Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s. 392.

²²⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s. 214-215.

²²⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s. 220-221.

Sabah 4.30'dan itibaren Ankara Radyosu'nda şu tebliği yayınlamaya başlamıştır.

Dikkat... Dikkat... Muhterem Vatandaşlar

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Türk Silahlı Kuvvetlerinin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir²²⁶. Büyük Türk milleti, Silahlı kuvvetlerimiz bütün yurttan 27 Mayıs saat üçten itibaren idareyi ele almış bulunmaktadır. Bütün vatandaşların ve emniyet kuvvetlerinin silahlı kuvvetlerle yakın iş birliği ile bu harekât hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır. İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar silahlı kuvvetler mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konmuştur. Vatandaşlarımızın silahlı kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmaya ve milletçe ümit edilen demokratik rejimin teessüs etmesine yardımcı olmasını rica ederiz.

Büyük Türk Milleti

TSK, bütün vatandaşları radyolarının başına davet eder. Sevgili vatandaşlar:

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla TSK memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta silahlı kuvvetlerimiz partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimleri yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremi hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin aynı soydan gelmiş evlat anlayışıyla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin TSK'ya sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası ve İnsan Hakları prensiplerine tamamıyla riayettir. Büyük Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve

²²⁶ Altan Öymen, *Ve İhtilal*, Doğan Yayını, İstanbul 2014, s. 24

*taahhütlerimize sadıkız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz Yurtta Sulh Cihanda Sulh'tur*²²⁷.

27 Mayıs darbesi, yerel ve ulusal olmak üzere ülke basınında geniş bir yankı uyandırmıştır. Ulus gazetesi, darbeyi şu şekilde afiş yapmıştır: “...*Türk silahları kuvvetleri bütün memlekette idareyi ele aldı...*”²²⁸. Cumhuriyet gazetesi, “...*Memleketin bugünkü buhran ve kardeş kavgasına mani olmak üzere Kahraman Türk ordusu bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı...*”²²⁹. Hürriyet Gazetesi, “...*Türk ordusu vazife başında. Silahlı kuvvetlerimiz bütün yurtta idareyi fiilen eline aldı...*”²³⁰. Milliyet Gazetesi, “...*İdare orduda. Silahlı kuvvetler sabaha karşı 03.00'te idareyi ele aldı. Hareket hiçbir yerde hiçbir can kaybı olmadan başarıldı. Bugüne kadar mesul mevkide bulunan şahıslar Silahlı Kuvvetlere teslim oldu...*”²³¹.

Sonuç olarak demokratik bir yol ile ülke idaresini eline alan DP, 1960 darbesiyle iktidardan indirilmiştir. Tasfiye edilen DP milletvekili ve yöneticileri, tutuklanmış ve Yassıada'da yargılanmıştır. Yassıada'da 529 kişi, on dokuz farklı davadan yargılanmıştır. DP'yi yönetimden indiren seyfiye sınıfı, Cemal Gürsel liderliğinde 38 kişiden oluşan -Milli Birlik Komitesi- çatısı altında bir araya gelmiştir. Darbe sonrası ülke yönetiminde bir zaafiyet yaşanmaması için teknokrat bakanlardan oluşan bir kabine oluşturulmuştur. 12 Haziran 1960 tarihinde geçici bir anayasa hazırlatılarak askeri idarenin hukuksal zemini oluşturulmuştur²³². Bu yeni yasa, geniş çaplı basın özgürlüğü, bağımsız yargı, sendika kurma hakkı ve üniversitelerin özerklik kazanması gibi reformsal hareketleri barındırması sosyalist gündemi güçlendirirken aynı zamanda toplumsal özgürlük ve adalet beklentisini arttırmıştır²³³.

3.2. Tefik İleri'nin Tutuklanması

27 Mayıs 1960 darbesinin fiilen gerçekleştirilmesi ve millete ilan edilmesinin ardından sıra DP'nin üst düzey yöneticilerin tutuklanması aşaması gelinmiştir. Bu bağlamda darbe gecesinin sabahında Adnan Menderes Eskişehir'de, Celal Bayar ise

²²⁷ Suavi Aydın - Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 61.

²²⁸ Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1960, s.1.

²²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960, s.1.

²³⁰ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960, s.1.

²³¹ Milliyet, 27 Mayıs 1960, s.1.

²³² Şerif Demir, “Modern Türkiye’de Siyasal Yaşam ve Demokrasi (1938-2019)”, *Modern Türkiye Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2019, s.176-209, s.183.

²³³ *Türkiye Tarihi 1839-2010*, Cilt: IV, Ed. Reşat Kasaba, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitapevi Yayınevi, s.531.

Çankaya Köşkü'nde tutuklanmıştır. DP'nin üst düzey yöneticileriyle başlayan bu tasfiye ve tutuklanma süreci, milletvekillerini de kapsamıştır.

1957 seçimleri ardından DP'nin kabinesinde yer alan dönemin Ulaştırma Bakanı sıfatını taşıyan Tevfik İleri de tutuklanan kişiler arasında yer almıştır. Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından hazırlanan tutuklanma yazısında İleri'nin Anyasayı ihlal suçundan tutuklandığına ilişkin bilgilere yer almaktadır²³⁴.

Aksoy, yayına hazırladığı “Yassıada ve Kayseri Günlükleri” adlı eserinde İleri'nin tutuklanma anını şu şekilde aktarmaktadır:

“...27 Mayıs 1960 Cuma sabahı babam odamıza gelerek bizi sakin bir ses tonuyla uyandırdı. Genelde onun bizi böyle uyandırmasına alışkındık. “haydi kalkın” derdi. Bu defa ise sabahın beşi olmuştu, olağanüstü bir durum karşısında bulunduğumuza işaretledi. “Korkmayın, korkacak birşey yok” dedi. O sırada top sesleri duyulmaya başlamıştı. Alacakaranlıktı. Bizim ev Ankara Sıhhiye’de dört yol ağzında bir yerde. Kardeşlerim ve ben hemen giyindik. Babam zaten giyinmiş annem de öyle. O zamana kadar ihtilal nedir bilmiyoruz. Bizim için sadece bazı Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen, memleketimizin çok uzağında olan şeylerdi. Annem sakin, bizler de öyl. Biraz sonra kapı çalındı. Birkaç subay kapıda göründü. O sırada Bayındırlık Bakanı olan babamı götürceklerini söylediler. Babamı kapıda bekleyen bir jipe bindirildiğini gördük. Yine bunu babamın evden ebediyen, bizden de çok uzun süreli bir ayrılışın başlangıcı olduğunu idrak edemedik...”²³⁵.

27 Mayıs günü evinden alınan İleri, İlk önce Harbiye'ye götürülmüştür. 27 Mayıs ile 17 Haziran 1960 tarihleri arasında Harbiye'de tutulmuştur. İleri, 17 Haziran 1960 tarihinde Yassıada'ya nakledilmiştir. İleri, Harbiye ve Yassıada'dan yazmış olduğu mektuplarda, ailesine daima moral verdiği, yaşadığı sıkıntıyı onlara yansıtmamıştır. Keza mektuplarında sevgi, huzur ve tevekkül vardı. Oysa ailesi, hayatlarının hiç de kolay geçmediğini tahmin etmekle birlikte, gerek mektuplarından gerekse arkadaşların kaleme aldığı notlar ve söylemlerinden; başlarına gelenlerin ve yaşam şartlarının ne derece kötü olduğunu sonradan öğrenmiştir.

²³⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.74.

²³⁵ Aksoy, *Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri*, s.13.

3.3. Tevfik İleri'ye İtham Edilen Davalar

3.3.1. Anayasayı İhlal Davası

Anaysayı ihlal davası, 14 Ekim 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'nda başlamıştır²³⁶. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Mendres başta olmak üzere kabinede görev alan Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Edhem Yardımcı, Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan ve Tevfik İleri gibi önemli kişilerin yanı sıra DP milletvekilleri anayasayı ihlal davasında sanık konumunda yer almıştır²³⁷.

Anayasayı ihlal davası kapsamında; vatana ihanetten anayasayı ihlal, Tahkikat Komisyonu davası, seçimler meselesi, Ankara-İstanbul olayları, görevi kötüye kullanma, rüşvet ve iltimas, Vatan Cephesi davası, gibi başlıca önemli konulardan DP mebusları yargılanmıştır. Tevfik İleri de diğer DP mebusları gibi bu davlardan yargılanmıştır. Bu süreç içerisinde İleri hakkında toplamda 43 dosya hazırlanmıştır. Ancak duruşmalarda İleri, 21 dava dosyasından isnat altında bırakılmıştır. Sonuç olarak Tevfik İleri; 27.07.1961 tarihinde 32 sayfalık yazılı müdafasını vermiştir²³⁸.

3.3.1.1. Tahkikat Komisyonu Davası

Tahkikat Komisyonu, 18. Nisan 1960 tarihinde kurulmuştur. Bu komisyon, CHP'nin adli ve idari mekanları Hükümete karşı teşvik ve tahrik etmek, parti bünyesinde bulunan birtakım kişiler silahlandırılmak suretiyle iktidar partisinin taraftarları aleyhine baskı yapmak, orduyu siyasete dâhil etmek, emniyet ve asayişten sorumlu birimler üzerinde propaganda, baskı ve vaatler yolu ile vazifelerini yapmalarına engel olmak, hükümete karşı halkı gayrimeşru yollara sevk etmek, yıkıcı ve hukuk dışı faaliyetlerini ortaya çıkarmak üzere kurulmuştur²³⁹. Bu komisyonun kurulması, İktidar-muhalefet ilişkilerinin daha da gerginleşmesine sebep olmuştur. Öte yandan muhalefetin sert eleştirileri, basının ağır tahrikleri, her iki parti mensublarının partizanca tutumları siyasi ortamı daha gerginleşmeştirmiştir. Haddizatında iktisadi, siyasi ve sosyal

²³⁶ Yüksek Adalet Divanı, "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve değiştirilmesine" ilişkin geçici kanunun 6. Maddesine göre kurulmuştur. Bu divanın teşekkül ettirilmesinin amacı; Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakan ve eski iktidar partisinin mensublarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamaktır. Bkz: Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı 10525, s.1.

²³⁷ Anayasayı ihlal suçundan Demokrat Parti'sinden sanık konumunda yer alan kişilerin listesine ulaşmak için bkz: TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt I, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302815*, s.3-9.

²³⁸ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: V, 35. Oturum, 31.07.1961, Birinci Celse, s.324.

²³⁹ Sedef Bulut, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 267, 2010, s.174-175.

sorunların giderek artması üzerine zor durumda kalan Hükümet, çareyi basını ve muhalefeti susturmakta bulmuş, akabinde yaşanan Ankara-İstanbul olayları siyasi kaosu daha da arttırmıştır²⁴⁰. Gittikçe şiddetlenen toplumsal ve siyasal kargaşa hükümeti, 27 Mayıs sürecine götürmüştür. 27 Mayıs darbesiyle askeri cunta yönetime el koymuş, DP yetkileri yaşanan hadiselerden mesul tutulmuş ve Yassıada davaları içerisinde Tahikat Komisyonu geniş yer bulmuş, DP vekilleri bu davadan sorumlu tutulmuştur.

İleri, Tahakikat Komisyonu'nun kurulmasına yönelik alınan karara oy verdiğini açıklamıştır. Ancak Salahiyetler Kanunu'un çıkarılması esnasında hiç bir kulis faaliyetlerine şahit olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca parti teşkilatından hiç kimsenin kanun aleyhinde kendisine bir fikir beyan etmediğini de ifade etmiştir. İleri, gerek muhtelif konuşmalarda gerekse mecliste mesele müzakere edilirken kanun hakkında zikr edilen olumlu veya olumsuz beyanatları dinlediğini ileri sürmüştür. İleri, bu kanunu Anayasa'ya aykırı olmadığına vicdanen karar verdikten sonra onayladığını söylemiştir. İleri, bu komisyonun diktaya gitmek gibi bir maksatla kurulduğuna en ufak bir işaret veya kanıt vakıf olmadığını da dile getirmiştir²⁴¹. Ayrıca Tahkikat Komisyonu davasına ilişkin iddia makamlarınca hazırlanan raporda komisyonun teşekkül gayeleri arasında dikta maksadının olmadığını ve faydalı işler için kurulmuş olduğunu ifade etmiştir²⁴².

Öte yandan 24.05.1961 tarihindeki dokuzuncu oturumda; Yüksek Adalet Divanı Başkanı Selim Başol, İleri'ye yönelttiği bir diğer soru ise Örfi İdare Kanunu ile ilgili olmuştur. Başol, İleri'yi; örfi idare kurmak ve komisyonun almış olduğu kararları daha da sert bir şekilde tatbik etmekle isnat etmiştir. İleri, bu kanun hakkında kendisine isnat edilen isnatı kabul etmemiştir. Ayrıca Örfi İdare Kanunu ile komisyon kararlarına itiraz eden vatandaşlar üzerinde bir baskı oluşturulmak istenildiğini söylemiştir. Hatta bu kanun alınmasaydı ve komisyon tarafından alınan kararlara riayet etmeyenler, ağır bir şekilde cezalandırılacağını ifade etmiştir. Bu itibarla Ankara-İstanbul olaylarının ateş ve kanla değil bilakis kanla başlayan hareketlerin önlenmesi için Örfi İdare Kanununun aldığı kararlar çerçevesinde bastırıldığını ileri sürmüştür.

²⁴⁰ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz-2009, s.144.

²⁴¹ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, s.641.

²⁴² TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, s.642.

İleri, bakanlıktan istifa etmeme meselesini de oldukça manidar bir şekilde izah etmiştir. İleri, bir vekilin istifa etmesinin belli şartlara bağlı olduğunu dile getirmiştir. Bu düşünce ile hareket eden İleri, kendi bakanlığı döneminde böyle bir şey olmadığı için istifa etmenin makul olmayacağını Başol'a söylemiştir. Ayrıca İleri, vekillikten istifa etmedi diye Divan tarafından suçlu görülmesi mevzusunu da açıklamıştır. İleri'ye göre; Divan yetkilileri isnat edecek başka bir suç bulamadığından bu meseleden ötürü kendisini yargılandıklarını ifade etmiştir. Diğer taraftan İleri, vekillikten istifa etmesinin Ankara-İstanbul olaylarını önlemeyeceğini beyan etmiştir. Çünkü bu olaylarda sokaklardaki nümayişlerinde halk bir vekilin istifasını değil hükümetin ve bilhassa Adnan Menderesi'in istifasını istemiştir²⁴³.

İleri, Ankara-İstanbul olaylarının başladığı ilk günlerde Genel Kurul'un Sıtkı Yırcalı ve bazı yetkililer tarafından toplantıya çağırıldığını ve genel kurulun toplandığını söylemiştir. Toplantıda; Yırcalı'nın, Adnan Menderes hakkında önemli beyanatlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu beyanatlardan biri de şu idi: "*Adnan Bey, siz bugün -Halk Partililer de dahil olmak üzere- Millet'in ekseriyeti tarafından sevilmehtesiniz. Ama şunu iyi biliniz ki, sizin sevilmeniz demek aynı şiddetle DP'nin sevilmesi demek değildir*". Bu itibarla Yırcalı, bu olayların oluşturduğu ağır tesirlere karşı bir takım tedbirlerin alınması gerektiğinin altını çizmiştir.

24.05.1961 tarihindeki dokuzuncu duruşmada İleri ile Divan başkanı Başol arasındaki en dikkate çekici konuşma ise Adnan Menderes'in dikta bir yönetim kurmaya yönelik iddiaları olmuştur. Bu bağlamda Başol, İleri'ye Menderes'in yeni bir kabine kurma yönelik girişimlerini sormuştur. İleri, meseleye hakim olduğu kadarıyla anlatmıştır. İleri, Menderes'in yeni kabinesinde kimlerin olacağını bilmediğini söylemiştir. Ancak, bu oluşum içerisinde millet tarafından hoş karşılanmayacak birtakım arkadaşların olduğunu da beyan etmiştir. Hatta bu kabine içerisinde Sıtkı Yırcalı ve Esat Budak gibi tanınmış kişilerin yer almadığını aksine hiç tanınmamış kişilerin kabinede yer alacağını söylemiştir. Böylece ahali çevresinde ılımlı bir hava oluşturulmuş olacağını dile getirmiştir. İleri, 5 ile 15 Mayıs tarihleri arasında yapılan Genel Kurul'da Sıtkı Yırcalı'nın ortaya attığı mesele bundan ibaret olduğunu beyan etmiştir. İleri, Hükümette böyle bir değişikliğin yapılacağını; fakat bunun

²⁴³ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, 9. Oturum, 24.05.1961, Birinci Celse, s.643.

gerçekleşmesi için de Ankara-İstanbul hadiselerinin sükunete ulaşmasının beklenildiğini açıklamıştır²⁴⁴.

Diğer taraftan İleri, 5 ile 15 Mayıs tarihleri arasında Genel Kurul'un toplanmasının bir zaruret olduğu kanaatinde olmuştur. İleri, yeni kabinenin oluşturulmasına ilişkin fikri olumlu karşılamakla birlikte aynı zamanda olayların teskin edilmesine yönelik bir tedbir olarak görmüştür. Hatta ihtiyaç duyulması halinde bir koalisyon kabinesinin kurulmasının gündeme geldiğini ve bu teklifin Ali Fuat Başgil tarafından ortaya atıldığını söylemiştir. Ancak bu tekliflerin hiçbirinde Adnan Menderes'i düşürmek ve yeni bir Başbakan başkanlığı altında hükümet kurma arzusunun olmadığını da açıklamıştır²⁴⁵.

Öte yandan Yüce Divan Başkanı Başol, bu tekliflerin Ankara-İstanbul olayları sonrasında gündeme gelip gelmediğini İleri'ye sormuştur. İleri'nin buna cevabı evet olmuştur. Hatta 90'lık ve 28'lik tavrının 25 Mayıs'ta verildiğini söylemiştir²⁴⁶.

Yine Divan Başkanı, Ankara-İstanbul olaylarında alınan sert tedbirlerin Menderes tarafından alınıp alınmadığını, bu tedbirler alınırken ve dikta bir tutum sergilenirken neden istifa etmediğini İleri'ye sormuştur. İleri, bu soruları da cevaplamıştır. İleri; bütün bu hadiselerin seneler içerisinde ortaya çıktığını, bugün bu çatı altında hepsini bir arada mütalaa ettiğiniz zaman başka türlü bir manaların çıkabileceğini söylemiştir. Hükümet, bu hadiselerin ortaya çıkmasını arzu etmemiştir. Eğer olaylar; hükümetin düzenlediği ya da tasarladığı bir politikanın sonucu olsaydı hadiseler Ankara-İstanbul'da değil, memleketin farklı bölgelerine de sirayet edeceğini dile getirmiştir. İleri, bu hadiselerin münferid olduğunu, hükümet ile hiçbir bağlantısının olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca bu hadiselerin sebepleri üzerinde durulması gerektiğini beyan etmiştir. Hatta bunların mahalli idare amirlerinin tavırlarından kaynaklanabileceğine işaret etmiştir²⁴⁷.

Haddizatında İleri, bu hadiselerin tek taraflı olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını da ifade etmiştir. İleri, hadiselerde muhalefetin de payı olduğunu iddia etmiştir. Çünkü kanunların eşit bir şekilde uygulanmadığı kadar muhalefetin kanunları hiçe sayma meselesi de vardır. İleri, demokraside dikta rejimini demokrasinin

²⁴⁴ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, 9. Oturum, 24.05.1961, Birinci Celse, s.644.

²⁴⁵ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, s.644.

²⁴⁶ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, 9. Oturum, 24.05.1961, Birinci Celse, s.644.

²⁴⁷ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, s.645.

soysuzlaşması olarak değerlendirmektedir. Hatta ülkede demokrasinin uzun senelerden beri uygulanmadığını, bu rejimin yeni olduğunu ifade etmiştir. İleri, İsmet İnönü'nün 20 Mayıs 1950 tarihinde Meclis'te beyan ettiği bir sözü bu düşüncesine dayanak olarak göstermiştir. Buna göre; *“bu memlekette demokrasinin tahakkuku için iktidar kadar muhafaletede iş düşer...”*. İleri, muhalefetin, vazifesini hakkıyla eda etmediğini ve bu konudaki hissiyatını paylaşmıştır. İleri, bilhassa memleketin menfaatini düşündüğünü Yüce Divan'a arz etmiştir²⁴⁸.

Nitekim Yüce Divan, İleri'nin bu düşüncelerini bir müdafaa olarak değerlendirmiştir. Her ne kadar İleri, ülke menfaati noktasında çalıştığını ve çaba gösterdiğini beyan etse de Divan'da kabul görmemiştir. Hatta Divan Başkan Başol, İleri'nin muhalefet hakkındaki düşüncelerini de uygun görmemiştir. Bu bağlamda muhalefetin, 1950 seçimlerinin ardından iktidarı gayet dürüst bir şekilde terk ettiğini ifade etmiştir.

Divan Başkanı, İleri'den Atıf Benderlioğlu'yu²⁴⁹ neden istifadan men ettirdiğini de açıklamasını istemiştir. İleri, Benderlioğlu'nun istifa etmesi durumunda yerine atanacak adayın olduğunu, Milli Eğitim Bakanlığını yürüten Benderlioğlu'nun eğitim noktasında ülke menfaatine ilişkin neler yapmak istediğini bildiğini bu nedenle kendisini ikna ettiğini söylemiştir. Aslında Başol, İleri'ye yüklenmesinin nedeni istifayı men etmesinden ziyade istifa etmesi durumunda vaziyetin değişebilme ihtimalinin söz konusu olabileceği olmuştur. Hatta herkesin istifa etmesi durumunda hükümetin kurulamayacağını iddia etmiştir²⁵⁰.

3.3.1.2. Kayseri Nato Hava Meydanı İhalesine Fesad Karıştırılması Meselesi

24.05.1961 tarihindeki dokuzuncu duruşmada İleri ile Divan başkanı Başol arasındaki konuşmalara mevzu bahis olan bir diğer husus Kayseri Nato Hava Meydanı'nın yaptırılması ilgili yaşanan suiistimal ve rüşvet meselesi olmuştur. İleri, bu konuyla ilgili olarak bir dedikodunun olduğunu ifade etmiştir. Bu dedikodunun ise Nato Meydanı ihalesine fesad karıştırıldığı yönündeki söylentiler olmuştur. Bu bağlamda İleri; bir gün Meclis'te iken bir iki arkadaşın geldiğini, kendisine Meydan ihalesinde büyük bir fesadın olduğunu ve mütahidle antlaşma yapıldığını söylemişlerdir. Bunun üzerine İleri, fesad meselesini incelemeye aldığını dile getirmiştir. İleri, yaptığı

²⁴⁸ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt II, s.645-646.

²⁴⁹ Dönemin Milli Eğitim Bakanı'dır.

²⁵⁰ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, s.646-647.

incelemeler sonrasında ihale için yapılan keşfi, yeniden yaptırmıştır. Yapılan yeni keşif sonucunda daha önce belirlenmiş olan bedelin %10 ile %15 altında bir fiyat tespit ettirmiştir. Nitekim, İleri'nin yapmış olduğu bu tahkikatı beğenmeyen ve çıkarlarına ters gören kişiler durumdan rahatsız olmuştur. Hatta bu kişiler, İleri'nin bu hassasiyetini sorgulamakla kalmamış, bu paranın Nato tarafından verildiğini ve memlekete döviz gireceği yönünde fikirler ortaya atmıştır²⁵¹.

Yüce Divan Başkanı Başol, İleri'ye ihale bedelinin neden yüksek gösterildiğini de açıklamasını istemiştir. İleri, meseleyi şu çerçevede açıklamıştır: Nato Meydanı, bir milyon lira daha fazla ihale edilirse memlekete bir milyon liralık döviz daha fazla kalır denmiştir. Ancak İleri, Ülke olarak Nato'nun itimat ettiği bir memleket olduklarını, sırf döviz girecek diye gayrimeşru bir harekete sıcak bakmadığını ibraz etmiştir. Hatta, meydan meselesi noktasında çıkarlarını düşünenler, İleri'nin bu konudaki tavrını Adnan Menderes'e bildirmiş ve İleri'yi şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine Menderes, İleri ile mesele hakkında bir mutalaa yapmıştır. İleri, meseleyi Başbakan'a izah etmiş ve Menderes'in takdirini toplamıştır.

Öte yandan İleri, Nato Meydanı meselesinin bir başka boyutunu da izah etmiştir. Dışişler'den sorumlu bir kişi (Nato işlerinden sorumlu), İleri'nin yanına gelmiştir. Bu kişi; meydan meselesinin geçiktiğini ve Nato'nun bundan rahatsız olduğu yönündeki telaffuzları İleri'ye iletmiştir. İleri'nin ise meseleye bakışı net olmuştur. Bu bağlamda İleri, meseleye işin gecikmesi olarak bakmamış aksine başkaların bundan nemalanmasını engellemek istemiştir. Bu itibarla, İleri, eğer meydan ihalesi yapılacaksa tahkim edilmiş olan gerçek bedel üzerinden yapılması noktasında bir tutum sergilemiştir. İleri'nin bu husustaki hassasiyeti neticesinde, ihale bedeli, yeni tespit ettirilmiş olan meblağ üzerinden yapılmasına karar verilmiştir. İleri'nin Nato Meydanı ile Yüce Divan'a arz ettiği hususlar, bu bilgilerden müteşekkil olmuştur²⁵².

3.3.1.3. Seçimler Meselesi

Anayasayı ihlal kapsamında 29.05.1961 tarihinde yapılan onuncu oturumda görüşülen konulardan biri de 1961 yılı genel seçimlerinin erkene alınması meselesi olmuştur. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin kapatılması hususu da davaya dahil edilmiştir. İleri, CHP'nin kapatılması mevzusuna ilişkin önemli açıklamalarda

²⁵¹ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, s.648.

²⁵² TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.715.

bulunmuştur. İleri; CHP'nin kapatılması ve mebuslarının tevkif edilmesine ilişkin bir bilginin Tahkikat Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporda yer almadığını düşünmektedir. Ancak seçimlere gitmek fikrinin her zaman gündemde olduğunu beyan etmiştir. Nitekim İleri, Harbiye olaylarında CHP'nin bir payı var ise bunu tespit etmeden seçimlere gitmenin sakıncalı olacağını ve hatta tahkikat raporunun meydana çıkartılmadan seçime gidilmesi durumunda DP seçmenlerinin sandığa gitmeyeceğini vurgulamıştır²⁵³.

Öte yandan İleri, harbiye hadiselerine ilişkin Tahkikat Komisyon'un düzenlemiş olduğu raporda CHP'yi idare edenlerin haklarında birtakım suçlar tespit edilmiş ise bunların görmezlikten gelinmesinin söz konusu olmayacağını söylemiştir. Ayrıca eğer CHP'nin faaliyetleri içerisinde birtakım suçlar tespit edilmişse bunlar üzerine gidilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İleri, CHP'nin suçlu olması durumunda ve bu suça ilişkin yargı süreci başlatılmazsa seçimlere gitmenin doğru olmayacağı fikrinde olmuştur. İleri, bu fikrini geçmiş deneyimlerine dayandırarak güçlendirmiştir. Bu bağlamda 1957 seçimlerini örnek göstermiştir. İleri, 1957 seçimlerinde CHP'nin DP müşahidleri ve seçmenlerini korkuttuğunu ve bu korku psikolojisi neticesinde ne müşahidler ne de seçmenlerin DP için seçime gidebileceğini söylemiştir. Bu durum da CHP'nin menfaatine hatta iktidarı eline almasına neden olabileceğini iddia etmiştir. Keza İleri, CHP'nin 1950 yılından beri iktidara gelmeyi arzuladığını, zorlama ile olsa bile 1961 seçimlerinde bu hedefine ulaşmak istediğini beyan etmiştir.

İleri, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının temel gerekçesini CHP'ye bağlamaktadır. Çünkü ona göre; mezkur parti, gayrimeşru yollar ile çalışmakta ve gizli faaliyetleri bulunduğunu esas gayesinin iktidarı yeniden ele geçirmektir. Bu nedendir ki Tahkikat Komisyon'u CHP'nin bu gizli faaliyetlerini incelemek üzere kurulduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan İleri, Divan Başkanı'ndan Tahkikat Komisyonunun hazırlamış olduğu raporun açıklanmasını istemiştir. Bu raporun ortaya çıkması durumunda CHP için ortaya atılmış olan iddialar gün yüzüne çıkabileceğini ileri sürmüştür. İleri, Divan Başkanı ile yapmış olduğu tüm konuşmalarda bu raporun paylaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır²⁵⁴.

²⁵³ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.715.

²⁵⁴ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.716.

Nitekim, İleri ile Yüce Divan Başkanı Başol arasındaki seçim tartışmaları son bulmamıştır. Bilhassa taklibi hükümet tartışması bu oturumdaki konuşmalara damga vurmuştur. Bu bağlamda Başol, taklibi hükümetle CHP'nin başa gelmesi durumunda, muhalefet tarafından oluşturulacak olan baskı ile hükümetin fesh edeceğini iddia etmiştir. Oysa İleri, Başol'un bu iddiasını kabul etmiştir. Hatta 1957 seçimleri sonrasında süreçte CHP, öylesine bir baskı yapmıştı ki DP'nin bir sonraki seçime giremeyeceğini beyan etmiştir. Böylece CHP'nin seçim yolu ile taklibi hükümet yapmış olacağını ileri sürmüştür²⁵⁵.

İleri ile Başol arasında seçim tartışmaları devam ederken Başsavcı, bir soru sormuştur. Buna göre, DP, 1957 seçimlerinde bir hile veya fesat karıştırılmış olacağını iddia etmektedir. Başol; baskı ve şiddetin 1957 seçimlerinin sonuçlarına tesiri söz konusu ise DP, bu nedenlerden ötürü kaç kişiyi mahkemeye verdiğini sorgulamıştır. Ayrıca 1957 seçimlerinin ardından CHP'nin bu seçimler hakkında Meclis tahkikatının açılmasını istediğini ve buna istinaden de hükümete bir teklifte bulunduğunu ne var ki 1957-1960 yılları arasında hükümetin Meclis tahkikatını neden açmadığını irdelemiştir.

İleri, bu soruları cevaplayacak yetkililere sahip olmadığını, o dönemde Ulaştırma Bakanı olarak görev yaptığını ve neden tahkikat açılmadı diye sorgulama yetkisinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca 1957 seçimlerine gelince gerçekten de bu seçimin gayri meşru olduğunu iddia edenlerin olduğunu söylemiştir. Bu seçimlerde görev yapan DP müşahidleri bir, CHP'nin üç müşahidi olmasına rağmen CHP'liler her seçime itiraz etmiş ve hepsi reddedilmiştir. Bunun üzerine Başol, DP ekseriyetine rağmen CHP karşısında yılgınlık mı gösterdiğini ifade etmiştir. İleri'nin cevabı oldukça manidar olmuştur. Bu bağlamda CHP'nin azınlıkta olan vekilleri, çoğunlukta olan DP'lileri yıldırıldıklarını ve azınlığa düşürdüklerini söylemiştir²⁵⁶.

Öte yandan duruşmada; 1957 seçimlerinde ortaya çıkan darp hadiseleri sonucunda partilerin kendi taraftarlarının daha fazla yaralandıkları mevzusu da ele alınmıştır. Bu bağlamda Divan Başkanı, *CHP'den kaç kişi sizden kaç kişi yaralandı?* gibi bir soruyu İleri'ye yöneltmiştir. İleri'nin meseleye bakışı oldukça manidar olmuştur. Buna göre; DP'den yararlananlar eve giderken CHP'den yaralananların Kızılay Meydanı'na giderek halkı galeyana getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir²⁵⁷.

²⁵⁵ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.716.

²⁵⁶ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.717.

²⁵⁷ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.717.

Yine Başsavcı'nın ortaya attığı bir diğer mevzu ise bir DPlinin yirmi Halk partiliye bedel olduğu yönündeki iddialar olmuştur. İleri, bu meseleye de açıklık getirmiştir. İleri, ilk olarak böyle bir cümle zikretmediğini söylemiştir. Böyle bir söz ortaya atılmasında Erzurum'da yaşanan bir hadise etkili olmuştur. Buna göre, 15 ile 20 CHP'li vekil, Erzurum'a gitmiş ve hükümeti tenkid etmiştir. Bu arada bir seyahat esnasında İleri de Erzurum'a uğramıştır. Erzurum'da CHP'li vekiller, İleri'ye tenkidte bulunmuş ve cevap vermesini istemişlerdir. Bunun üzerine Erzurum Belediyesinin toplantı salonunda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda İleri ile CHP'li vekiller arasında kinayeli bir başlangıç konuşması yapılmıştır. Bu konuşmalarda, siz bir biz yirmi kişiyiz nasıl cevap vereceksiniz? Diyaloğu geçmiştir. Bunu üzerine İleri, *“bizim bir tanemiz onların yirmi tanesine cevap verebilir”*, cümlesini zikretmiştir. Ayrıca İleri, bu cümleyi sarf ederken maksadının yirmi tane eli bıçaklı ve biz tabirini kast etmediğini Yüce Divan'a beyan etmiştir²⁵⁸. Nitekim Başol, 15.06.1961 tarihindeki yirminci oturumunun ikinci celsesinde ifade ettiği *“İleri, bir demokrat yirmi Halk partiliye bedel. Öyle olmaz Bir münevver yüz cahile bedel, sayı ile değil aklı erene demek istiyor”* şu sözünden anlaşıldığı üzere İleri'nin bu konudaki beyanatını dikkate almadığını söylemek mümkündür²⁵⁹.

3.3.1.4. Görevi Kötüye Kullanma Davası

03.07.1961 tarihinde yapılan Anayasa ihlal davasının yirmi dokuzuncu oturumunun ikinci celsesinde Başsavcı, Tefik İleri'ye ait toplamda 43 dosyanın Yüce Divan'a gönderildiğini bu davaların 21 tanesinin suiistimal ile ilgili olduğunu ifade etmiştir²⁶⁰. Bunun üzerine İleri, Başsavcı'nın ithamlarına ilişkin önemli açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre; İleri, kendisi ve dava arkadaşlarını açık bir şekilde hırsızlıkla itham etmek istediklerini söylemiştir. Ancak bir yıla yakındır devam eden Yüksek Soruşturma Kurulundaki sorgu esnasında şahsına münferit bir suiistimale veya hırsızlığa ilişkin bir sorulmadığını beyan etmiştir. Öte yandan İleri, Başsavcı'nın dile getirdiği 21 dosyanın ise Milli Eğitim Bakanlığını icra ettiği dört yıllık süre zarfında yaklaşık 5 ile 10 bin öğretmenin yerlerini değiştirmeye yönelik görevi kötüye kullanmanın ötesine geçmediğini söylemiştir. Ayrıca Samsun Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne ait bir kısım demiri ödünç olarak karayolları işçilerinin mesken

²⁵⁸ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, 10. Oturum, 29.05.1961, İkinci Celse, s.717.

²⁵⁹ Naskali, *Anayasa Davası 3*, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul 2011, s.1808.

²⁶⁰ Naskali, Emine Gürsoy, *Anayasa Davası 4*, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul 2011, s.2598.

kooperatifine vermemle ilgiliydi. İleri, yapılan sorgulamalarda kendisine başka birşeyin sorulmadığının altını çizmiştir²⁶¹.

3.3.1.5. Dikta Yönetim: 7468 Sayılı Kanun

14.07.1961 tarihinde yapılan Anayasası ihlal davasının otuz beşinci oturumunun birinci celsesinde Başsavcı Altay Ömer Egesel, 7468 sayılı kanun ile ilgili önemli açıklamalar yapmıştır. Başsavcı; Bakanlar Kurulu'nun kabul etmiş olduğu bu kanunun²⁶², anayasayı ortadan kaldırdığını, hükümleri ile ülkede tam bir dikta yönetimin hakim olmasına sebebiyet verdiğini iddia etmiştir. Ayrıca bu kanunun meclise sunulduğunda gerek meclis müzakerelerinde gerekse ilim camiası (öğretim üyeleri ve öğrenciler) ciddi bir şekilde eleştirildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Muammer Aksoy'un Ulus Gazetesi'ndeki, Kubalı'nın ise Ulus, Cumhuriyet ve Demokrat İzmir gazetelerindeki röportajlarında bu kanunun çeşitli kararları bakımından anayasayı ihlal ettiğini açık bir şekilde beyan etmiş olmalarına rağmen Celal Bayar ve Adnan Menderes etrafında toplanan umum-ı efkar (Bunlardan biri Tevfik İleri'dir), kanunun kabul edilmesinde büyük bir çaba sarf ettiğini iddia etmiştir. Başsavcı, Tevfik İleri ve Celal Yardımcı'nın grup ve meclis görüşmelerinde bu kanun lehinde görüş beyan ettiklerini ifade etmiştir. Hatta Başsavcı, Tevfik İleri hakkında şu cümleleri sarf etmiştir:

“Bir zamanın milli heyecanını bayrak gibi temsil eden Milli Türk Talebe Birliği Başkanlarından Tevfik İleri, müfrit partizanlığının insanı ne hale getirdiğinin gerçek bir misali teşkil eder. “Bu memleketin Cumhuriyet Halk Partisi'ne terk edersek kahrolurum. El birliği yapmak için karar vermemiz lazımdır” diye grup zaptında (12/4/1960 sayfa 214-223) konuşan Tevfik İleri, bu konuşmasını Tahkikat komisyon'un kurulması safhasında da

²⁶¹ TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: IV, 29. Oturum, 03.07.1961, İkinci Celse, s.717.

²⁶² Bu kanun; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri ilgilidir. Kanun ilk maddesinde; Türkiye Büyük Müllet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tâli Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddei umumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adli âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetlere sahip olduğu belirtilmiştir. İkinci maddesinde ise; Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine, Siyasi mahiyet arzeden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya yönelik önemli hususlara ilişkin kararlar yer almaktadır. 7468 sayılı kanun ile ilgili Bkz: Resmi Gazete, 28 Nisan 1960, Sayı: 10491, s.1.

yapmış idi. Demokraside çok partili hayatın normal bir hal bulunmasına ve partililerin iktidar gelmek için mücadeleleri de tabii bulunmasına göre, dikensiz gül bahçesinin mucidi Tevfik İleri'nin muhalif partilere niçin tahammül edemediğini ve bu dava sırasındaki tutumu da açıkça göstermiştir. Anayasayı muhtelif yönlerinden ilga eden kanunlara rey vermiştir. Hükümet üyesi olarak da bir çok kanunların Anayasayı tağyir eder mahiyetteki lahiyelerini imza etmiştir. Kırşehir'in muhalefete oy vermesinden dolayı ilçe haline indirilmesi, keza iktidara bir tek oy bile vermeyen Abana'nın nahiyeden köye çevrilmesi kanununu desteklemiştir. Sinop'un son seçim de Halk Partisini terk edip DP'den mebus çıkarması üzerine yaptığı şu konuşmaya bakın: “Bu itimadınızın seremesini adım adım idrak edeceklerdir. (Zafer Gazetesi, 14/3/158 nüshası)” mahiyeti, bu dava ile tamamı ile tezahür eden Tahkikat Encümeninin salahiyeti kanunu hakkında mecliste söylediği şu sözler dikkate şayandır. “Tahkikat Komisyonu bugün bütün vuzuhu ile tebaruz eden korkunç bir zihniyetin bütün teferruatı ile Millet Meclisine getirilmesi için kurulmuştur... Kararlarınızı, kanunlarınızı tanımıyorum diyenlere, millet hakimiyetinin, millet iradesinin ne olduğunu, o iradeyi temsil eden yeksek meclisiniz, alacağınız tarihi karar ile göstereceksiniz”. Şu konuşmanın metnine dikkate edelim, salahiyet kanunu sanki kanun imiş ve sanki milli iradeyi temsil ediyormuş gibi sarf edilen bu büyük sözler, gerçekte milli hakimiyeti ortadan kaldırıp kendilerinin en aşağılık arzularını bu memlekete hakim kılmak isteyen bir tatbikatı gösteriyordu. Partizan bir zihniyet ile namuslu memurları meclis kürsüsünden hırsız diye ilan eden, yüz binlerce lirayı zimmetine geçirdiğini bildiren Tevfik İleri, gerçek hakkında konuştuğu memurdan aldığı rakamları tahrif ederek bu tarzda beyan da bulunur iken asla yüzü kızarmıyordu. Ama şimdi kendisinin düzineleri bulunan suiistimallerini delilleriyle açıkladığımız zaman bize: “Başsavcı başımızla oynuyor helal olsun ama, namusumuzla oynamayınız” diyor. Biz kendisinin namusu ile oynamıyoruz. Müspet delilleri ile sabit olduğu vechile Anayasayı tadil ederek diktayı memlekete yerleştirenlerin birinci derece iştirakçilerindendir. İç tüzüğün tadili sırasında 12.12.1957 tarihinde grupta

yaptığı konuşmada gösteriyor ki O, bütün itikametlerde memlekete muhalefete muhalefeti yok etmek azmindedir. Duruşma esnasında Vatan Cephelelerinin kurulması mevzusunda yaptığı konuşmaları bu iddiamızı tamamı ile teyit eylemektedir”²⁶³.

Gerçekten de Başsavcının, Tevfik İleri hakkında ortaya atmış olduğu iddialar dikkate şayandır. Anayasayı ihlal davası kapsamında İleri'nin maruz kaldığı davaların başında, Tahkikat Komisyonunun kurulması, görevi suiistimal, rüşvet, muahlefetinin ortadan kaldırılması ve ülkede dikta rejiminin yerleştirilmesi hususları gelmiştir. İleri, bu iddiaları duruşmalarda nazarınca reddedip, ithamları çürütmeye yönelik açıklamalarda bulunmuş olsa da Başsavcının İleri hakkındaki kanaatinde değişiklik olduğunu söylemek mümkün değildir.

3.3.2. Avukatların Tevfik İleri'ye İlişkin Savunması (Anayasayı İhlal Davası)

Yassıada soruşturmalarında sanık durumunda yer alan Tevfik İleri'yi savunan avukatlardan biri Hüsametdin Cindoruk diğeri Fevzi Çığırman'dı. Anayasayı ihlal davası kapsamında 27.07.1961 tarihinde yazılı savunma hazırlayan avukatlara göre; Başsavcının İleri hakkındaki ithamlarını üç grupta toplamaktadır. Bunlar;

- ❖ TBMM ve Meclis gruplarında yaptığı konuşmalar,
- ❖ Parti kongrelerindeki nutukları,
- ❖ Bazı kanunlara verdiği oylar,

Bu bağlamda İleri aleyhine delil olarak ileri sürülenler daha çok sözlü ifadelerden oluşmaktaydı. Ayrıca şer'i faaliyetler vardı bunlar da davaya dahil olan tüm DP vekilleri içine almaktaydı.

Başsavcı, İleri'yi “anayasayı ihlal etmek ve dikta rejimin memlekete yerleştirenlerin birinci derecede sorumluları arasında görmüştür. Bu bağlamda 12.02.1957 tarihinde İleri'nin grup meclis konuşmasında ifade ettiği “memlekette muhalefeti yok etmek” cümlesini delil göstermiştir. Başsavcı; İleri'nin anayasayı ihlal ettiği, dikta yönetimi desteklediği ve muhalefeti yok etmek istediğini iddia etmiştir. Ne var ki bugünkü şartlarda hem muhalefet var hem de diktatörlük. Avukatlar, böyle bir iddiayı öne sürmek, diktanın yokluğunu kabul etmek olduğunu söylemiştir²⁶⁴.

²⁶³ Anayasayı İhlal Davası, Cilt V, 35. Oturum, 14.07.1961, Birinci Celse, s.254-255.

²⁶⁴ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.33.

3.3.2.1. Konuşmalar

İleri'nin avukatları, davanın devlet kuvvetleri aleyhine işlenen bir suç olduğunu göz önünde tutulursa, söz halindeki beyanların bir delil veya hukuki bir fiil teşkil etmeyeceğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca İleri'nin hitabet yönünün kuvvetli olması hasebiyle kongre ve Meclislerde sık sık kürsüye çıkartıldığını ifade etmişlerdir. İleri, meclis grubunda ve TBMM'de yapmış olduğu konuşmalarda muhalefetin tutumundan şikâyetçi olmuştur. İddiaya göre İleri bir kongrede “dikensiz gül bahçesi” tabiri ile muhalefetsiz bir meclisin hasretini duymuştur. Bu delilleri birleştiren başsavcı Egesel, İleri'nin bir dikta taraftarı olduğu neticesine varmıştır.

Avukatlar, İleri'nin farklı zaman ve mekanlarda ifade ettiği cümleleri ileri sürerek Başsavcı'nın iddialarını çürütmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda 11 Mart 1957 tarihinde Zonguldak'ta düzenlenen İl kongresinde İleri; *“biz parti olarak demokrasinin en zaruri bir aracı olarak muhalefetin mevcudiyetini istiyoruz”*, cümlesini zikretmiştir. Yine 13 Mayıs 1957 tarihinde Burdur'da tertip edilen DP kongresinde İleri, *“biz, muhalefetsiz bir demokrasiye inanmıyoruz. Muhalefet bizce iktidar kadar lüzumludur”*, ifadesini söylemiştir. Keza 1 Nisan 1957 tarihli Çankırı DP kongresinde İleri, *“Biz muhalefetsiz iktidar olmayı istemiyoruz, bizim inandığımız muhalefet, memleketin hayrına iyiye iyi, kötüye kötü diyen ve iktidara yardımcı olan muhalefettir.”* ifadesini dile getirmiştir²⁶⁵.

İleri'nin Avukatları, bu konuşmaları dayanak göstererek hakkında isnat edilen suçu çürütmeye çalışmışlardır. Öte yandan Avukatlar, İleri'nin salahiyet kanununun kabulü esnasında yaptığı konuşmaları suç sayan delillerle ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Onlara göre İleri'nin bu kanunla ilgili Meclis'de yapmış olduğu konuşmaları, o gün Meclis'de yaşanan olayların tesiriyle ifade edildiği şeklinde olmuştur. Ayrıca İleri'nin hatiplik yönüne dikkate çekerek bu tür duygulara sahip kişilerin hislerine kolay hakim olmayacaklarını söylemişlerdir. İleri'nin kanunla ilgili konuşmasında şu cümleyi sarf etmiştir: *“kararlarınız ve kanunlarınızı tanımıyorum diyenlere millet hakimiyetinin, ne olduğunu, o iradeyi temsil eden Meclis'in alacağı tarihi karar ile göreceksiniz.”*. Avukatlar, bir vekil olarak muhalefetin tutumundan şikâyetçi olan İleri'nin sarfettiği bu sözler, onun dikta yönetimini kast ettiği anlamına gelmediğini savunmuşlardır.

²⁶⁵ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.34.

3.3.2.2. Tutumu

Avukatlar, İleri'nin muhalefete olan tutumu noktasında delil olarak gösterilen 12.04.1960 tarihli zabtın yalnız nakledildiği ifade etmişlerdir. O konuşmasında şahit olduğu olayları ve muhalefetin çirkin propagandalarını açıklamaktadır. Başsavcı, İleri'nin o konuşmalarda dile getirdiği şu cümleyi *“Bu memleket, CHP'sine terk edersek kahrolurum”* kanıt göstererek iddiasını ispatlamak maksadındadır. Ancak Avukatlar cümlenin çarpıtıldığını, aslının ise *“her hangi bir hatamız olursa bu memleketin Halk Partisine terk edersek dağ başında partimize gönül vermiş insanlar hesabına kahr olurum.”* şekilde olduğunu ifade etmişlerdir²⁶⁶. Bu bağlamda Avukatlar; Başsavcının iddia ettiği muhalefeti yok etmek veya dikta yönetime geçmek gibi bir amacının olmadığını kanıtlamaya gayret göstermiştir²⁶⁷.

3.3.2.3. Kanunlar

Başsavcı, İleri'nin anayasaya aykırı kanunlara oy vermek suretiyle anayasayı ihlal ettiğini iddia etmiştir. Başsavcı, Kırşehir veya Abana hakkında çıkartılan kanunları delil göstermiştir. İleri'nin avukatları bu iddiayı da kabul etmemiştir. Zira Kırşehir kanununun aynı seçim dönemi içerisinde önce kaza sonra vilayet yapılması dikta iddiasını tekzip edici bir mahiyettedir. Öte yandan Abana kanununun yasalara uygun olduğunu, hatta 27 Mayıs sonrasında kurulan komisyon tarafından hazırlanan raporda bu kanunun antidemokratik bir niteliği barındırmadığını vurgulanmıştır. Ayrıca avukatlar, diğer kanunların anayasaya aykırılıkları iddiasının ise subjektif bir beyandan ibaret olduğunu söylemiştir²⁶⁸.

3.3.2.4. Ölçsüz Davranışlar

Başsavcı, İleri'yi aşırı bir şekilde aykırı ve ölçsüz davranmakla suçlamıştır. Ancak Avukatlar, Başsavcının bu iddiasını da kabul etmemiştir. Onun normal yaşamında olan heyecan ve duyguları onun siyasi hayatına da sirayet etmiştir. Bu itibarla bu duygu ve karakterler, İleri'yi haddini aşan bir kişi olduğunu göstermemektedir. Keza İleri'nin konuşmaları incelendiğinde memlekete hizmeti her zaman önde tuttuğu görülmektedir²⁶⁹.

²⁶⁶ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.35.

²⁶⁷ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.36

²⁶⁸ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.36.

²⁶⁹ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.37.

3.3.2.5. Çıkarıcılık

İleri, her yönden dürüstlüğü, saflığı ve sadakatiyle örnek bir devlet adamı olmuştur. Keza Başsavcı, İleri'nin gayrimeşru bir servet elde etme yoluna başvurmadığını ifade etmiştir. Avukatları Başsavcının bu bakışına teşekkür etmekle birlikte İleri'nin maddi konularda olduğu kadar manevi hissiyatını da ön planda tuttuğunu ifade etmişlerdir²⁷⁰.

Sonuç olarak İleri'yi müdafî konumunda yer alan Cindoruk ile Çığırın, anayasayı ihlal davası kapsamında İleri'ye itham edilen davalara ilişkin kesin bir delil tespit edilemediğinden İleri hakkında sorumsuzluk kararının verilmesini istemişlerdir.

3.3.3. Ankara-İstanbul Olayları Davası

28 Nisan ile 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında İstanbul ve Ankara'da adam öldürmek, öldürmeye teşebbüs etmek, azmettirmek, iştirak etmek, ağır derecede yaralamak, fertlere karşı kötü muamele, görevi kötü kullanmak ve hükümet memuriyeti unvanı gasp etmek suçlarından Celal Bayar, Adnan Menderes ve 116 suç ortakları hakkında son tahkikatın yapılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda Yüksek Soruşturma Kurulu, 18-20.09.1960 tarihlerinde hazırlamış olduğu 3 sayılı karar dosyasını 6.10.1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'na sevk etmiştir²⁷¹.

İstanbul-Ankara olayları davasının ilk oturumu; 2.2.1961 tarihinde Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol ile sekiz divan başkanı yardımcısı ve Başsavcı sıfatında Altay Ömer Egesel ile on bir yardımcısıyla başlamıştır. Davaya müdahil olan ve sanık konumunda yer alan DP'nin üst düzey yöneticilerinden olan Tefik İleri, yukarıda zikr edilen olaylardan mesul tutulmuştur.

Bilindiği üzere Ankara-İstanbul olaylarının ortaya çıkmasında sosyal ve siyasi gibi çeşitli dinamikler etkili olmuştur. Bilhassa iktidar-muhalefet çekişmesi, bu olayların husule gelmesinde son derece etkili olduğunu söylemekte fayda vardır. Örneğin DP, Tahkikat Komisyonu'na tanıdığı geniş haklar, yalnız muhalefet partilerinin değil aynı zamanda basın ve üniversite çevrelerinin de sert tepkilerine neden olmuştur. Yine DP'nin halkı galyana getirdiği gerekçesiyle ana muhalefet partisi olan CHP'yi

²⁷⁰ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No: 98, Sıra No: 2, s.37.

²⁷¹ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4504, Demirbaş: *7302822*, s.1.

kapatmaya, basını susturmaya, özgürlükleri askıya alma girişimleri toplumsal hareketleri tetiklemiştir²⁷².

9 Ocak 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğrencileri, Said Nursi'yi ön plana çıkaran DP yetkilerini uyarmak amacıyla bir miting düzenlemiştir. Akabinde 18 Nisan'da Tahkikat Komisyonunun kurulması üzerine 19 Nisan günü Ankara'daki öğrenciler de bu uygulamaya karşı çıkan CHP Başkanı İnönü lehine Kızılay'da bir gösteri yapmıştır. Hatta halktan bir kısım bu gösteriye destek vermiş, "Hürriyet, Hürriyet..!" diye bağirmiştir. Gösteriyi dağıtmak isteyen polisler çıkan sürtüşmeler yüzünden "22" kişi gözaltına alınmıştır²⁷³.

Öte yandan soruşturma komisyonuna tanınan çok geniş yetkiler, bardağı taşıran damla olmuştur. Bu yetkiye, üniversitenin çeşitli kesimlerinden ve muhalefetten sert tepkiler gelmiş ve anayasayı ihlal ettiği ifade edilmiştir. En büyük tepki ise öğrencilerden gelmiştir. 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nde DP iktidarı aleyhine büyük bir gösteri başlamıştı. Binlerce öğrenci "Menderes istifa..! Kahrolsun diktatörler..!" sloganlarıyla Bayezıt Meydanı'ndan yürüyüşe geçmişlerdi. Giderek büyüyen göstericileri dağıtabilmek için güvenlik güçlerine emir verilince çıkan çatışmada, "2" öğrenci ölmüş, birçoğu da yaralanmıştır²⁷⁴.

Hükümet bu olaylar üzerine aynı gün İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmiştir. 29 Nisan günü ise Ankara'da olaylar farklı bir mahiyete bürünmüştür. Geniş çaplı bir öğrenci ayaklanmasına dönen hadiseler, Hukuk fakültesinde başlamış, Siyasal Bilgiler'de şiddetli bir hal almıştır. Hukuk öğrencilerinin "*Menderes istifa, diktatörlük kahrolsun..!*" sloganlarıyla atarken, Siyasal'da öğrencilerle güvenlik güçleri arasında çatışmaya yol açmıştır²⁷⁵.

DP, İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan ederek, birçok gazeteyi kapatarak olayların önünü geçmek istediye de başarı olamamıştır. 1960 yılının Nisanında başlayan öğrenci hareketleri, partiyi iktidardan ederken aynı zamanda Yassıda duruşmalarında DP vekillerinin sorumlu tutuldukları davaların başında gelmiştir. Bu kapsamda, Harbiye hadeseleri, Örfi İdare kanununun çıkartılması ve basına sansür gibi

²⁷² Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s.205.

²⁷³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s.206.

²⁷⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s.207.

²⁷⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4.Kitap, II. Bölüm, s.208.

çeşili iddalar, bu dava kapsamında ele alınmıştır. İleri'nin Yassıada duruşmalarındaki davası, bu hususlar üzerine şekillenmiştir.

3.3.3.1. Harbiye Hadisesi

İstanbul-Ankara olayları kapsamında 10.2.1961 tarihinde yapılan üçüncü oturumda görüşülen davalardan birisi de Harbiye meselesi olmuştur. Hadise, harp okulunun yürüyüşü ve genç subaylar olayı olarak bilinmektedir.

Ankara-İstanbul olayları davası kapsamında Yassıada duruşmalarında İleri'ye sorulan hususlar içerisinde Harbiye hadisesi yer almıştır. Bu bağlamda İleri, Harbiye hadisesinin yaşandığı zamanda orada olmadığını iş icabı bir seyahatte olduğunu söylemiştir. Aslında İleri, harbiye hadiselerinin olacağına ilişkin duyumların on gün öncesine kadar hükümet tarafından bilindiğini ifade etmiştir. Hatta Harp okulunda bulunan öğrencilerin bir yürüyüş tertip edeceklerini tahmin ettiklerini beyan etmiştir. Öte yandan harbiye hadiselerin ortaya çıkması ve bir aya aşkın devam eden olayların içinden nasıl çıkılacağı bakanlar kurulunda görüşüldüğünü, meselenin biran evvel hal edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği yönünde fikirlerin ortaya atıldığını söylemiştir. İleri, bu tedbirlerin Bakanlar Kurulu tarafından ortak bir çalışma sonucunda alınması gerektiğini dile getirmiştir. Hatta alınacak tedbirleri, uygun bulan veya bulmayan bakanların da olabileceğine işaret etmiştir. Ancak, harbiye olayları konuşulmasına rağmen buna ilişkin tebdir almak hususunun kurulda konuşulmadığını açıklamıştır.

Diğer taraftan İleri, Harbiye hadiselerine müdahil olan üç ile dört yüz kişi civarında öğrenci taifesinin gayet nezih, sakin ve politikaya kesinlikle meyl etmeyen askere has bir edayla marşlar söyleyerek yürüdüklerini ve mekteplerine gittiklerini beyan etmiştir. Keza mektepte kalan öğrencilerin ise bu hareketi yakından takip ettiklerini ve arkadaşlarını muhafaza ettiklerini ifade etmiştir. Haddizatında yürüyüşe katılan öğrencilere, polisin müdahale etmediğini dile getirmiştir. Eğer bir ceza söz konusu olsaydı disiplin cezasının okul yönetimi tarafından verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir²⁷⁶.

Bu itibarladır ki İleri, harbiye olaylarına ilişkin her hangi bir tedbirin alınmadığını Yüce Divan'a arz etmiştir. Bakanlar Kurulunun 27 Nisan ve 22 Mayıs

²⁷⁶ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 10.2.1961, Üçüncü Oturum, s.242.

tarihleri olmak üzere iki defa toplandığını ve Nümayiş meselesinin konuşulduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Başkan Başol, toplantılarda nümayişler meselesi konuşulurken yetkililer arasında tedbirler noktasında aşırıya kaçma gibi söylemlerin dile getiren kişilerin olup olmadığı sormuştur. İleri, tedbir noktasında toplantılarda zıt fikirlerin ortaya çıktığını, tartışmaların yaşandığını ve Başbakan'ın konuşması üzerine bu tartışmalara son verildiğini açıklamıştır. Bu bağlamda Menderes, yapmış olduğu konuşmayla sert tedbirlerin alınmasını isteyen grubun fikriyatını değiştirmiştir²⁷⁷. Netice olarak İleri, hadiselere ilişkin gerekli izahatlarını yapmış olmasına rağmen Divan Başkanı, kendisini tedbir almamakla isnat etmeye devam etmiştir²⁷⁸.

3.3.3.2. Örfi İdare Kanunu

İstanbul-Ankara olayları kapsamında 17/2/1961 tarihinde yapılan beşinci oturumun ikinci celsesinde Yüce Divan Başkanı ile Tefik İleri arasında mevzu bahis olan bir diğer konu, örfi idare kanununun kabul edilmesi ve uygulanması meselesi olmuştur. İleri, bu husus ile ilgili olarak mühim açıklamalar yapmıştır. Bu bağlamda ilk olarak *“her vekilin hükümetin umumi siyasetinden mesul”* olduğunu beyan etmiştir. Akabinde hangi suçun sanığı olarak bu divanda yargılandıklarını Yüce Divan'a sormuştur. Hazırlanan iddianamelere göre; Divan karşısında İleri ve dava arkadaşlarına isnat edilen suçlar, adam öldürmek, öldürmeye teşebbüs etmek, azmettirmek, iştirak etmek, ağır derecede yaralamak, fertlere karşı kötü muameleden oluşmaktadır. İleri, ortak bir suçun muhatabı olabilmeleri için Bakanlar Kurulu olarak bu suçların işlenmiş olması gerektiğini ileri sürmüştür²⁷⁹.

İleri, iddianamede bu suçları işlediklerine dair dokuz tane kanıtın olduğunu ancak bunların sekiz tanesinin asılsız olduğunu, geriye kalan Örfi idarenin ilanına ilişkin fiiliyatın mesuliyetleri dâhilinde olduğunu söylemiş ve bunu da açıklamıştır.

İleri, 28 Nisan sabahında vuku bulan Harbiye hadiselerini, İç İşleri Bakanı Namık Gedik'ten öğrendiğini söylemiş fakat bu bilgilerin doğru olup olmadığına ilişkin kesin bir kanaate varamamıştır. Akabinde İstanbul Üniversitesi'nin Milli Eğitim Bakanlığına göndermiş olduğu senato kararı ile İstanbul Valisi'nin İç İşleri Bakanlığına

²⁷⁷ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 10.2.1961, Üçüncü Oturum, s.243.

²⁷⁸ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 10.2.1961, Üçüncü Oturum, s.244.

²⁷⁹ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 17.2.1961, Beşinci Oturum, İkinci Celse, s.383-384.

havale ettiği raporda, Harbiye hadiselerinin vukua geldiğine ilişkin bilgiler taşımaktadır. Bu raporların Bakanlar Kurulu'na ibraz edilmesi üzerine bakanlık heyeti, olayla ilgili çalışmalara başlamıştır. İleri, harbiye hadiselerinin kendilerine ulaştığı andan itibaren konuyla ilgilendiklerini ifade etmiştir.

Öte yandan İleri, Harbiye hadiselerinden on ay geçmiş olmasına rağmen meselenin özünün hala anlaşılmadığını söylemektedir. Ne var ki Başol, İleri'nin ifade ettiği bu söylemleri dikkate almamıştır. Başol, Yüce Divan'dan çıkacak kararda İleri'nin meseleyi anlaması ya da öğrenmesinin pek de mühim olmadığını, vuku bulan olayı bildiği halde kanunların gerektirdiği şekilde hareket etmesi gerekirken aksi bir tavır sergilediğinden suçlu olduğuna kanaat getirileceğini beyan etmiştir.²⁸⁰

İleri, Yüce Divana hitaben; *İç İşleri Bakanlığının harbiye hadiseleri ile ilgili kendisine iletmiş olduğu bilginin doğru olmadığını söylememi istiyorsunuz* demiştir. Ancak böyle bir şeyin olamayacağını, meselenin bakanlık tarafından anlatıldığı şekliyle çıktığını ibraz etmiştir. Ayrıca bu hadiseler esnasında “10 ölü, 20 ölü var, ölüler buzdolaplarında gizlendi, kıyma makinelerinde kıyıldı, elbiseleriyle gömüldü” gibi çeşitli dedikoduların ortaya atıldığını fakat Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırlamış olduğu kararnamaden öğrenildiğine göre bunların hiçbirinin doğru olmadığını söylemiştir. Bununla birlikte 9 Haziran günü şehitlerin cenaze merasimlerinin radyodan anlatıldığını, İstanbul Üniversitesi rektörünün “*bu bulduğumuz ilk şehit daha niceleri bulunacaktır*”, dediğini ve gazetelerde evladı kaybolan yok mu diye? manşetler verildiğini dile getirmiştir. Hatta İleri, her gün ilanlara baktığını, bir genç kayboldu diye ilanlara baktıkça endişe duyduğunu lakin zaman geçtikçe, bu olaylarının mesuliyetinin kendilerinde olmadığını farkına vardığını ifade etmiştir.

Yüce Divan Başkanı, İleri'ye hadiseleri öğrendiğiniz zaman kaç ölü ve yaralının olduğunu sormuştur. İleri, kazayla veya doğrudan bir gencin kurşunla, bir kişi ise tankın altında öldüğünü ve 15-20 arasında öğrencinin yaralandığını söylemiştir. Öte yandan İleri, Adnan Menderes'in konuşmasına da değinmiştir. Başbakanın olaylar ile ilgili radyo konuşmasını takdirle karşıladığını beyan etmiştir. Keza Menderes'in, DP'lilere hitap etmediğini, Türk vatandaşlarına seslendiğini açıklamıştır. Bu konuşmalarda

²⁸⁰ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 17.2.1961, Beşinci Oturum, İkinci Celse, s.385.

katiyen demokrat partililerin sokağa inip hükümete ve güvenlik güçlerine yardım etmelerini istememiştir²⁸¹.

3.3.3.3. Basına Sansür ve Yayın Yasağı Meselesi

İstanbul-Ankara olayları kapsamında 17.2.1961 tarihinde yapılan beşinci oturumun ikinci celsesinde görüşülen bir diğer husus ise basına sansür ve yayın yasağı meselesi olmuştur. Bu bağlamda İleri ile Yüce Divan Başkanı arasında mevzuya ilişkin önemli meseleleler konuşulmuştur. Divan'da; İleri'nin basına karşı olan tavrının neden değiştiği ve hükümetin yayın yasağını getirirken neden sessiz kaldığı sorulmuştur. İleri, Örfî İdare ve Tahkikat Komisyonu'nun aldığı yayın yasakları kararının kanuna aykırı olmadığını ve yayın yasaklarıyla ilgili karar veren birimlerin ise Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olmadıklarını söylemiştir²⁸².

Öte yandan Yüce Divan Başkanı, yayın yasağının hükümetin bir tutumu olup olmadığını da İleri'ye sormuştur. İleri, kararların hükümetin tasarrufunda olmadığını, hatta yayın yasakları mevzusunun hükümette konuşulmadığını, kararın ilgili merciler tarafından alındığını beyan etmiştir.

3.3.4. Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

İleri'nin yargılandığı bir diğer dava ise Gayrimeşru Servet İktisabı davasıdır. Yüksek Adalet Divanı, bu davanın araştırılması ve sahihliğinin ortaya konulabilmesi için meselenin tahkikatını istemiştir. Bu itibarla Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından oluşturulan heyet ile İleri'nin on yıllık süre içerisinde gelir-gider ve servetine ilişkin bilançonun ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bilirkişi uzmanlarından oluşan iki farklı heyet oluşturulmuştur. Oluşturulan ilk heyetin içerisinde Ticaret Bakanlığı Konjoktür ve Yayın Müdürü Safiye Özman, maliye hesap uzmanı Arif Durmuş, tüccar ve muhasebeci İsmet Ünkan, maliye hesap uzmanı Erdoğan Nirun ve tüccar Hüsamettin Hamamcı yer almıştır²⁸³.

Bu ekip, İleri ve ailesinin beyanat bildirimlerini dikkate alarak incelemeler yapmıştır. Belirli usül ve kaidelere göre yaptıkları incelemeler neticesinde masraf

²⁸¹ TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 17.2.1961, Beşinci Oturum, İkinci Celse, s.385.

²⁸² TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt: I, 17.2.1961, Beşinci Oturum, İkinci Celse, s.388-389.

²⁸³ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780, s.7., Söz konusu yıllar içerisinde masraf bilançosunun dağılımı için bkz: BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780, s.13.

bilançosunun 318.965 lira olduğunu tespit etmiştir²⁸⁴. Meseleyi araştırmak için görevlendirilen bir diğer kişi ise Maliye hesap uzmanı Yılmaz Özbacı olmuştur.

Her iki ekip de konuya ilişkin tahkikat çalışmasına başlamış, bu kapsamda 14.05.1950 ile 27.05.1950 tarihleri arasında gayrimeşru surette servet iktisabı etmiş olup olmadıklarını tespit edilmek için İleri'den mal varlığına ilişkin birer adet varlık ve gelir-gider beyannamesi istenmiştir²⁸⁵.

Alınan beyannamelere istinaden bilgilerin teyidi ve araştırılması işi bilhassa Maliye işlerinde hesap uzmanı olan Yılmaz Özbacı tarafından takip edilmiştir. Özbacı, tahkikat süresince Soruşturma Kurulu ile sürekli irtibat içerisinde olmuştur.

Özbacı, yaptığı incelemeler neticesinde hazırladığı raporu, 23.11.1960 tarihinde Yüksek Soruşturma Kurulu'na teslim etmiştir. Öte yandan 5 kişilik bilirkişi tarafından hazırlanan diğer rapor da 5.11.1960 tarihinde dosyaya dahil edilmiştir²⁸⁶.

Her iki rapor üzerinde yapılan incelemeler neticesinde; İleri'nin söz konusu yıllar içerisindeki servet iktisabına ilişkin önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda 1950 ile 1960 yıllarına ilişkin İleri'nin servet iktisabı ve gelir-gider meblağı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²⁸⁷.

Tablo 1 Tevfik İleri'nin 1950-1960 Yıllarına ait Gelir-Gider Bilançosu

Nitelik	Miktar
1950-1960 yılları arasında servet iktisabı	161.625 Lira
1950-1960 yılları arasında borç tutarı	57.211 Lira
Iktisap Olunan Servet Toplamı	104.414 Lira
1950-1960 yılları arasında gelir bilançosu	365.519 Lira
1950-1960 yılları arasında masraf bilançosu	318.965 Lira
Bakiye	46,554 Lira
Kaynağı tespit olunamayan meblağ	58.160 Lira

²⁸⁴ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780, s.12.

²⁸⁵ Beyannamelere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: BCA, Fon No: 10900, Kutu No:254, Dosya No:780, s.14, BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No:780, s.15, BCA, Fon No: 10900, Kutu No:254, Dosya No:780, s.16, BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No:780, s.17.

²⁸⁶ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780, s.1.

²⁸⁷ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780, s.2.

Yıkarıdaki tablo incelendiğinde İleri'nin 1950 ile 1960 yılları arasındaki servetinin toplamı 161.625 lira olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı yıllar içerisinde toplam borç miktarı ise 57.211 lira olduğu görülmektedir. Öte yandan söz konusu yıllar içerisinde gelir miktarı 365.519 lira iken gider miktarı 318.965 lira olarak tespit edilmiştir. Raporun en çarpıcı özelliği kaynağı tespit edilemeyen ve 58.160 liraya tekabül edilen bir meblağa dikkat çekilmesidir.

İlgili raporun sonucuna göre sanık Tefvik İleri'nin 14.05.1950-27.05.1960 dönemi içerisinde gayrimeşru surette edindiği, servetlerin toplam değerinin 58.160 liraya ulaştığı tespit edilmiş ve bu miktarın toplam gelirin %35,9'nu teşkil ettiği belirtilmiştir. Bu itibarla on yıllık süreç içerisinde iktisab edilen servetin, yani %35,9'nun 1 sayılı kanununun 24. Maddesine göre müsadereye tabi tutulmasına karar verilmiştir. 23.12.1960 tarihinde tutulan bu rapor, Hakkı Kamil Beşe, Sırrı Kalayoğlu, Adil Yüceber ve zabıt katibi Neyran Çelikel tarafından imzalanmıştır²⁸⁸.

Alınan bu karar, 25.12.1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'na tebliğ edilmiştir. Mesele, 27.11.1961 tarihinde Yüce Divan'da görüşülmüş ve gayrimeşru servet iktisabı noktasında nihai karar alınmıştır. Buna göre; İleri'nin gayrimeşru olarak iktisap edilen bir serveti olduğuna kanaat getirilememiş olmasına binaen müsadere hakkındaki isteğin reddine karar kılınmıştır. Ayrıca İleri ve ailesinin emval, emlakie ve çeşitli kıymetli malları üzerinde ihtiyati olarak uygulanan tetbir ve hacizin kaldırılması kararlaştırılmıştır²⁸⁹.

3.3.5. Avukat Fevzi Çığırğan'ın Tefvik İleri'ye İlişkin Savunması (Ankara-İstanbul Olayları)

Ankara-İstanbul olaylarına ilişkin İleri'nin müdafiliğini yapan Fevzi Çığırğan, 10.6.1961 tarihinde bir savunma metni hazırlamıştır. Çığırğan, bu davanın 28 Nisan-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında devam eden hadiseler sebebiyle açıldığını beyan etmiştir. Bu dava kapsamında hadiselerden sorumlu olan sanık durumunda yer alan kişiler arasında Cumhurbaşkanı başta olmak üzere DP'nin azaları, Milli Savunma Bakanı, bazı idari amirler, subay ve polisler yer almıştır.

Gerek kararnamede gerekse iddianamelerde bu hadiselerde alınan kararlarda dikta rejime gidildiği ileri sürülmüştür. Çığırğan, müvekkili olduğu İleri'nin; adam

²⁸⁸ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No:780, s.2.

²⁸⁹ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No:780, s.1-2.

öldürmek ve öldürmeye teşebbüs etmek suçlarından Türk Ceza kanununun 65, 80, 450 ve 5, 7 ve 8. fıkralarına göre yargılanmak üzere adli makamın huzuruna çıkartıldığını beyan etmiştir.

İleri, iddia makamınca hazırlanan kararnamelerde; Anayasanın 46. Maddesinin 1. Fıkrasını ele alarak Hükümetin uygulamaya koyduğu bütün siyasetinden mesul tutulmuştur. Çığırın, bunun doğru olmadığı kanaatinde olmuştur. Hatta 46. Maddenin 2. Fıkrasını dayanak göstererek her vekilin icraatlerinden sorumlu olduğunu söylemiştir²⁹⁰.

3.3.5.1. Yayın Yasağı veya Basına Sansür

Çığırın, yayın yasaklarının kanunlara uygun bir şekilde yetkili merciler tarafından verildiğini ifade etmiştir. Ona göre; kanunların iyi veya kötü olduğu her zaman tartışılabilir ve değiştirilebilir. Keza kanunlar olduğu müddetçe ve yetkili makamlar tarafından uygulandığı sürece bundan dolayı bir mesuliyet barındırmamaktadır. Bu itibarla Çığırın; müvekkili olduğu İleri'nin haber alma noktasında oluşturmuş olduğu bir teşkilatı olmadığını, asayişe ilişkin haberlerin hükümete bağlı olan bakanlık tarafında getirildiğini ifade etmiştir. Nitekim İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan üzücü hadisenin haberi, dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından hükümete bildirilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nin raporu sonradan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hükümete ulaştırılmıştır.

Bunun üzerine hükümet nezdinde bir tahkikat heyeti oluşturulmuş ve hadiseler incelenmiştir. Çığırın, İleri'nin hadisenin mühim olduğunu, ihtimamla araştırılması gerektiğini söyleyen ilk kişilerden biri olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan hadiseler ile ilgili çeşitli haberlerin yapılması ve mahiyetinin farklı noktalara çekilmek istenmesi üzerine hükümet nezdinde bazı tedbirler alınmıştır. Bundan dolayı ilgili bakanlık tarafından alınmış bir karara Milli Eğitim Bakanlığı icra eden İleri'nin de mesul tutulması hak değildir²⁹¹.

3.3.5.2. Örfi İdare Kanunu

Avukat Çığırın, örfi idare kanununun ilanı noktasında Anayasanın 86. Kanununa göre çıkartıldığını ve kanuna aykırı olmadığını ifade etmiştir. Nitekim Başsavcılık tarafından hazırlanan iddia kararnamesinde örfi idare kanununa aykırı

²⁹⁰ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No:4, s.10.

²⁹¹ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.11.

olduğu ileri sürülmektedir. Filhakika ilgili kararnamenin 21. sayfasında Türk ordusunun örfi idare yolu ile idareyi polisin elinden alması övülmektedir. Bu da örfi idarenin kararındaki isabeti göstermektedir. Çığrgan, hazırlanan kararnamede çelişkilerin olduğunu söylemiştir. Öte yandan kanunun kabulü noktasında muhalefet vekillerinden tepki gelmemesi bu kanunun Meclis nezdinde kabul gördüğünü ifade etmiştir²⁹².

3.3.5.3. Dikta Yönetim

Avukat Çığrgan; iddia makamının 7468 sayılı kanunun uygulanmasından DP vekilleri sorumlu tuttuğunu ancak bunun hukuki bir dayanağının oluşturulmadığını söylemiştir. Ayrıca bu kanunun hiçbir maddesinin hükümet tarafından tatbik edilmediğini de beyan etmiştir. Bunu yapanlar, başka kanunlarla görevlendirilmiş askeri ve idari memurlardır. Dava konusu olan suçlar, kanunları yerine getirmek için görevlendirilen memurların kusurlu davranışlarından ötürü ortaya çıkmıştır. Bundan ötürü 7468 sayılı kanunun uygulanmasından başka bir suç var ise bu suçu işleyenleri ilgilendirmektedir. Bu itibarla Çığrgan, siyasi ve cezai sorumluluğun birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca İleri'nin dikta rejimine gidilmek istendiği noktasında bir bilgiye sahip olmadığını ve hadiseleri arttıracak hiçbir fiilayatta bulunmadığını beyan etmiştir²⁹³.

Sonuç olarak Çığrgan; Yüksek Soruşturma Kurulu'nun on üyesinin bu konuda hem fikir olduğu ve İleri'nin suçlu olduğunu gösterecek bir delilin ortada olmadığı dikkate alındığında müvekkilinin bu davadan sorumsuzluğunu talep etmiştir.

3.3.6. Avukat Hüsamettin Cindoruk'un İleri'ye İlişkin Savunması (Ankara-İstanbul Olayları)

Cindoruk, Ankara-İstanbul olaylarına ilişkin Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na dört sanık (Medeni Berk, Hasan Polatkan, Tefik İleri ve Haluk Şaman) hakkında 3.6.1961 tarihinde ortak bir yazılı savunma metni göndermiştir. Bu metin üzerinde genel bir değerlendirme yapılmakla birlikte Cindoruk'un bilhassa Tefik İleri hakkındaki savunma hususları ön plana çıkartılmıştır.

²⁹² BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.11.

²⁹³ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.13.

3.3.6.1. Dava Nedir?

Cindoruk, Ankara-İstanbul hadiselerinin 27 Mayıs ihtilalinin ortaya çıkmasında etkili olduğunu söylemektedir. 28 Nisan günü başlayan olaylar, meşru bir seçim ile iktidara gelen DP'yi sarsmıştır. Olayların ceza ve hukuk kanunları açısından çeşitli neticeleri olduğunu ifade etmektedir. Cindoruk, gerek İleri için gerekse diğer savumduğu sanıklar için iki davadan ötürü yargılandıklarını söylemiştir. Bunlardan ilki Menderes'in dikta politikasına hükümet üyesi olarak iştirak etmek, diğeri ise örfi idare ilan ederek baskı rejimini kurmak ve devam ettirmektir. Bu nedendir ki Cindoruk; Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından hazırlanan dava kapsamında sanıklar hakkında iddia edilen adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs etme suçuna ilişkin bir delil bulunmadığından iddialarının mesnetsiz bir isnatdan öteye gitmediğini ileri sürmüştür²⁹⁴.

3.3.6.2. Örfi İdare Konusu

Avukat Cindoruk; Başsavcı ve yardımcılarını, hükümetin baskı ve dikta bir yönetime gittiğine ilişkin delillerini Örfi İdarenin ilanına bağladıklarını söylemiştir. Ancak Cindoruk aynı kanaatte olmamıştır. Ona göre, sivil bir hükümet, askeri idare ile anlaşmadan dikta bir yönetimin ülkede hâkim olamaz. Nitekim 27 Mayıs süreci bunu kanıtlar mahiyettedir. Oysa hükümetin bu kanun ile temel maksadı nümayişleri bastırmak olmuştur. Öte yandan sivil halkı gizli partizan ve silahlı teşkilat altında bulundurmanın delilleri ortaya konmadıkça bir baskı unusu olarak örfi idarenin delili gösterilmek istenmesi mevzu bahis olamaz²⁹⁵.

3.3.6.3. Dikta Politikasına İştirak

Cindoruk, istifa etmemek, kabinede meseleyi konuşmamak ve söz konusu kanunun kabulü noktasında oy kullanmak, dikta politikasına ortak olduğunu göstermediğini ifade etmiştir. Ayrıca Menderes'in dikta idaresi kurma kastının olmadığını söylemiştir²⁹⁶. Başsavcı ve yardımcılarını, İleri ve diğer sanıkların dikta bir yönetimi tercih edeceklerini iddia etmektedir. Ancak gerek İleri gerekse diğer sanıklar, her defasında demokrasiye önem verdiklerini ve seçime gidileceğini söylemişlerdir. Olayları müzakere eden dönemin hükümeti, bir tek sert tedbir alma peşine düşmemiştir.

²⁹⁴ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.1.

²⁹⁵ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.5.

²⁹⁶ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.6.

Keza olayların vukuundan sonra da dikta yönünde karar alınmamıştır. Bu itibarladır ki Başsavcı ve yardımcıları, sırf vekillerin istifa etmemesi veya olaylar karşısında duyarsız kaldıkları gerekçesiyle vekileri suça ortak etmek istemesi ne kadar adil olabilir. Öte yandan Cindoruk, bu hadiselerde İleri ve diğer sanıkların bir hatası veya zaaflarının olabileceğini ifade ederken suça ortak edilmelerine ise itiraz etmiştir²⁹⁷.

3.3.7. Tevfik İleri hakkında Alınan Nihai Karar

Yassıada sorgulamaları sonucunda Tevfik İleri hakkında şu kararlar alınmıştır:

A- 961/7 numarada kayıtlı Vatan Cephesi Yolsuzluğu ile 960/4 numarada kayıtlı İstanbul-Ankara olayları Anaysayı ihlal suçunun maddi vakaasını teşkil etmiştir.

B- Anayasayı ihlal suçundan Türk Ceza Kanununun 146/1 ve 59. Maddeleri hükmünce ölüm cezası yerine müebbed ağır hapse konulmasına²⁹⁸,

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol tarafından imzalanan ve Yüksek Adalet Divanı'na gönderilen yazıda, Anayasayı ihlal suçundan yargılanan Tevfik İleri, 15/09/1961 tarihinde ve 1 Numaralı Geçici Kanunu'nun 6. Maddesi hükmünce müebbet ağır hapsine karar verildiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır²⁹⁹.

3.3.8. Tevfik İleri'nin Ölümü ve Naaşının Ailesine Teslimi

Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşayan, azmi, mücadelesi, vatanperverliği, ilmi ve Türk demokrasisine olan katkılarıyla zamanına iz bırakan A. Tevfik İleri, tedavi altında bulunduğu, Ankara hastahanesinde safra yolları ve karaciğer kanseri dolayısıyla 31.12.1962 tarihinde vefat etmiştir. Anayasayı ihlal suçundan - Yüksek Adalet Divanı'nca 15.09.1961 tarihli ve 960/1 sayılı kararla- müebbet hapis cezasına çarptırılan İleri, ömrünün son zamanlarını Yassıada'da geçirmiştir³⁰⁰.

7.11.1961 tarihinde Ankara Hastahanesi'ne yatırılan İleri'de sarılık, bulantı, kusma ve ileri derecede kilo kaybı tespit edilmiş ve tedaviye başlanılmıştır. Bununla birlikte devam eden tetkikler neticesinde "bağırsak sistemini döşeyen epitel hücrelerinden alan ve karaciğer içinde metastatik adeno kanser" olduğu teşhisi konulmuştur. Bunun üzerine 19.11.1960 tarihinde ameliyata alınmıştır. Ameliyat sonra yoğun geçen bakımları neticesinde 6.12.1961 tarihinde servise alınmıştır. Yaklaşık 23 günlük bir bakımdan sonra 29.12.1961 tarihinde ileri'nin durumu tekrar ağırlaşmıştır.

²⁹⁷ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4, s.7.

²⁹⁸ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.20.

²⁹⁹ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.15.

³⁰⁰ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.1.

31.12.1961 tarihinde Doç. Dr. Sermet Akgün ile Doç. Dr. Hüsni Göksel tarafından yapılan kontrollerde muhtemelen safra kesesi kanseri teşhisi konulmuştur. Aynı gün içerisinde durumu iyice ağırlaşan İleri, 20:20'de vefat etmiştir³⁰¹.

İleri'nin vefatı üzerine, Ankara Merkez Cezaevi Müdürlüğü'nce bir rapor hazırlanmış ve raporun müdürlükte bulunduğuna ilişkin Cumhuriyet Savcılığı Makamına bilgi verilmiştir³⁰².

İleri'nin ölüm raporu, dava dosyasına konulmak üzere 05.01.1962 tarihinde Yüksek Adalet Divan Başkanlığı'na sunulmuştur³⁰³.

İleri'nin muayenesi ve defni için Cumhuriyet Savcısı Cahit Ronay'a 700 kuruş ve Cumhuriyet Savcısı Yardımcısı Orhan Gürhan'a 700 kuruş ödenmesine karar verilmiştir³⁰⁴.

1.1.1962 tarihinde İleri'nin yapılan muayenesi sonucunda define ruhsat tahsis edilmiş ve defin muamelerinin yapılması için naaşı, müracaatları üzerine ailesine teslim edilmesine karar verilmiştir³⁰⁵.

1.1.1962 tarihinde defnine ruhsat verilen İleri, cesedinin kendilerine teslim edilmesini eşi Vasfiye İleri talep etmiştir. Ceza ve Tevkifleri Nizamnamesinin 197. Maddesine göre naaşının kendilerine teslimine müsaade olduğu kararlaştırılmıştır³⁰⁶.

1.1.1962 tarihinde ailesi tarafından alınarak Hacı Bayram Veli Camisinde dini tören yapıldıktan sonra Ankara Asri Mezarlığı'nda gömülecektir. Bu nedendir ki Cumhuriyet Savcılığından Ankara Emniyet Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda; yapılacak merasim esnasında gerekli tedbirlerinin alınması istenmiştir³⁰⁷.

³⁰¹ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.11-12.

³⁰² BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.13.

³⁰³ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.2.

³⁰⁴ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.3.

³⁰⁵ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.4.

³⁰⁶ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.5., BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.6.

³⁰⁷ BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286, s.7.

SONUÇ

1946-1960 yılları, Türk demokrasisinde çok partili hayata kapı aralayan aynı zamanda dönem içerisinde vuku bulan hadiselerle demokrasi tarihimizde mühim izler bırakan bir dönem olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu günden beri ülkeyi yöneten CHP, 1950 seçimlerinden sonra bu yetkisini meşru bir yola DP'ye bırakmıştır. On yıllık bir süreçte iktidarı elinde tutan DP, iktisadi, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yapmış olduğu icraatlarla döneme damgasını vurmuştur.

İncelenen konu ve dönem itibarıyla oldukça hassas bir süreçte siyasi hayata DP ile adım atan Tefvik İleri, gerek düşünsel gerekse sosyal yaşamıyla dikkat çeken bir şahsiyet olmuştur. Okul yıllarındaki çalışkanlığı, azmi, başarısı ve toplumsal meselelere olan duyarlılığı onu bulunduğu çevrede ön plana çıkarmış ve tarihin satılarına kazınmıştır.

İleri'nin siyasi hayatının şekillenmesinde etkili olan en önemli hadise 1927 yılında İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'ni kazanması olmuştur. Çünkü bu okul, O'nun sadece eğitimini şekillendirmemiş aynı zamanda toplumsal meselelere olan tefekkür anlayışını da derinden etkilemiştir. Okulun çeşitli sosyo-kültürel kulüplerinde katılan ve yapmış olduğu konuşmalar ile kısa sürede bulunduğu çevrede etki oluşturan İleri, Milli Türk Talebe Birliği Başkanlığına seçilmiştir. Bu görev, İleri'nin siyasi yaşamına adım attığı ilk safha olmuştur. Öte yandan bu dönemin gençlik yıllarına da tekabül etmesi akabinde milli hissiyatını derinden etkileyecek bazı siyasi gelişmelerin (Vagon Li-Razgrat Olayları) yaşanması, İleri'nin milli duygularının daha da yoğunlaşmasına kapı aralamıştır.

Milli Türk Talebe Birliği Başkanlığı sıfatı altında; Vagon Li hadisesine tepki göstermiş, 16 Mart şehitleri anma etkinliği düzenlemiş, Türkçe'nin yaygınlaştırılması bağlamında dil seferberlikleri tertiplemiş, marş kursları açmış, basın yolunda Birlik mecmuasını çıkartmış ve Razgrat olaylarına tepki göstermiştir.

1933 yılında eğitim hayatı sonra eren İleri, siyasi hayata atılmadan önce mesleki bağlamda önemli yerlerde görevlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Erzurum'da Nafia Müdürlüğünde Kontrol Mühendisliği (1933-38), Çanakkale Bayındırlık Müdürlüğü (1938-42) ve Samsun Bayındırlık Müdürlüğü (1942-50) görevlerini icra etmiştir.

1950 seçimlerinde DP'nin Samsun listesinden milletvekili adayı gösterilen İleri, il bazında kullanılan toplam 171.777 oyun 99.307'sini alarak Samsun milletvekili

olarak Meclis'e girmiştir. İleri, DP'nin ilk iktidarı döneminde önemli noktalarda görev almıştır. Bu bağlamda kısa bir süreliğine Ulaştırma Bakanlığını icra ettikten sonra Milli Eğitim Bakanlığına tayin edilmiştir.

İleri, bilhassa Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki çalışmalarıyla DP'nin eğitim politikalarına yön vermiştir. İleri, İlköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim noktasında hayata geçirdiği uygulamalarla döneme damgasını vurmuştur. Bilhassa Köy Enstitülerinin kapatılması veya dönüştürülmesi meselesi muhalefet nezdinde ciddi tartışmalara konu edinilmiştir. Öte yandan dini eğitim noktasındaki politikası ve bu dönemin eğitim anlayışına entegre etmeye yönelik çalışmaları, DP ile CHP arasında laik eğitim tartışmalarını had safhaya çıkartmıştır. Bu itibarla İleri, kendi ahlaki değerleri ve dini duyguları çerçevesinde bir eğitim modeli oluşturmak istemesi ve bunu uygulamaya koyması dönemin muhalefeti olan CHP tarafından kabul görmemiş, İleri'yi gerici ve fütursuz dinci gibi isnatlarla ciddi şekilde eleştirilmiştir.

Her ne kadar ilk bakanlık döneminde tartışmalı bir eğitim politikası uyguladığı iddia edilmiş olsa da eğitim-öğretim kademelerinde yapmış olduğu dokunuşlar ile Türk eğitim sisteminin şekillenmesinde mühim bir rolü olmuştur.

Öte yandan 1954 seçimlerine de yine DP'den katılan ve Samsun'dan aday gösterilen İleri, burada kullanılan 202476 oyun 121477 oy ile milletvekili seçilmiştir. İleri'nin siyasi yaşamında ikinci perdeyi açan 1954 seçimleri, aynı zamanda onun siyasi yaşamında durgunluk döneminin başlangıcı olmuştur. Çünkü bu dönem içerisinde İleri, siyasi mecrada pek boy göstermemiş, parti genel kurulunda görev almış, Meclis'de sadece belli kanunların kabulü noktasında çeşitli konuşmalar yapmış ve kısa bir süreliğine Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu durgunluk dönemini, ilk dönemdeki icraatlarının doğurmuş olduğu negatif tepkilere bağlayan bazı araştırmalar olsa da bu hususun ayrıca ele alınıp incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

1957-1960 yılları ise İleri'nin siyasi hayatının son safhasını teşkil etmiştir. Bu dönem İleri'nin siyasette yeniden aktif olduğu dönem olmuştur. Söz konusu dönemde kabinede önemli noktalara getirilmiştir. 1957 seçimlerinde de Samsun'dan milletvekili seçilen İleri, kısa süreliğine Başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Ancak o dönemde yaşanan Kubalı olayının İleri'nin görevden alınmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Akabinde Bayındırlık Bakanlığına tevcih edilen İleri, köylerdeki içme suyu problemi, sulama sorunu, yol ve köprü meselelerine yoğunlaşmış, önemli icraatler yapmıştır. Öte

yandan mezkûr yıllar içerisinde çeşitli bakanlıklarda vekâleten görev yapmıştır. Bu görevleri arasında; Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı yer almıştır.

14 Mayıs 1950 ile başlayan ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar devam siyasi hayatında eğitim noktasında yapmış olduğu icraatlar ile dikkat çeken İleri, tarih araştırmalarında da daha çok bu yönü ile çalışmalarda yer almıştır. Bu itibarla araştırmada, İleri'nin siyasi yaşamına kapı aralayacak çeşitli muhtevanın olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Araştırmada; 27 Mayıs sürecinde tutuklanan İleri'nin; vatana ihanetten anayasayı ihlal, dikta yönetimi, Tahkikat Komisyonu davası, seçimler meselesi, Ankara-İstanbul olayları, görevi kötüye kullanma, rüşvet ve iltimas, Vatan Cephesi davası gibi başlıca önemli konulardan yargılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreç içerisinde Başsavcılık tarafından İleri hakkında toplamda 43 dosya hazırlandığı, bunların 21 dava dosyası suiistimal ile ilgili olduğu neticesine varılmıştır.

Çalışmada; 14 Ekim 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'nda başlayan yargılanma sürecinde İleri, kendisine isnat edilen davalara ilişkin önemli açıklamalar yaptığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda Anayasayı ihlal davası kapsamında bulunan Tahkikat Komisyonu'nun kurulması hakkındaki kanuna oy verme meselesine ilişkin İleri, Anayasa'ya aykırı olmadığına vicdanen karar verdikten sonra bu kanunu onayladığını söylemiştir. Hatta Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının temel gerekçesini CHP'ye bağlamıştır. Ona göre; bu partinin gayrimeşru yollar ile çalıştığını, gizli faaliyetlerinin olduğunu ve iktidarı yeniden ele geçirmek istemiştir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç Nato Hava Meydanı ihalesindeki suiistimal ve rüşvet meselesi olmuştur. Bayındırlık Bakanlığı döneminde cereyan eden bu hadiseye İleri, suiistimal ve rüşvet iddialarını kabul etmemiştir. Aksine rüşvet ve suiistimalin ihaleye karışmaması için gerekli hassasiyeti göstermekle birlikte ihale bedelinin yeniden çıkartılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Yine incelenen konu üzerinden elde edilen diğer bir sonuç ise dikta yönetimi noktasındaki iddialar ve bunlara ilişkin İleri'nin önemli beyanatları olmuştur. Bu bağlamda Başsavcı, Bakanlar Kurulu'nun hazırladığı ve Meclis'de kabul edilen 7468 sayılı kanunun anayasayı ortadan kaldırdığı, hükümleri ile ülkede tam bir dikta yönetimin hâkim olmasına sebebiyet verdiğini bu kanuna ve çeşitli kanunlara oy

vererek diktayı memlekete yerleştirenlerin birinci derece iştirakçilerinden İleri olduğunu söylemiştir. Her ne kadar İleri bu iddialara ilişkin kendini savunacak mahiyette açıklamalar yapmış olsa da Başsavcının onun hakkındaki düşüncesinin değişmediği sonucuna ulaşmıştır. İleri'nin avukatlığını yapan Cindoruk ile Çığırın, onun her zaman demokrasiye önem verdiğini, gerek parti kongrelerinde gerekse Meclis kürsüsünde çeşitli kanıtlar sunarak demokrasiye her zaman önde tutan konuşmalar yaptığını söylemişlerdir. Ayrıca sırf istifa etmediği ya da kanunlara oy kullandığı gerekçesiyle dikta davasına dâhil edilmesinin doğru olmadığı kanaatlerine varmışlardır.

Araştırmada ulaşılan bir başka sonuç görevi suiistimal noktasındaki iddialar olmuştur. Bu kapsamda İleri hakkında 21 adet suiistimal dosyasının açıldığı sonucuna varılmıştır. Bu davalarının ekseriyeti Milli Eğitim ve Bayındırlık Bakanlıkları döneminde İleri'nin gerçekleştirmiş olduğu bazı idari işlemlere bağlı olarak açılmıştır. Bilhassa öğretmen atamaları noktasında çeşitli şikâyet davalarının açıldığı kanaatine varılmıştır. Bir de Samsun Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne ait bir kısım demiri ödünç olarak karayolları işçilerinin mesken kooperatifine vermesiyle ilgili olmuştur.

Çalışmada elde edilen diğer bir başka netice, harbiye hadiseleri davasıyla ilgili olmuştur. Bu doğrultuda iddiaların ekseriyeti, olayların mahiyetini hafifletecek tedbirlerin alınmasında duyarsız kaldığı ve sert tedbirlere destek verdiği noktasında odaklanmıştır. İleri bu iddiaları kabul etmemekle birlikte hükümetin meseleleri daha önceden bildiğini, iki defa yapılan kabine toplantılarında nümayiş hadisesinin konuşulduğunu, hatta bir kısım kabine üyesini sert tedbirlerin alınması noktasında beyanda bulduklarını ancak Menderes tarafından bunların fikirlerinin değiştirildiğini ve hükümetin sert tedbirler alma yoluna başvurmadığını ifade etmiştir.

Araştırmadan çıkartılan başka bir sonuç Örfi İdare Kanunu davası ile ilgili olmuştur. Başsavcı ve yardımcıları, hükümetin baskı ve dikta bir yönetime gittiğine ilişkin delillerini Örfi İdare Kanunun ilanına bağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. İleri'yi bu kanunun kabul edilmesinde oy kullandığı için mesul tutmuşlardır. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere- İleri, bu kanunun çıkartılmasının esas gayesinin harbiye olaylarını bastırmak olduğunu söylemiştir. Bu davaya ilişkin isnatları reddetmiştir.

Çalışmanın bir diğer sonucunu ise basına sansür ve yayın yasağı meselesi noktasında İleri'ye isnat edilen iddialar oluşturmaktadır. Bu bağlamda hükümetin yayın yasağını uygulama koyarken neden sessiz kaldığı veya engel olmadığını sorgulanmıştır.

İleri, yayın yasaklarıyla ilgili karar veren mercilerin Bayındırlık Bakanlığına bağlı olmadığını, hukuka uygun bir şekilde alındığı ve hükümetin tasarrufunda olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmanın bir diğer sonucu gayrimeşru servet iktisabı davası olmuştur. Bu bağlamda İleri'nin 1950-1960 yıllarını ihtiva eden gelir-gider bilançosu ve servet dağılımı araştırılmıştır. Ayrıca bu dava süreci kapsamında tüm mallarına müsadere uygulanması istenmiştir. Her ne kadar İleri'nin gayrimeşru yollar ile zimmetine para geçirdiği iddia edilmiş olsa da yapılan tahkikat neticesinde böyle bir fiiliyatın yapıldığına dair kanıt olmadığından hem davanın düşmesine hem de müsadere hakkındaki isteğin reddine karar verilmiştir. Ayrıca İleri ve ailesinin emval, emlak ve çeşitli kıymetli malları üzerinde ihtiyati olarak uygulanan tedbir ve haciz kaldırılmıştır.

Sonuç olarak gerek Yassıada duruşmaları esnasında İleri'nin beyanatları gerekse Cindoruk ile Çığırın'ın yazılı savunmalarından yola çıkarak iddia makamları tarafından ortaya atılan isnatlar, İleri tarafından reddedilmiştir. Ancak Yüksek Adalet Divanı'nda gerçekleştirilen duruşmaları neticesinde İleri, -15.09.1961 tarihinde-Anayasayı ihlal suçundan önce ölüm cezasına akabinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu kararın ardından Yassıada'da mahkûm edilen İleri, sağlık sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmış 31.12.1961 tarihinde vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286.

BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 32, Dosya No:98, Sıra No: 2.

BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 254, Dosya No: 780.

BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 128, Dosya No: 402, Sıra No: 4.

BCA, Fon No: 10900, Kutu No: 93, Dosya No: 286.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/3-9, Fihrist No: 994-163.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4697-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/9-11, Fihrist No: 5457-2

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/8-24, Fihrist No: 4711-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Yer No: 3/10-6, Fihrist No: 6384-2.

Resmi Yayınlar:

TBMM, Tercüme-i Hâl, Sicil No:1842 Zarf No: 51, IX. Dönem.

TBMM, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak, Devre IX.

TBMM, “Milletvekili Seçilmiş olanlara Tutanak”, Devre X.

TBMM, “Milletvekili Seçilmiş olanlara Tutanak”, Devre XI.

TBMM, Tutanak Dergisi, 9. Dönem.

TBMM, Tutanak Dergisi, 10. Dönem.

TBMM, Tutanak Dergisi, 11. Dönem.

TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: I, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302815*.

TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: II, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302816*.

TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: III, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302817*.

TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: IV, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302818*.

TBMM, *Anayasayı İhlal Davası*, Cilt: V, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, Demirbaş: *7302819*.

TBMM, *Ankara-İstanbul Olayları Davası Duruşma Tutanağı*, Cilt I, TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4504, Demirbaş: *7302822*

Gazeteler:

Resmi Gazete

Zafer Gazetesi

Ulus Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Vatan Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Kitap:

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1983.

Arcayürek, Cüneyt, *Yeni İktidar Yeni dönem*, Cilt: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.

Aydemir, Ş. Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.

Aydın, Suavi-Taşkın, Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Baban, Cihad, *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Birand, M. Ali-Dündar, Can, vd., *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, Doğan Kitapevi, Ankara 1991.

Bozdağ, İsmet, *Menderes... Menderes...*, Emre Yayınları, İstanbul 1997.

Bozkurt, Abdurrahman, *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2010.

Bulut, Sedef, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 267, 2010, s.167-192.

Burçak, Rıfki, Salim, *On Yılın Anıları*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

Çetin Yetkin, *Karşı Devrim*, Kilit Yayınları, Ankara 2014.

Çongur, H. Rıdvan, "Unutamadığımız Tevfik İleri", *Her yönüyle Tevfik İleri*, Türkiye diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997

Çongur, H. Rıdvan, *Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri*, Gaye Matbaacılık, Ankara 1987.

- Demir, Şerif, *Türk Siyasal Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.
- Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.
- Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- Gevgilli, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1987.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.
- Her Yönüyle Tefik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- İhtilaller ve Darbeler tarihi*, Cilt II, Çev. Sabiha Bozbağlı, Yirminci Yüz Yıl Yay., İstanbul 1966.
- İleri, Aksoy, Cahide, *Babam Tefik İleri Konuşmaları ve Görüşleri*, Cilt I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.
- İleri, Aksoy, Cahide, *Tefik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.
- İleri, Aksoy, Cahide, *Yassıada'dan Mektup Var Tefik İleri'den Eşi Vasfiye'ye Mektuplar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Kafescioğlu, Ruhi, *Yüksek Mühendis Mektebi'nden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne Bir Dönüşümün Öyküsü ve Anılar*, Yem Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal. *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*, (Çev). Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Kocak, Cemil, *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de iki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

- Naskali, *Anayasa Davası 3*, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Naskali, Emine Gürsoy, *Anayasa Davası 4*, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul 2011
- Öymen, Altan, *Ve İhtilal*, Doğan Yayını, İstanbul 2014.
- Sarol, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, II, Kervan Yayınları, İstanbul 1983.
- Taşyürek, Muzaffer, *Adnan Menderes*, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2009
- Teziç, Erdoğan, *100 Soruda Siyasî Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (DP Yokuş Aşağı 1954-1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (DP'nin Altın Yılları 1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- Tuncer, Erol, *1946 Seçimleri, Toplum Ekonomik Siyasal Araştırmalar Yayınları*, Ankara 2008.
- Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul 2000.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: 3, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Temmuz 1995.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: IV, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1999.
- Yalman, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt: 2, Pera Turizm Yayınevi, İstanbul 1997.
- Yalsızuçanlar, Sadık, *Vefa Aptarmanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Yurtoğlu, Nadir, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

Makale:

Aksanyar, Necati, “Demokrat Partinin Din Politikalarının Türk Basınında Yansımaları (1950-1954)”, *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:11, Ocak 2007, s.1-30.

Aslaner, Serhat, “Fikriyattan İcraate Tevfik İleri’ye Dair Bir İnceleme”, *Dem Dergi*, Yıl: 1, Sayı 2, s.94-99.

Aysal, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

Babaoğlu, Resul, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2017, s.371-402.

Bakan, Selahaddin-Özdemir, Hakan, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, s.373-397.

Batır, Betül; “Şükrü Nail Paşa ve Bursa’nın Kurtuluş Hatıratı”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı14, Kasım, 2014, ATASE Yay., s.67-83.

Benhür, Çağatay, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 17, Konya 2007, s.61-75.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2009, s125-145.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz-2009, s.125-145.

Burğaç, Murat, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26 (2013-Bahar), s. 163-184.

Çakı, Caner, “Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Gösterge Bilimsel Analizi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2018, s.53-68.

Eraslan, Cezmi, “Türkiye De Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz 1947 Beyannamesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 22, 1998, s.141-157.

Ertem, Barış, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 2013, s.345-362.

Güler, Cafer-Sarısr, Serdar, “Türk Siyasi Hayatında Açık Mektuplar (1950-1960)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 16, Güz 2018, Sayı: 25, s.227-248.

Güner, Ağah Oktay, “Tevfik İleri’nin Siyasi Hayatı ve Şahsiyeti”, *Her Yönüyle Tevfik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.54-70.

Halıcı, Şaduman, “Vagon Li Olayı: Türkçe’ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 11, Ocak 2007 s.63-77.

Karadeniz, Yeşim, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 2018, s.367-648,

Karakaş, Ömer, “1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 86, 2013, s.103-134.

Karakaş, Ömer, “1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 86, s.103-134.

- Kartal, Cemile, Burcu, “Türk Siyasal Hayatında "Beyaz İhtilal" 1950 Seçimleri”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, 2003, s.265-280.
- Kaya, Yakup, “Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 3, 2018, s. 2276-2291.
- Kayış, Yasin, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s. 397-419.
- Kırkpınar, Leyla, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Vol 1; s.85-98.
- Öztürk, Emine, “Millî Türk Talebe Birliğinde Değişen Milliyetçilik Anlayışı ne Anti-Komünizm (1965-1971)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25, Yıl: 2016/3, s.103-126.
- Pancar, Emine, “Demokrat Parti Döneminde Elazığ’da Ekonomik ve Sosyal Hayat (1954-1957)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl/Year: 2013, Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 23, s. 215-237.
- Şeren, Mehmet, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2008, s. 203-226.
- Şimşek, Eyüp, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 49, Erzurum 2013, s.391-414.
- Tangülü, Zafer, “Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* Bahar 2012, 10 (2), s.299-410.
- Toprak, Hicret, “Dinin İhyası, Toplumun Maslahati, Devletin Bekâsi: Ahmet Hamdi Akseki Üzerine Bir Çözümleme”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:15, Sayı: 54, Mayıs-Ağustos 2018, s.163-177.

Uca, Alaattin, “Atatürk ve Komünizm”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 15, 2000, s.323-348.

Unat, Faik Reşit, “ Türkiye’de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış ”, *Eğitim Hareketleri*, Yıl: 1, Sayı: 4, Ankara 1955.

Uzun, Hakan, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon Li ve Razgrad Olayları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Eylül 2009, s.57.81.

Üstün, Yakup, “Tevfik İleri’nin Din Eğitimine Hizmetleri”, *Her Yönü ile Tevfik İleri*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s.81-91.

Yılmaz, Ensar, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s.177-188.

Yılmaz, Ensar, 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 5, No: 4, 2010, s.541-551.

Tez:

Ağca, Ümit, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyuna Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir 2014.

Bozkurt, Abdurrahman, *Tevfik İleri'nin yaşamı ve fikirleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2003.

Kaya, Tuba, *Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Trabzon, 2014.

Okudan, İskender, *Tevfik İleri'nin Eğitim Alanındaki Görüş ve Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniveritesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri ABD, Ankara 2005.

İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=55, 27.06.2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=55, 08.08.2019.

<https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>, 16.06.2019.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001015ss0023.pdf>, 25.09.2019.

EKLER

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞİVİ
 T. C. Emekli Sandığına gönderilmekte olan Tescil Fişine Eklenecek
 NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

Soyadı	İleri	
Adı	Tevfik	
Babasının adı	Celâl	
Anasının adı	Fatma Hanife	
Doğum yeri ve yılı	1928 Rize / Hemsin	
Dini ve mezhebi	İslam, Hanefi	
Medeni hali	evli	
NUFUS KÜTÜĞÜNE KAYITLI OLDUĞU YER		
Vilâyeti	Rize	
Kazası	Pazar	
Nahiyesi	Hemsin	
Mahalle veya Köyü	gummo (Yalt Kaya)	
Sokağı ve ev No.		
Cilt No.	Sayfa No.	
Ne suretle verildiği		

CÜZDAN No. :

1959 100.000 (17,6x25)

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Tevfik İleri
 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde
 kayıtlıdır. Bu cüzdan Pazar nüfus idaresinden verilmiştir,

Bu suret aslının ayıdır,

1218 1561

Resmi mühür ve imza

Suretini tanzim ve tasdik eden
Makam

Not: Ad ve soyadında yapılan değişikliklerle yer değiştirme vak'alarında gösterilecektir.

010 | 09 | 95 | 26 | 1

22

T: C.
A N K A R A
Merkez Cezaevi Müdürlüğü

Sayı : ..... DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Tevfik İleri.

Rize pazar kazası hamsin nahiyesinden
olup ankarada yenişehir sikiye çelik apartu-
manı daire 9 da oturur

Celal oğlu Hanife fatmadan doğma I328
doğumlu .

=====
Anayasayı ihlaldan
Müebbet ağır hapse
mahkum
=====

(120112)

010	09	93	286	1
-----	----	----	-----	---

9

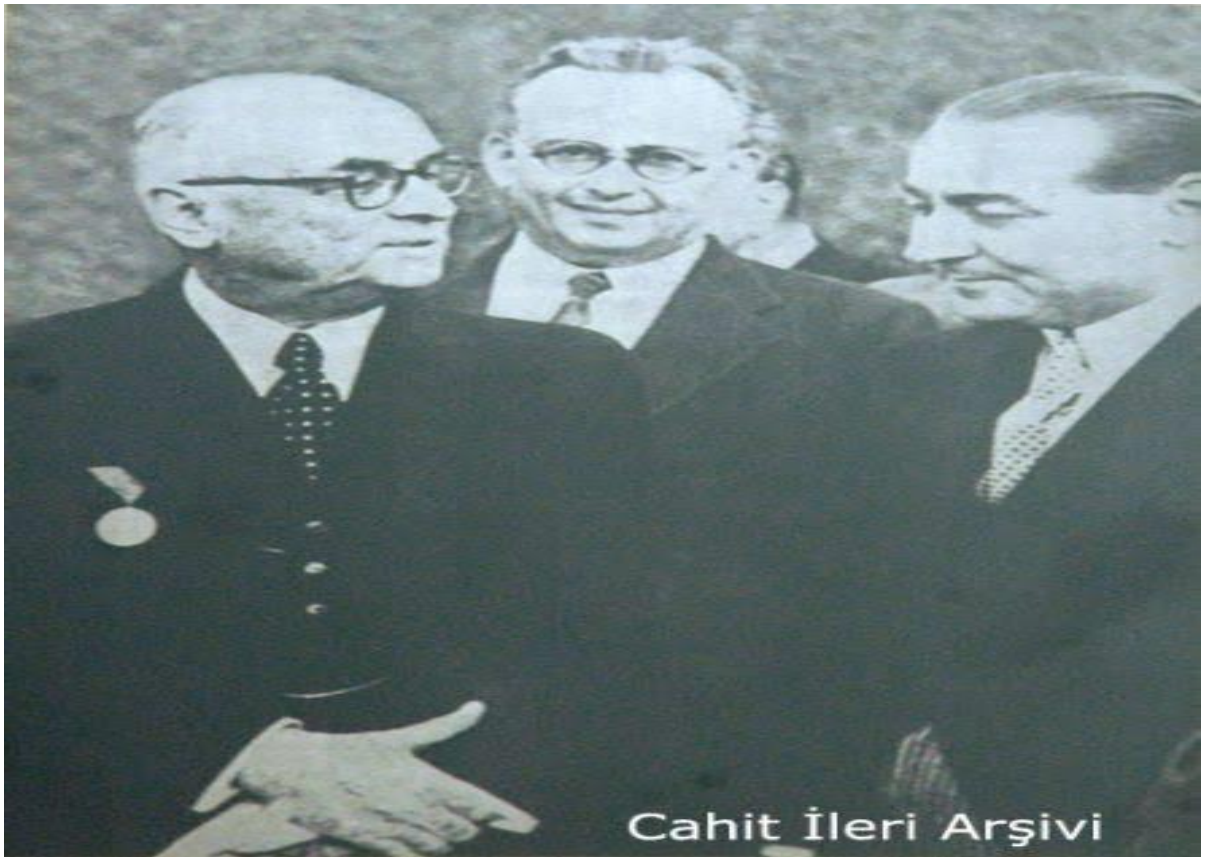

Tevfik İleri ve Ailesi (Cahide, Ayşe ve Cahit)

Tevfik İleri ve Ailesi (Cahide, Ayşe ve Cahit), Kaynak: Yalsızuçanlar, Sadık, *Vefa Aptarmanı*, Timaş Yay., İstanbul 2011, Aile Albümü kısmından alınmıştır.

Soldan sağa: Celal Bayar, Tefik İleri, Adnan Menderes

Tevfik İleri Meclis Kürsüsünden bir kare, Kaynak: Yalsızuçanlar, Sadık, *Vefa Aptarmanı*, Timaş Yay., İstanbul, 2011, Aile Albümü kısmından alınmıştır.

Yassıadadan bir kare.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ADI SOYADI	Tevfik İleri
BABA ADI	Celâl İleri
MEMLEKETİ VE DOĞUMU	Rizg - Hemşin 1328
MESLEK VE MEMURİYETİ	Mükessik Mühendis - Samsun Mebusu Nafia Vekili
ADRESİ	Sıhhiye - Çelikap. Daire 9 Yenişehir - Ankara
TEVKİF YERİ VE TARİHİ	Ankara - 27.5.1960
SORUŞTURMAYA ÇIKTIĞI GÜNLER	
HAKKINDA YAPILAN İŞLEM	(12039)
MAHKEMEYE ÇIKTIĞI GÜNLER	
HAKKINDA VERİLEN KARAR	
İNFAZ TARİHİ	
TAHLİYE TARİHİ	

Tevfik İleri

010 00 102 02 1

73

Tevfik İleri'nin 27 Mayıs Darbesi'nin Ardından Tutuklandığını Gösterir. Kaynak: BCA,
Fon No: 10900, Kutu No:93, Dosya No:286, s.73.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek No.29...

TEVKİF MÜZEKKERESİ

Maznunun adı ve soyadı : .....Tevfik İleri.....
 İkametgâh ve iş yeri adresi : ..Celal oğlu..I328..D..Lu
 .....Yassı..çdada nezarette ..
 .....
 Maznunun eşkâl ve alâmeti farikaları : .....
 .....
 fevkif kararını veren mahkeme : Yüksek Soruşturma K
 Esas numarası : .....960/15.....
 Aleyhine isnat edilen suç Ahaliyi..Bir..Birine..aleyhine
 Silahlandırma
 fevkif kararı verilmesi sebebi : .....
 .....3..sayılı..kanunun..8..inci..maddesi

C.M.U.K. nunun 104 üncü maddesi hükmüne tevfikane yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan...Celal..Oğlu..Tevfik..İleri..... nun tevkifi için müzekkeredir. .8.../..10/1960

Kâtip

F.ç

Hâkim

Mühür ve imza

Yüksek Soruşturma K.

10	09		93	286	1
----	----	--	----	-----	---

74

DEVLET ARŞİVCİLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

373

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme ve dairenin adı : **Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurulu**
 Esas kayıt numarası : .....
 Tarihi : .....
 1 — Saniğın : .....
 Adı ve soyadı : **Tevfik İleri**
 İşi : **Samsun eski millet vekili**
 Doğum tarihi : .....
 Hangi yaşta gözüküğü : .....
 İkametgâh ve meskeni : .....
 Bulunduğu yer : **Yassıada**
 2 — Eşkâli : .....
 Cüssesi : .....
 Boyu : .....
 Sakal : ..... Bıyık : ..... Saçları : .....
 Alâmeti farikası : .....
 Yüz : ..... Göz : .....
 Alın : ..... Burun : .....
 Ağız : ..... Diş : .....
 3 — Aleyhine isnat olunan suç : **T.C.K.nun 141/3, 146.maddeleri**
 4 — Tevkifin sebebi : **C.M.U.K.nun 104.maddesi**
 Müzekkereyi infaza memur makâmın adresi : **garnizon Yassıada/komutanlığına**

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne tevfiğe yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş ~~olan~~ ~~olduğundan~~ ~~goreğ~~ ~~ixxxxxxxxxxxxxxxx~~ için müzekkeredir.

10 MAYIS 1960

Kâtip

/ / 195

Mühür ve İmza

010 09 33 986 1

96

Tevfik İleri'nin 27 Mayıs Darbesi'nin Ardından Yassıada'da olduğunu gösterir.
Kaynak: BCA, Fon No: 10900, Kutu No:93, Dosya No:286, s.74.

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
GASTROENTEROLOJİ KLİNİK VE ENSTİTÜSÜ
KÜRSÜSÜ DİREKTÖRLÜĞÜ

Sayı : G-22/32

Ankara : 3 / 1 / 1962

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

7.11.1961 tarihinde 5044 protokol numarası ile servisimize yatırılan Tefvik İleri'de sarılık, bulantı, kusma ve ileri derecede kilo kaybı tesbit edildi. Kanda total bilirübin 2,08 mg. idrarda ++ idi. Ayrıca 5 senedenberi devam eden diabet'i mevcut olan hastanın kan şekeri $mgx \% 130$ mg. bulundu. Beslenmesi ve elektrolit muvazenesi çok bozuk olduğundan intravenöz serumlar muhtelif vitaminler ile steroid tedavisine başlandı. 11.12.1961 günü akut bir mide dilatasyonu oldu. Yapılan mide grafisinde mide dilatasyonu, atoni ve rijidite tesbit edildi. Devamlı Suction ile mide muhtevası boşaltıldı.

Yapılan karaciğer aspirasyon biopsi parçası Prof.Dr. Muharrem Köksal, Prof.Dr. Necati Eranıl ve Dr. Arif Hikmet Yüksel tarafından incelendi. Netice olarak "Menşeiini hazım kanalından ve daha ziyade barsak sistemini döşeyen epitel hücrelerinden alan ve karaciğer içinde metastatik adeno kanser" olduğu teşhisine varıldı.

18.12.1961 günü Prof. Dr. Zafer Paykoç, Prof.Dr. Hamdi Aktan Dr. Suat Orbay, Dr. Celal Tümer, Dr. Mehmet Akyar ve Dr. Erdoğan Işıkmann'ın iştiraki ile yapılan konsültasyonda acilen Exploratrix laparotomiye karar verilerek hasta cerrahi servisinin bakımına terk edildi. 19.11.1961 de ameliyata alındı. Ameliyat raporuna göre " Safra kesesinde taş ve Pankreas başında küçük bir mandalin cesametine sert kitle hissedildi" Kolesistektomi yapıldı. Ayrıca kolon trasfers ve kolon desandan mezosunda nohut ve ceviz cesametinde iki adet ganlion bulunarak çıkarıldı" Ameliyat sonu ihtilatsız geçti. Subfebril ateş oluyordu. Sarılık zail olmuştu. Ateşli devrelerde cerrahi servisinde penicilin, streptomisin, emetin ve anabolizan olarak durabolin tatbik edildi. Ameliyat yerindeki sondadan akan ifrazattan yapılan kültürde koli üredi ve kanasin'e hassas bulundu. Kanacine başlandı.

6.12.1961 tarihinde ameliyat sonu bakımı hitam bulduğundan tekrar servisimizce tetkik ve tedaviye başlandı. Steroid (Medronil 5 mg. X 3) Kanacin günde bir gr. Vitaminler verilmiye başlandı. Lökositoz mevcuttu. Ateş subfebril devam etti. Total 7 gr. kanacin verildi. Kesildikten sonra ateş yükselmeleri ve sarılık başladı. 23.12.1961 tarihinde Prof.Dr. Zafer Paykoç, Prof.Dr. Ekrem Şerif Egeli, Prof.Dr. Müfide Küley'in iştiraki ile bir konsültasyon yapıldı. Kortizon ile değişik antibiyotik tatbikine karar verilerek günde yarım gr. kanacin ve Eritrosin verilmiye başlandı. Ateş 39-40 derece oldu. Yapılan boğaz kültüründe stafilokok, streptokok ve kandido üredi.

29.12.1961 tarihinde yapılan bilirübin kontrolünde total bilirübin miktarı 12,24 mg. bulundu. 150 mg. Polimiksin tatbikine başlandı. Umumi durumu çok bozuldu. 31.12.1961 tarihinde Doç.Dr. Sermet Akgün ve Doç.Dr. Hüsnü Göksel'in iştiraki ile yapılan konsültasyonda

010 09

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
GASTROENTEROLOJİ KLİNİK VE ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı : _____

Ankara : ____/____/196

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

" Panreatiko-duodenal bölge kanseri" (muhtemelen safra kesesi)
ve intra hepatic metastaz mevcut olduğu kanaatine varıldı.
Laparotomi uygun bulunmadı"

31.12.1961 günü öyleden sonra hastada nefes darlığı, tansiyon
düşüklüğü ve genel durumda bozulma müşahade edildi. Akut kalb
yetmezliği ve periferik kollapsa karşı analeptikler, x Ouabaine,
trasfizyon ve Oxygene tatbik edildi ise de hasta 20.20 de tedaviye
rağmen vefat etti.

Gastroenteroloji Servisi
Şefi

Prof.Dr. Hamdi AKTAN

Not:

(Bu hususla ilgili diğer bilgiler Ankara Hastahanesi
arşivinde bulunan 5044 numaralı dosyada mevcuttur).

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

DEVLET ARŞİVLERİ CEZELİ MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ölü Teşhis ve Müayene Raporu

31/12/1961 Pazar Günü Ana yasa ihlâl yüzünden müebbet ağır hapse

hükümlü Rize Pazar kaza Hemşin Nahiyesinden Celâl oğlu 328 yılında Hanifi Fatma'dan doğan Tevfik İleri'nin 8.20 sularında Tedavi edilmekte olduğu Ankara Hastanesinde Vefat ettiği haber verilmiş ve Nöbetçi Savcı Muavini Kenan Dağlı tarafından ceset Hastahane Gaslı hanesine kaldırılmıştır.

Bu Gün 1/1/1962 Pazartesi günü Hastahane'de yatan Ölümlü Ceza Evleri Nizamname ve talimatları gereğinde tesbit ve tesbiti için Savcı Muavinerinden Orhan Güran ile Hastahane'ye gidilmiştir. Nöbetçi Tab. Müzaffer Hatipoğlu ile tamama geçildi cesetin görülmesinde hastahane nizamete aykırı bir hal olmadığı söylenmekte musadesile tevfik İleri'ne müdevi tabibi Gastre Enteroloji Şefi Dr. Hamdi Aktan Asistanı Dr. Erdoğan Kevall ve Merhumun Kardeşinin Kızı Kadriye'nin Kadriye'nin oturduğu Maltepe Güzalın Sok. N.18/4'te oturur Babanağı İlyas oğlu Yüksek Mühendis İdris Yamantürk ile birlikte hastahane Merkuma inildi Tevfik İleri'ye ait bildirilen ceset görüldü hazır olanlardan cesedin Tevfik İleri'ye ait olup olmadığı soruldu ittifakla Tevfik İleri olduğunu beyan ettiler. Merhumun akrabaları gördükleri ceset üzerinde aklı bir iddia ise tedbir bir emare görmedikleri ve bu hususta bir talepleri bulunmadığı beyan eddiler ceset tarafımızdan şahsi itibarla teşhis edilmiş olmakla müdevi tabiplere yeminleri icra ettirilerek ölüm sebebi seruldu. Dr. Hamdi Aktan ve Asistanı Erdoğan 54 günden beri servisimizde yatan ve şimdi harici muaynesi ile birlikte akrabaları tarafından teşhis edilen Tevfik İleri tarafımızdan tedavi edilmiştir. Hastahane'ye yatırıldığı günden itibaren müşahede evrakına göre ve tedavisinde nezarene hastalığı Karaciğer ve Safra Yolları Kanseri olup Ölüm sebebi bu hastalık sebebiyle meydana gelen Kalp ve Delaşa Kifayetsizliğinden dediler. Müahit hekim olarak bulunan Nöbetçi Şefi Dr. Müzaffer Hatipoğlu da mütaleye iştirak etti. Ölüm üzerinde yapılacak iş kalmadığından defni için ruhsat verildi ve bu husus belediye riayetına teskere yazıldı.

Birlikte tanzim edilen Zabıt İmza altına alındı.
1/1/1962 Saat II.30.

C. Savcısı * C. Savcı Muavini Nöbetçi Tab. Müdevi Tabipler
Cahit Runay Orhan Güran M. Hatipoğlu H. Aktan E. Kevall

Akrabaları

Nazım Kurşunlu

Yaşar Karayalçın

İdris Yamantürk

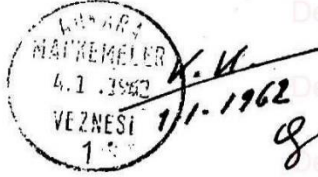
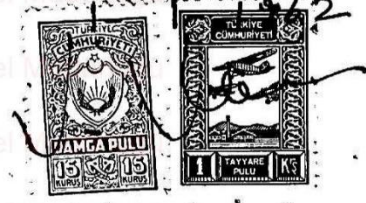
010 09

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara Cumhuriyet Savcılığına

Ankara Hastanesinde 31 Aralık 1961 tarihinde vafat etmiş bulunan eşim hükümlü Tefrik İleri'nin cenazesinin kaldırılması için tarafıma teslim hususunda gereken muamelenin yapılmasına müsaadelerini saygılarımla rica ederim.

Vasfiye İleri
Cebeci Cad.Çelik Ap.Daire 9

64143

(12046)

010 09 1962 1

Vasfi İleri'nin Eşi'nin Cenazesini Teslim Almak İçin C. Başsavcılığına Yazdığı
Dilekçe, Kaynak: BCA, Fon No: 10900, Kutu No:93, Dosya No:286, s.10.

Ankara Asri Mezarlığındaki Tefkik İleri ve Eşi Vasfiye Hanımın Mezarları

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Kişisel Bilgiler		
Adı Soyadı	Gülşen Güzel IŞIKTAŞ	
Doğum Yeri	Şanlıurfa/Haliliye	
Eğitim Durumu		
Lisans	Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2011-2015
Yüksek Lisans	Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Türkiye Cumhuriyeti ABD)	2016-2019
İletişim Bilgileri		
e-mail	glsn.gzl5663@gmail.com	